

Ауторска права за библиотекаре

Предговор

Циљеви

„Ауторска права за библиотекаре“ је заједнички пројекат Беркман центра за Интернет и друштво Универзитета Харвард (Berkman Center for Internet & Society) и конзорцијума Electronic Information for Libraries (eIFL), који чине библиотеке из 50 земаља Африке, Азије и Европе. Циљ пројекта је да библиотекарама у земљама у развоју и транзицији обезбеди информације које се односе на законе о ауторском праву. Прецизније, намена му је да информише библиотекаре о:

- Закону о ауторским правима уопште
- Аспектима закона о ауторским правима који највише утичу на библиотеке,
- како би убудуће библиотекарима могли најефикасније да учествују у процесима у којима се закон о ауторским правима интерпретира и обликује.

Како користити овај курс

Материјали за курс могу се користити на три различита начина. Прво, могу бити основа за самостално учење. Библиотекар може да чита модуле по реду или да се фокусира на модуле који се баве питањима која га интересују.

Друго, материјали за курс се могу користити у традиционалном курсу у учионици. У таквом окружењу, предавач ће одредити темпо којим ће се материја прелазити и изабраће теме за дискусију. Инструктор може користити питања која су дата на крају сваког модула, или постављати нека додатна. (Питања нису преведена на српски језик, доступна су само онлајн на енглеском језику).

Треће и последње, материјали се могу користити као курс на даљину. Инструктор води процес, а библиотекар који је уписан на курс учествује преко свог рачунара. Како би се помогло инструктору у оваквом окружењу, укључен је и програм за дискусију, оригинално развијен у Беркман Центру, познат као Rotisserie. Приручник за инструкторе који би желели да користе овај програм је доступан на

адреси: http://cyber.law.harvard.edu/copyrightforlibrarians/How_to_prepare_a_Rotisserie_session . Упутства за студенте како да се региструју и користе Rotisserie су доступна на адреси: http://cyber.law.harvard.edu/copyrightforlibrarians/Information_about_the_Rotisserie_Session . Овај систем може да се користи како би се олакшала конверзација између студената око израде задатака укључених у сваки модул, а инструктор може да одреди друга питања за дискусију. (Оваква примена курсног материјала доступна је само на енглеском језику).

Нивои

Немају сви корисници времена или интересовања да прочитају све материјале које садржи овај курс. Схватајући то, аутори су га осмислили и обележили материјале тако да инструкторима и корисницима помогну да одлуче до ког нивоа желе да истраже овај предмет. Конкретно, материјал је организован у пет нивоа:

- Ниво 1 (одговарајући за кориснике који желе основна сазнања о томе како закон о ауторским правима утиче на рад библиотекара у земљама у развоју и транзицији): Прочитајте модуле 1, 3-7. (другим речима, прескочите Увод и модуле 2, 8 и 9)
- Ниво 2 (одговарајући за кориснике који су заинтересовани за теорију на којој се заснивају закони о ауторским правима и међународни аспекти заштите ауторских права): Прочитајте Увод и све модуле
- Ниво 3 (одговарајући за коришћење у једносеместралном додипломском курсу о овој теми или за кориснике који желе да стекну дубље разумевање области, као и да сазнају како се законодавци и судови боре да усаврше и како примењују закон о ауторским правима: Прочитајте све модуле и све документе са линковима обележене црвеним словима
- Ниво 4 (одговарајући за коришћење на последипломском курсу из ове области): Прочитајте све модуле и све документе са линковима обележене црвеним и зеленим словима
- Ниво 5 (одговарајући за предавача на факултету који се припрема да предаје ову област): Прочитајте све модуле и све документе са линковима.

Офлајн коришћење

Неким корисницима ће бити лакше да користе материјале офлајн. Њима је обезбеђено офлајн коришћење у два формата. Прво, материјал је спакован као [ISO](#)

који може бити снимљен на ЦД РОМ http://cyber.law.harvard.edu/copyrightforlibrarians/Oflajn_ISO и може се читати у било којем браузеру (као [Chrome](#), [Firefox](#), [Internet Explorer](#), [Opera](#), [Safari](#), etc). Друго, материјал је спакован као пдф документ http://cyber.law.harvard.edu/copyrightforlibrarians/Oflajn_PDF и може се видети и одштампати уз коришћење било којег пдф читача (као [Adobe Acrobat](#), [Evince](#), [GhostScript](#), [Preview](#), etc).

Учињен је напор да се сви линкови до релевантног материјала укључе и у ЦД РОМ и у верзију за штампање, но за приступ материјалима потребна је интернет веза.

Дозволе

Материјали за курс припремљени у оквиру пројекта заштићени су основном СС лиценцом (Creative Commons Attribution license) и слободно доступни на адреси http://cyber.law.harvard.edu/copyrightforlibrarians/Main_Page . Текст лиценце са условима коришћења је доступан на <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/> .

Библиотекари и сви остали заинтересовани за ову тему су позвани да користе, шире, преводе, модификују и дограђују ове материјале, уз обавезу да на одговарајући начин „дају кредит“ еИФЛ конзорцијуму и Беркман центру.

Изјава

Овај курс не нуди правне савете. Он пружа опште информације које се тичу принципа на којима је заснован систем заштите ауторских права, и указује како се различити конкретни проблеми разрешавају у већини земаља. Он ипак не може да обезбеди поуздана упутства како ће суд у некој одређеној земљи одговорити у одређеној ситуацији. Тако, ако се нађете близу неког од законских ограничења описаног у овим материјалима, треба да се консултујете са правником који је за то надлежан.

Помозите нам да унапредимо курс

Надамо се да ћемо периодично ажурирати и побољшавати ове материјале. Како би у томе успели, треба нам помоћ корисника. Молимо вас да нас обавестите ако је нека информација дата у модулима нетачна или застарела. Ако имате сугестије на садржај модула или на начин на који је садржај приказан, ми то желимо да чујемо. На крају, желимо да подстакнемо библиотекаре да нас обавесте како се ситуације

разматране у модулима разрешавању у њиховим земљама, а ми ћемо покушати да укључимо те информације у будуће верзије.

Своје сугестије можете дати на било који од два начина: ако желите да буду јавно доступне, кликните на “Discussion” дугме на врху странице модула на коју се ваша сугестија односи, или нам једноставно пошаљите поруку на адресу: cfl-feedback@cyber.law.harvard.edu.

Радујемо се вашим прилозима.

EIFL и Berkman тимови

Превод на српски језик, уз мања скраћења текста модула 8. и 9. урађен је у оквиру Темпус пројекта за унапређење библиотечких услуга у академским библиотекама Западног Балкана. Додате су и напомене преводиоца које се односе на заштиту ауторских права у Србији.

Стела Филипи Матутиновић

Овај модул је креирао [William Fisher](#)

Увод

Теорија о ауторским правима

Пре него што зароне у детаље закона о ауторским правима, неким корисницима ће можда бити од помоћи да размотре опште теорије на којима се заснива систем заштите ауторских права. Шта је сврха заштите ауторских права? Ваш одговор на то питање може утицати не само на ваш општи однос према целокупном законском корпусу, него и на ваш став у односу на то како треба интерпретирати или модификовати примену појединачних одредби.

Научници су развили четири теорије о законској заштити ауторских права. Оне се не искључују међусобно. Напротив, судови и законодавни органи често примењују истовремено две или више теорија. Оне потичу од различитих традиција у оквиру филозофске и политичке теорије и имају различите импликације на обликовање закона. Стога их је, макар само за потребе анализе, корисно посматрати одвојено.

Поштење

У срцу прве теорије је принцип да ствараоци књижевних, уметничких и других оригиналних дела заслужују или да контролишу своја дела или да буду награђени за свој напор. Другим речима, ствараоци имају морално право које закон треба да препозна и обезбеди. Мало другачије казано, оспорити легалну заштиту стваралаца би било непоштено.

Постоји више варијанти овог општег приступа. Најразвијенији је такозвана теорија права на основу уложеног рада ("labor desert theory"), изведена из дела британског филозофа Џона Лока. Џон Лок у Петој глави свог дела "Две расправе о влади" образлаже да особа која ради на парцели земље која је заједничко власништво стиче природно право на ту земљу – право које власт, када се једном формира, има обавезу да успостави и поштује.

Добар део снаге Локових аргумената потиче од интуитивне привлачности приче на којој је заснована. “Ја дођем до парцеле дивље, некултивисане земље коју још нико не поседује. Радим тешко да уклоним камење, дрвеће или траву. Поорем земљу и засадим семе. Негујем биљке док не сазру. На крају, жањем урод и користим га за издржавање себе и своје породице. Сигурно је да би било погрешно да неки уљез, који није учинио ништа да земљу учини плодном, може сада да ме отера”. Лок је понудио различите, више формалне аргументе, од којих неки потичу из хришћанске теологије, како би подупрео ову моралну интуицију, али сама прича даје Локовој теорији главнину њене трајне снаге.

Важна група научника доказује да Локов аргумент има још већу снагу ако се примењује на интелектуални рад (књижевност, уметност итд.) него на земљу. Сирови материјал који се користи да се напише роман (папир и неколико писаљки) има малу вредност; далеко најважнији део вредности завршеног романа је романописчев интелектуални рад. Морално право писца да контролише роман је стога јаче него морално право ратара на земљу коју је култивисао. Осим тога, за разлику од усева, романи се не укорјењују. Стога не морамо да се бринемо да ако дамо власничка права писцу романа, можемо изазвати пропадање друштвено значајних производа.

Научници који сматрају Локове аргументе уверљивим наилазе и на неке тешкоће када их примењују на закон о ауторским правима. На пример, које врсте интелектуалног рада доводе до успостављања моралног права? Само седење за писаћим столом сатима у покушају да се пише? Само високо “креативан” рад? Да ли чињеница да неки писац воли свој рад појачава или слаби његово морално право? Да ли је могуће да ако се додели широк низ права једном романописцу (на пример, забраном другима да пишу романе са сличним заплетом), можемо смањити креативне могућности расположиве другим потенцијалним писцима романа? Научници су се борили са овим и другим заплетима, и вероватно ће се борити и даље. (Као што ћемо видети, теорија поштења није јединствена у том погледу. Све теорије заштите ауторских права упадају у тешкоће и компликације.)

Друга варијанта приступа поштењу се некада назива “теорија једнакости”. Она је мање разрађена, али према социјалним психолозима ужива још већу друштвену привлачност. Суштина теорије једнакости је став да сваки сарадник на колективном подухвату заслужује део плодова тог подухвата пропорционалан

његовом доприносу. То је била важна импликација за закон о ауторским правима. На пример, из ње произилази да закон треба да организује да се обезбеди да свако од многих људи који учествују на изради филма – од звезда до техничког особља, добије део прихода пропорционалан његовом доприносу. Као што ћемо видети, није уопште јасно да ли садашњи закони то обезбеђују.

Добробит

Други од четири аргумента потиче из филозофске теорије утилитаризма. Централни принцип ове традиције је да закон треба да обезбеди да се укупна добробит за људе максимализује. (Много нејасноћа се крије у том једноставном ставу, али ћемо их оставити по страни.) Начин на који се овај принцип најчешће примењује у закону о ауторском праву је следећи: Романи и друге интелектуалне креације спадају у малу али важну категорију производа на које се економисти позивају као на “јавно добро”. Карактеристике које дефинишу јавно добро су да оно није конкурентно (што значи да га може користити неограничен број људи) и да је неискључиво (што значи да када је једном постало доступно неком потрошачу, веома је тешко спречити друге да добију приступ до њега). Ове карактеристике чине јавно добро друштвено вредним, али стварају и опасност: потенцијални произвођач их неће производити јер се боји да на њима неће моћи да заради новац. На пример, потенцијални романописац може да одлучи да не напише роман, јер предвиђа да ће, када се прва копија прода, други издавачи направити милионе додатних копија и продавати их за ситне паре, и тако спречити писца да заради било какав новац. Суочен са таквом опасношћу, романописац може да реши да постане банкар, и свет ће заувек бити лишен добробити од романа које је могао да напише. Како би се друштвена корист учинила максималном, власт мора некако да пружи подстицај романописцу да пише романе. Има много начина на које то власт може да учини, али један од начина је да додели романописцу искључива права да умножава и продаје своје романе. Заштићен од конкуренције, он може да наплати довољно новца за своје књиге да од тога може да живи и настави да пише. То је, укратко, оно што обезбеђује закон о ауторским правима.

Посматран из ове перспективе, закон о ауторским правима обезбеђује важну друштвену корист, али има и друштвену цену. Разлог је да, ако се романописцу пружи могућност да подигне цену својих књига знатно изнад ниског нивоа који би настао кроз слободну конкуренцију, онда закон о ауторским правима спречава

читаоце који не могу да плате високе цене да набаве и прочитају роман. Резултат је да се смањује добробит за те потрошаче и тако донекле смањује укупна друштвена корист. Импликација овог погледа на ствари је да заштита ауторских права треба да се односи само на оне врсте интелектуалних производа који не би били произведени у одсуству финансијског подстицаја, који систем заштите ауторских права обезбеђује.

Ако савесно применимо ова упутства, које врсте дела ћемо укључити? Тешко је рећи, јер мотиви стваралаца варирају. Уопштено говорећи, треба да будемо посебно спремни да проширимо законску заштиту ауторских права на тип производа које је скупо произвести, лако копирати и који су на добробит многих људи а не само непосредних корисника. Пример могу бити филмови и рачунарски софтвер. Насупрот томе, требало би бар да оклевамо пре него што пружимо законску заштиту ауторских права за оне производе чија је производња јефтина или чији су креатори посебно осетљиви на нематеријалне подстицаје, који не зависе од закона о ауторским правима (као што је жеља за славом или нада да ће се добити стално професорско место на универзитету).

Теорија личности

Трећа теорија је изведена из Кантових и Хегелових списа. Она је мање присутна у правним системима заснованим на обичајном праву (као у Великој Британији, САД, Канади и Аустралији) него у правним системима заснованим на грађанском праву (на снази у земљама континенталне Европе и земљама Африке и Латинске Америке чији су правни системи потекли од оних у континенталној Европи).

Централна идеја ове теорије је да су интелектуални производи манифестације или изрази личности њихових креатора. Сликари или романописац дефинише себе у, и кроз, своју уметност. Правни систем осетљив на овај феномен треба да пружи уметницима средства да контролишу коришћење или модификацију својих креација. Шта тачно? Да ли је битно то што оштећења ових креација изазивају одговарајуће повреде код ствараоца, па би закон то требало да спречи или да предвиди обештећење, или је давање контроле ствараоцу неопходно да би се успоставио општи друштвени амбијент у којем уметници могу да успоставе и одрже свој идентитет.

Ова теорија пружа посебно снажну подршку аспектима закона о ауторским правима познатим као “морална права”. Размотрићемо детаљно морална права у Модулу 4. Као што ћете видети, морална права укључују право да се добије признање да сте ви аутор дела која сте створили (и право да не будете окривљени за дела која нисте створили) и право да спречите осакаћивање или уништење ваших дела.

Култура

Четврта теорија је до сада била најмање утицајна, али изгледа да добија на снази. Њена кључна идеја је да људска природа утиче на то да људи боље напредују под неким условима него под неким другим, и да друштвене и политичке институције треба да буду организоване тако да олакшају тај напредак.

Који су то посебни услови који омогућују људима да напредују? Листа услова коју су понудили филозофи и психолози на основу ове теорије се донекле разликују, али са следећим би се већина сложила:

- Живот
- Здравље
- Телесни интегритет – заштита од физичких опасности и физичких и сексуалних напада
- Аутономија – у смислу могућности слободног избора занимања и позива
- Компетентност – способност да се супротстави и реши проблеме
- Ангажовање – активно учешће у професионалним и слободним активностима, насупрот пасивном конзумирању добара и услуга
- Самоизражавање – способност да се изнесе своје мишљење и изразе креативни импулси
- Односи – учешће у слободно изабраним заједницама
- Приватност – приступ зонама интимности у којима могу да се развијају односи и идентитет.

Правилно обликован, закон о ауторским правима може да подстакне да се негује култура која омогућава да већина људи живи живот на тај начин. На пример, он може помоћи да се промовише богата уметничка традиција, подржи јак образовни систем отворен за све, охрабре људи да мењају културна добра која користе, и (последње али не мање важно) да повећа приступ знању кроз јак и универзално

доступни библиотечки систем. Лоше обликован, закон о ауторским правима може угрозити све ове вредности - сузбити уметничке иновације, осујетити напоре наставника да осмисле и предају педагошки здрав материјал, обесхрабри кориснике у модификацији културних добара, и да рад библиотека учини скупљим и тежим. Много зависи од тога како је закон о ауторским правима формулисан и примењен.

Додатни извори

Литература о теорији заштите ауторских права је огромна, али нажалост релативно мало је доступно онлајн. Следећа листа преставља разумно репрезентативни низ материјала. Много више извора се може наћи у цитираној литератури ових радова.

Прегледи

[William Fisher, "Theories of Intellectual Property,"](#) in Stephen Munzer, ed., *New Essays in the Legal and Political Theory of Property* (Cambridge University Press, 2001) ([Chinese translation](#), by Haifeng Huang, in *Chinese Intellectual Property Review* 1 (2002): 1.)

[Seanna Shiffrin, Intellectual Property,](#) in *A Companion to Contemporary Political Philosophy* (edited by Robert Goodin, Philip Pettit, and Thomas Pogge, Blackwell, 2007).

Теорија поштене употребе

[Robert Merges, "Locke for the Masses: Property Rights and the Products of Collective Creativity \(2009\)](#)

[Alfred C. Yen, "Restoring the Natural Law: Copyright as Labor and Possession,"](#) *Ohio State Law Journal* 51 (1990): 517

Теорија добробити

[Peter Menell and Suzanne Scotchmer, "Intellectual Property,"](#) chapter in *Handbook of Law and Economics*, edited by A. Mitchell Polinsky and Steven Shavell (2007) (with S. Scotchmer)

[William Landes and Richard Posner, *The Economic Structure of Intellectual Property Law*](#) (Harvard University Press 2003)

[Joseph E. Stiglitz, "Economic Foundations of Intellectual Property Rights"](#) (2003)

[Steven Shavell and Tanguy Van Ypersele, "Rewards versus Intellectual Property Rights"](#) (1999)

Теорија личности

[Margaret Jane Radin, *Property and Personhood*](#) (1993)

Justin Hughes, "The Philosophy of Intellectual Property," 77 *Georgetown Law Review* 287 (1988)

Теорија културе

[Neil Netanel, "Copyright and a Democratic Civil Society,"](#) 106 *Yale Law Journal* 283 (1996)

Madhavi Sunder, *iP* (forthcoming, Yale University Press)

[William Fisher, "The Implications for Law of User Innovation,"](#) forthcoming *Minnesota Law Review* (2010).

Аутор Модула 1. је [Melanie Dulong de Rosnay](#). Уредио га је тим који су сачињавали [Sebastian Diaz](#), [William Fisher](#), [Urs Gasser](#), [Adam Holland](#), [Kimberley Isbell](#), [Peter Jaszi](#), [Colin Maclay](#), [Andrew Moshirnia](#) и [Chris Peterson](#).

Модул 1: ауторска права и јавни домен

Овај модул истражује основне концепте закона о ауторским правима. Он пружа општи увод у елементе ауторских права важне за библиотекарe. У другим модулима ове теме су детаљно продискутоване.

Шта је ауторско право?

Ауторско право (copyright) је законски концепт који даје ауторима и уметницима контролу над одређеним начинима коришћења њихових дела у дефинисаном периоду времена. Оно ограничава ко може да умножава, мења, изводи или дели са другима ова дела.

Као што смо видели у уводу, постоји неколико гледишта која се тичу сврхе закона о ауторским правима. Једно гледиште је да закон о ауторским правима охрабрује креативност, дозвољавајући креаторима да остваре профит на основу својих дела. Овај циљ заштите ауторских права се одражава у тексту многих закона о ауторским правима. На пример "[Copyright Clause](#)" у уставу САД каже да Конгрес може дати ауторима временски ограничено право заштите од умножавања њихових дела како би "промовисали прогрес науке и корисних вештина". (US Constitution, Article 1, Section 8, Clause 8.) Слична је била сврха [Statute of Anne](#), првог закона о правима аутора у Енглеској, да "охрабри учење" (8 Anne Chapter 19, 1710). Друго гледиште је да закон о правима аутора обезбеђује да аутори буду адекватно плаћени за свој напор. Треће гледиште је да је креативно дело израз личности креатора и стога треба да буде заштићено од употребе без дозволе аутора.

Иако закон о ауторским правима даје ауторима многа права у погледу њихових дела, он и ограничава та права на више значајних начина. Већина ових ограничења су веома специфична, али нека су широка. Неколико ограничења, као што ћемо видети, омогућују библиотекаремa да користе и шире материјале

заштићене ауторским правима много слободније него што би то иначе било могуће.

Шта је јавни домен?

Јавни домен је назив за низ креираних дела која нису заштићена законом о ауторским правима – било зато што нису више покривена ограничењима из закона јер њихови креатори нису задовољили различите формалне захтеве у прошлости, или зато што су њихови креатори намерно поклонили јавности права која су могли задржати. Као пример, замислите да фиктивна држава Буктониа има временско ограничење важења закона на 20 година. Ако је нека књига написана 1980, заштита ауторских права за књигу у Буктонији ће се окончати после 20 година, 2000-те. Када је заштита ауторских права за неко дело истекла, дело спада у јавни домен. Када је дело једном у јавном домену, ограничења из закона о ауторском праву више не важе и свако може да копира, поново користи или дели са другима то дело према сопственим жељама. Јавни домен функционише као пул креативног материјала из којег се свако може послужити. Он обезбеђује ауторима сиров материјал од којег може бити изграђена нова генерација књига, филмова, песама и знања. Као што је енглески песник Чосер (Chaucer) из 14. века написао (а чије је дело данас у јавном домену), „Са старих поља сав нови кукуруз долази из године у годину, а из старих књига у доброј вери долази сва нова наука коју људи уче“.

Ко доноси законе о ауторским правима?

Неколико међународних уговора постављају стандарде које све земље потписнице морају да следе када усвајају или мењају своје законе о ауторским правима. Ипак у оквиру ових ограничења свака земља успоставља свој сопствени закон. Ови закони одређују ко може стећи ауторско право, која права њихов носилац ужива и колико дуго та права трају. Као резултат тога ауторска права се значајно разликују од земље до земље.

У свим земљама закон о ауторским правима обликују законодавна тела, која усвајају и често модификују законе о ауторским правима и судови, који прилагођавају и појашњавају спровођење закона када се примењују на појединачне случајеве. У земљама у којима су закони засновани на обичајном праву судови имају нешто важнију улогу него у земљама са правом заснованим на грађанском праву, али разлике нису велике. У неким земљама правни систем заснован на религији такође утиче на законе о ауторском праву. Расправа о три

основна типа правног система и листа правних система појединих земаља може се наћи на адреси http://en.wikipedia.org/wiki/Legal_systems_of_the_world.

Без обзира на правни систем, закон о ауторским правима се стално мења да би се прилагодио новим креативним, технолошким и друштвеним изазовима. Често те промене покрећу интересне групе које траже привилегије за своје чланове. Библиотека заједница је често играла важну улогу у обликовању закона о ауторским правима у прошлости, а могла би да игра још важнију улогу у будућности.

Шта покрива закон о ауторским правима?

Закон о ауторском праву у принципу покрива сва „оригинална ауторска дела“. Та ауторска дела могу бити у различитим облицима. На пример, у скоро свим земљама, сва ниже набројана дела су заштићена законом о ауторским правима:

- Писана дела (књиге, чланци, писма, итд.);
- Музичка дела;
- Позоришна дела (опере, драме);
- Графичка уметничка дела (фотографије, скулптуре, слике, итд.);
- Филмови и аудиовизуелна дела (филмови, видео, телевизијски програми, итд.);
- Архитектонска дела; и
- рачунарски софтвер.

У неким земљама, снимање звука је такође покривено законом о ауторским правима. У другим земљама, снимање звука је покривено посебним, повезаним сетом законских аката, познатим под именом „сродна права“. У неким земљама су производи владиних установа – као карте, званични извештаји, мишљења суда – покривени законом о ауторским правима, а у другима су третирано као јавни домен.

Важно је памтити да се закон о ауторским правима никада не примењује на идеје и чињенице. Он покрива само „оригинални израз“ – другим речима, посебан начин на који су те идеје пренете. Тако на пример информације које су садржане у уџбенику из неке научне области нису заштићене законом о ауторским правима. Ви имате право, после читања уџбеника из историје да напишете роман који укључује те историјске чињенице.

Мањи број земаља (као на пример САД) траже да је оригинални израз идеја фиксиран у опипљивом медију, као што је папир или дигитални формат за снимање, да би могли бити заштићени законом о ауторским правима. У тим земљама импровизоване изведбе, као на пример џез или плес, нису заштићене уколико их њихови аутори не сниме.

Закон о ауторским правима покрива дела која нису објављена или доступна јавности. Тако су на пример приватна писма, дневници и електронске поруке заштићени законом о ауторским правима.

Неке земље су тражиле да се објављена дела региструју у централној установи или да садрже у себи обавештење о ауторском праву са именом аутора и годином објављивања, како би била заштићена законом о ауторским правима. Такве формалности више нису неопходне како би дело било заштићено по закону о ауторским правима. Па ипак, регистравање ауторског права може помоћи да се докаже ауторство или идентификује кога треба контактирати за добијање дозволе пре него што дело може бити поново коришћено. У неким земљама регистрација дела је неопходна пре него што аутору буде омогућено да неког тужи за кршење закона о ауторском праву. (Страни аутори су изузети из овог захтева). Додатно, неке земље и даље траже да издавачи депонују једну копију сваког новог дела у одређеној установи, као што је рецимо национална библиотека.

Ко стиче ауторско право?

Ауторско право обично стиче креатор дела. Ако напишете роман, насликате слику или компоњујете песму, ви ћете у принципу стећи ауторско право за своју креацију.

Ситуација је компликованија ако сте запослени, који ствара дело као део свог посла. Земље се веома разликују у начину третирања оваквих ситуација. Типично, у земљама које следе традицију обичајног права, ауторско право за дело које је креирао запослени у оквиру свог посла припада послодавцу. Насупрот томе, у земљама које следе традицију грађанског права, ауторско право припада запосленом. Ипак у тим земљама уговори о запослењу, па чак и закони о ауторским правима, често дају послодавцима права на та дела која су слична, иако не идентична правима запослених у земљама са традицијом обичајног права. На крају, у САД и неким другим земљама, када се специфична дела креирају у специфичним условима од стране независних уговорних страна, уговорне стране и

организације које користе дела се могу написмено сложити да организација која користи дело стиче и ауторска права.

Која права се штите законом о ауторским правима?

Права предвиђена законом о ауторским правима спадају у две категорије: економска и морална права.

Економска права су усмерена на то да аутору дају могућност да користи своје дело за зарађивање новца. То су ствари које само носилац ауторског права може да ради уколико власник права није дао дозволу другима. (Важан изузетак од обавезе да се добије дозвола носиоца ауторског права, као што је поштена (фер) употреба и обавезна лиценца ће бити објашњене касније). Примарна економска права су:

- право на репродукцију дела – другим речима, умножавање;
- право на прераду дела – као што су преводи, скраћене верзије или адаптације;
- право дистрибуције дела – на пример продаја или изнајмљивање копија;
- право јавног извођења или излагања дела.

Морална права су намењена заштити ауторових нематеријалних интереса у вези са делом. Морална права не постоје у свим земљама. Уопштено говорећи, она су шире препозната и чвршће заштићена у земљама грађанског права него у земљама обичајног права. Примарна морална права су:

- право на интегритет – на пример, право да се забрани уништење или брисање слике или скулптуре;
- право на назначење имена (право атрибуције) – другим речима, право да аутор добије признање за дело које је створио а да се не окривљује за оно што није створио;
- право на објављивање – право да одреди када и да ли ће дело бити доступно јавности;
- право на повлачење – право (у одређеним ограниченим околностима) да аутор уклони из јавне циркулације копије дела за које је пожалио што је креирао.

Сродна права, која се некада називају и повезана права, су сродна ауторским правима. Најстарија и најпознатија сродна права су економска права одобрена особама које нису аутори дела, али које су допринеле његовом стварању, као што су извођачи, продуценти и РТВ удружења.

Неке земље имају и лична и јавна права која су комплементарна закону о ауторским правима. На пример неке земље забрањују јавну дистрибуцију радова који садрже информације које могу да идентификују личност, уколико та особа није дала дозволу за то.

Ограничења закона о ауторским правима

Горе описана права су предмет важних ограничења. Као прво што је горе наведено, многе старије књиге, чланци, снимци и друга дела припадају јавном домену. Ове материјале свако може користити за било коју сврху. Нажалост, није увек лако одредити када је неко конкретно дело постало део јавног домена. Директоријум http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Copyright_situations_by_country на адреси http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Copyright_situations_by_country садржи неке корисне информације о томе колико трају права из закона о ауторским правима у различитим земљама света. Ту се могу наћи и корисне сугестије о томе када дело улази у јавни домен. Понекад носилац ауторског права може да постави дело у јавни домен пре него што истекне период заштите по закону о ауторским правима, слично као што власник земљишта може да поклони имање неком граду како би оно постало парк. У тим случајевима коришћење дела постаје слободно одмах.

Осим тога, закони о ауторским правима свих земаља укључују и изузетке и ограничења дејства закона. Тиме се идентификују активности које корисници могу предузимати без страха да ће прекршити закон о ауторском праву. Иако се ови изузеци разликују од земље до земље, неки заједнички примери укључују копирање за личну употребу, навођење кратких делова писаних дела за потребе критике, фотокопирање у библиотекама за потребе архивирања и конвертовање дела у формате доступне хендикепираним особама. Други изузеци су шири и слабије дефинисани, као што је доктрина о поштеној употреби (fair use) у САД и доктрина о поштеном дељењу (fair dealing) у неким афричким земљама.

На крају, већина земаља има систем обавезног лиценцирања за неке типове дела. Према систему обавезног лиценцирања, носиоци ауторских права су дужни да дозволе неке облике коришћења својих дела све док корисници плаћају накнаду,

коју су одредиле владине агенције или судови. Такви режими постају све више уобичајени.

Дозволе за коришћење дела заштићених ауторским правом

Ако се ни један од горе наведених изузетака и ограничења не може применити, још увек постоји могућност коришћења дела заштићеног ауторским правом. Да би то учинио, корисник мора да добије дозволу од носиоца ауторског права којом му се одобрава да користи садржај на одређени начин. Носилац ауторског права може да тражи надокнаду за то коришћење или може да га дозволи бесплатно. Дозвола мора бити посебна и дата написмено како би се избегле забуне.

Није увек неопходно директно контактирање носиоца ауторског права да би се добила дозвола за коришћење њиховог дела. Многе земље имају организације за колективно остваривање ауторских и сродних права (познате и као колективне административне организације) које врше функцију агента за велики број носилаца ауторских права. Такве организације сада обављају администрацију око дозвола које се односе на веома разноврсне начине коришћења заштићених материјала. Примери укључују емитовање музичких композиција и коришћење различитих модерних технологија за репродуковање графичких или писаних дела.

Друга група организација охрабрује и помаже оним носиоцима ауторских права који су вољни да препусте нека од својих права бесплатно. Најпознатије су Creative Commons - <http://creativecommons.org/> и Free Software Foundation - <http://www.fsf.org/>, али нове се стално појављују.

ПРИМЕР ЧЕСТОГ ПИТАЊА У ВЕЗИ СА АУТОРСКИМ ПРАВИМА

“Желим да направим колекцију материјала за курс који држим студентима. Који материјал смем да укључим?” Професор жели да у материјал укључи одломке из књига, електронске изворе и музичке одломке и да постави изабране музичке и видео клипове онлајн, праћене својим коментарима.

Питања на која треба одговорити пре постављања материјала онлајн:

- Да ли је неки од материјала у јавном домену?
- Да ли је неки од материјала лиценциран Creative Commons лиценцом или неком сличном која дозвољава њихово слободно коришћење?

- Да ли је нешто од преосталих материјала ослобођено ограничења коришћења на основу законских изузетака који су наведени у националном закону о ауторским правима?
- Да ли библиотека тог универзитета већ поседује лиценцу за коришћење тог материјала на начин који професор жели?

Ако је материјал у јавном домену (истекло је трајање заштите), лиценциран под СС лиценцом или неком сличном која дозвољава слободан приступ, ако је његово коришћење покривено изузецима наведеним у закону или је укључен у постојеће лиценце које има тај универзитет, материјал се може поставити у онлајн доступан пакет електронског материјала за поменути курс. Ако није, професор лично или библиотекар универзитетске библиотеке ће морати да тражи и добије дозволе од носилаца ауторских права или ауторских агенција. Материјал за који се не добије дозвола а не спада у горе наведене изузетке не сме се укључити у збирку материјала за курс, јер то представља кршење ауторских права и подлеже санкционисању.

Додатни извори

Садржајно разматрање аспеката закона о заштити ауторских права који утичу на библиотекарe, посебно у земљама у развоју, дато је у [eIFL Handbook on Copyright and Related Issues for Libraries](#).

Carol C. Henderson, "[Libraries as Creatures of Copyright: Why Librarians Care about Intellectual Property Law and Policy](#)," 1998. (бивши извршни директор Washington Office American Library Association разматра улогу библиотекарa у одржавању равнотеже у закону о ауторским правима.

Кратка расправа између професора Williama Fishera и Justina Hugesa, коју је организовао Economist magazine у мају 2009, испитује користи и штете од система заштите ауторских права [A short debate between Professors William Fisher and Justin Hughes](#).

[Research Center for the Legal System of Intellectual Property \(RCLIP\)](#), у сарадњи са [Center for Advanced Study & Research on Intellectual Property \(CASRIP\)](#) Правног факултета Универзитета у Вашингтону, гради садржајну базу података судских

одлука ([a comprehensive database of court decisions](#)) која укључује интелектуалну својину и закон о ауторским правима свих земаља света. База података још није потпуна, али предствља вредан извор, посебно за азијске земље.

Мапа која описује главне карактеристике закона о заштити ауторских права у САД и делом у другим земљама, коју је припремио William Fisher, дата је на адреси <http://cyber.law.harvard.edu/people/tfisher/IP/IP%20Maps.htm>.

“[A Fair\(y\) Use Tale](#)” је кратак филм о ауторским правима и поштеној употреби у САД из 2008. Према снопсису, “професор Eric Faden са Bucknell Универзитета дао је овај духовит али информативан преглед принципа заштите ауторских права навођењем речи управо оних људи којима можемо да захвалимо што су рокови заштите скоро бескрајни.”

Документарни филмови, [Steal This Film Part I](#) (2006) и [Steal This Film Part II](#) (2007), чији је продуцент The League of Noble Peers, нуди забаван и врло критичан поглед на савремене трендове у правцу оснаживања права носилаца ауторских права, посебно у односу на недозвољено дељење музике и филмова.

Michael Brewer и American Library Association Office for Information Technology Policy припремили су [helpful guide to determining which works have fallen into the public domain in the United States](#).

[A Librarian's 2.0 Manifesto](#) нуди провокативан концепт одговорности библиотекара, посебно у средини коју карактеришу брзе технолошке промене.

Случајеви

Следеће судско мишљење разматра и примењује неке од принципа приказаних у овом модулу:

[Telegraph Group, Ltd. v. Ashdown, Part 10 Case 13 \(Court of Appeal, England & Wales, 2001\)](#) (однос између слободе изражавања, јавног интереса и права интелектуалне својине)

Модул 2 је креирала [Petroula Vantsiouri](#). Уредио га је тим који су сачињавали [Sebastian Diaz](#), [William Fisher](#), [Urs Gasser](#), [Adam Holland](#), [Kimberley Isbell](#), [Peter Jaszi](#), [Colin Maclay](#), [Andrew Moshirnia](#) и [Chris Peterson](#).

Модул 2: Међународни оквир

Разлози за међународни систем

Као што смо видели у *Модулу 1: ауторска права и јавни домен*, свака земља у свету има сопствени низ закона о ауторским правима. Међутим, флексибилност коју већина земаља ужива у прилагођавању и увођењу сопствених закона је ограничена низом међународних уговора. Зашто нам је потребно међународно управљање овом облашћу? Постоје два уобичајена одговора на ово питање.

Прво, без неке међународне стандардизације, државе би могле да уведу законодавство које штити њихове грађане а странце оставља без заштите. Таква дискриминација је била уобичајена пре успостављања међународне регулативе. Како власници ауторских права постају све више заинтересовани за глобалну заштиту својих дела, узајамно признавање права и ван граница матичне државе, уз поштене услове, постаје све значајније.

Друго, неки носиоци ауторских права верују да земље у развоју неће прихватити адекватну заштиту ауторских права уколико на то не буду принуђене уговором. Представници земаља у развоју се снажно супротстављају овом аргументу.

Међународни инструменти

Најједноставнији начин да се постигну ови циљеви би било постојање једног уговора који би потписале све земље. Нажалост, садашња ситуација је сложенија. Уместо једног уговора, сада имамо шест главних мултилатералних споразума, сваки са различитим низом земаља потписница.

О сваком од шест споразума је преговарано у оквиру неке међународне организације која га сада администрира. Четири од шест су под управом Светске организације за интелектуалну својину (World Intellectual Property Organization - WIPO); један под управом Унеска (United Nations Educational, Scientific and Cultural

Organization) и један под управом Светске трговинске организације (World Trade Organization - WTO).

Шест споразума је креирано и имплементирано на сличан, али не и идентичан начин. Уобичајено процес започиње када представници земаља закључе да треба да постоји међународни стандард који регулише низ проблема. Они започињу преговоре, који могу трајати неколико година. За време преговора, нацрти се презентују делегацијама свих земаља, које онда дискутују о њима и могу предложити амандмане на садржај, како би се постигао консензус. Овај „консензус“ може одражавати истинско слагање свих земаља учесница да је предлог уговора пожељан, или може бити резултат притиска моћнијих земаља на слабије земље. Када је консензус постигнут, земље закључују уговор тако што га потписују. Потом владе земаља учесница ратификују уговор и он постаје важећи. Земље које не потпишу уговор када се он иницијално закључује могу се прикључити каснијим приступањем.

У многим земљама, посебно оним које поштују традицију грађанског права, уговори се посматрају као „самоизвршавајући“. Другим речима, када су једном ратификовани, странке могу да се позивају на њих и, ако је потребно, подигну тужбу против других странака за кршење одредби уговора. Међутим у другим земљама, посебно онима које су под утицајем британске или скандинавске уставне традиције, уговорима недостаје ауторитет за самоизвршавање. Уместо тога, национално законодавство мора да прихвати законске одредбе које имплементирају те уговоре, после чега странке могу да се ослоне на одредбе имплементирание у закон, пре него на одредбе самих уговора.

Ниједан од шест уговора који се односе на закон о ауторским правима не садржи разумљив низ правила или стандарда за систем заштите ауторских права. Уместо тога, сваки тражи да се земље чланице баве одређеним темама на одређени начин, али оставља земљама чланицама значајна дискрециона права у имплементацији захтева уговора, низа правила или стандарда за систем заштите ауторских права.

Следи кратак опис шест главних уговора, са специјалним нагласком на њихов утицај на земље у развоју.

Бернска конвенција

Године 1886. десет европских земаља потписало је Бернску конвенцију за заштиту писаних и уметничких дела (у даљем тексту Бернска конвенција) како би се

смањила конфузија у међународном регулисању ауторских права. Од тада су укупно 164 земље приступиле Бернској конвенцији. Међутим, било је од тада више ревизија Бернске конвенције и све земље нису ратификовале најновију верзију. Остале земље се и даље могу придружити.

(Краљевина Југославија је приступила Бернској конвенцији 1930, после доношења закона о ауторском праву по угледу на немачке, аустријске и швајцарске законе 1929. године.)

Бернска конвенција је успоставила три основна принципа. Први и најпознатији је принцип „националног третирања“, који тражи да земље чланице дају држављанима свих земаља потписница иста права према закону о ауторским правима која дају својим држављанима. Тако на пример роман који је написао држављанин Боливије у Боливији ужива исту заштиту у Гани као и роман који је у Гани написао држављанин Гане.

Други је принцип „независности“ заштите. Он обезбеђује да свака земља чланица мора да обезбеди исту заштиту страним делима коју даје домаћим, чак и ако страном делу не би било заштићено према закону о ауторским правима земље у којој је настало. На пример, чак и ако роман који је написао боливијски држављанин није заштићен према боливијском закону, он ће ипак бити заштићен у Гани ако испуњава услове за заштиту према закону Гане.

Трећи је принцип „аутоматске заштите“. Овај принцип забрањује земљама чланицама да траже неке претходне законске услове од лица из других земаља потписница Бернске конвенције како би добили заштиту ауторских права. (Они могу да траже посебне услове од својих држављана, али то обично не чине). Ефекат овог принципа је да боливијски аутор романа не мора да се региструје или да тражи заштиту свог романа у Гани, Индији, Индонезији или било којој другој потписници Бернске конвенције, његов роман ће бити аутоматски заштићен у свим тим земљама од тренутка када је написан.

Као додаток овим основним принципима, Бернска конвенција налаже земљама потписницама да испуне и низ специфичних захтева. На пример, оне морају да заштите ауторска права на минимум периода времена. Минимум трајања заштите ауторских права, ратификован у најновијој верзији Бернске конвенције из 1971, је током живота аутора плус 50 година за сва дела осим дела примењене уметности, где је најмање трајање заштите 25 година. Бернска конвенција такође тражи од

својих потписница да препознају и обезбеде ограничени подскуп „моралних права“ размотрених у Модулу 1.

Бернска конвенција пружа земљама потписницама оквир за прихватање изузетака из обавезне заштите ауторских права. Такозвани „тростепени тест“ садржан у Члану 9. став 2. (који ће бити објашњен у даљем тексту) дефинише слободу земаља потписница да уведу изузетке и ограничења ауторских права над контролом умножавања њихових дела. Друге одредбе Бернске конвенције дају земљама потписницама дискреционо право да уведу специфичније изузетке.

Када је Бернска конвенција последњи пут ревидирана у Паризу 1971, земље потписнице су прихватиле **Додатак** који садржи специјалне одредбе које се тичу земаља у развоју. Конкретно, земље у развоју могу за одређена дела и под одређеним условима да одступе од минималних стандарда заштите у односу на права превода и умножавања заштићених дела. Тачније, **Додатак** дозвољава земљама у развоју да дају неискључиве и непреносиве обавезне лиценце за превођење дела за потребе образовања, науке или истраживања, и да умножавају дела за коришћење у вези са систематским активностима у образовању.

Док Бернска конвенција доноси широке стандарде за заштиту ауторских права, она уводи мало специфичних правила. Као резултат, законодавство у земљама потписницама ужива значајну флексибилност у имплементацији њених захтева. На пример у акту о имплементацији Бернске конвенције у САД из 1988, Конгрес је усвојио минималистички прилаз имплементацији, уносећи само оне измене у закон о ауторским правима које су биле апсолутно неопходне да би се САД квалификовале за чланство.

Бернска конвенција не садржи принудне механизме. То значи да земље чланице имају мало могућности да казне друге земље које се не придржавају упутстава Бернске конвенције. Као што ћемо касније видети, ова ситуација се делимично променила за оне чланице Бернске конвенције које су постале чланице Светске трговинске организације.

Да би сазнали више, можете прочитати текст конвенције на адреси: http://www.wipo.int/treaties/en/ip/berne/trtdocs_wo001.html. на енглеском језику и http://www.zis.gov.rs/sr/pdf_ap/bern.pdf на српском језику.

Универзална конвенција о ауторским правима

Универзалну конвенцију о ауторским правима (**The Universal Copyright Convention - UCC**) је развио и прихватио УНЕСКО 1952. године. Она је креирана као алтернатива Бернској конвенцији. Настала је према жељи неколико земаља, укључујући САД и СССР, да успоставе неку врсту мултилатералне заштите ауторских права и без приступања Бернској конвенцији.

Универзална конвенција о ауторским правима има флексибилније одредбе него Бернска конвенција. Ова повећана флексибилност је уведена са намером да пружи могућност приступа земљама на различитом степену развоја и земљама са различитим друштвеним и економским системима. Као и Бернска конвенција, Универзална конвенција о ауторским правима садржи принцип националног третмана и забрањује дискриминацију према страним ауторима, али садржи мање захтева које земље чланице морају да усагласе.

Значај Универзалне конвенције је смањен, јер је сада већина земаља или прихватила Бернску конвенцију или су чланице Светске трговинске организације (или и једно и друго). Обавезе о заштити ауторских права чланица Светске трговинске организације су засноване на Споразуму о правима из области интелектуалне својине повезаним са аспектима везаним за трговину, што ће бити размотрено у даљем тексту. Листа земаља потписница ове конвенције дата је на адреси

http://portal.unesco.org/culture/en/files/7816/11642786761conv_71_e.pdf/conv_71_e.pdf

, а Србија је потписник од 2001. Текст конвенције дат је на адреси <http://archive.ifla.org/documents/infopol/copyright/ucc.txt>. на енглеском језику и на адреси http://www.zis.gov.rs/sr/pdf_ap/autorsko_svetska_konvencija.pdf на српском језику.

Римска конвенција (1961)

Технологија је знатно напредовала од момента потписивања Бернске конвенције до 1961. Неки изуми, као магнетофон, учинили су копирање снимака много лакшим. Бернска конвенција се односила само на штампана дела и није помагала носиоцима ауторских права да се одбране од нових технологија. Да би се одговорило на примећене потребе за јачом законодавном заштитом снимљених дела, чланице Светске трговинске организације су закључиле 26. октобра 1961. Римску конвенцију за заштиту извођача, продуцентата фонограма и емитера. Она је

протегла заштиту ауторских права не само на ауторе дела, него и на креаторе и продуценте посебних, физичких бележења дела. Ове „фиксације“ укључују медије као што су аудиокасете, ЦД и ДВД дискови.

Римска конвенција тражи од земаља чланица да пружају заштиту делу извођача, продуцентата фонограма и емитера. Међутим она дозвољава земљама чланицама да дефинишу изузетке из заштите – на пример, да дозволе неовлашћено коришћење снимака за потребе образовања или научног истраживања. Осамдесет осам земаља је потписало Римску конвенцију. Чланство је могуће само за земље које су потписнице Бернске конвенције или Универзалне конвенције о ауторским правима. Као и код многих међународних уговора, приступање Римској конвенцији има несигуран учинак на домаће законодавство. Земље које приступе конвенцији могу да „резервишу“ своја права у односу на неке одредбе уговора. У пракси то је омогућило неким земљама да избегну примену правила која би захтевала значајне промене у њиховим националним законима.

Текст конвенције на енглеском језику можете наћи на адреси: http://www.wipo.int/treaties/en/ip/rome/trtdocs_wo024.html, а на српском језику дат је на адреси: http://www.zis.gov.rs/sr/pdf_ap/autorsko_rimska_konvencija.pdf

WIPO уговор о ауторским правима (WCT)

Начин на који власници ауторских права умножавају, дистрибуирају и продају своја дела се променио у дигитално доба. Уобичајено је да се звучни записи, чланци, фотографије и књиге чувају у електронским форматима, циркулишу путем Интернета и укључују у базе података. Нажалост, исте технологије које омогућавају ефикасније чување и дистрибуцију олакшавају и широко распрострањено копирање радова заштићених ауторским правима. Забринуте због утицаја ових нових технологија, владе развијених земаља заговарају и ултимативно условљавају прихватање два уговора: WIPO уговора о ауторским правима и WIPO уговора о интерпретацијама и фонограмима.

WIPO уговор о ауторским правима (WCT) је посебан споразум у оквиру Бернске конвенције који је ступио на снагу 6. марта 2002. То је први међународни уговор који тражи да државе обезбеде заштиту рачунарских програма и база података (компилација података и другог материјала направљене на оригиналан начин).

WCT захтева и да чланови забране заобилажење техничких заштитних мера које су поставили носиоци ауторских права како би спречили неовлашћено копирање и дистрибуцију својих дела. Ове технологије укључују енкрипцију или „информацију о управљању ауторским правима“ (податке који идентификују дело или његове ауторе и који су неопходни за идентификацију аутора дела и управљање ауторским правима). Тренутно је 88 земаља прихватило овај уговор, укључујући и Србију. Уговор је доста критикован зато што не узима у обзир различити ниво економског развоја земаља потписница и не признаје могућности изузетака кад је у питању копирање заштићених електронских докумената за сврхе које су биле дозвољене у случају штампаних докумената – на пример лична употреба, образовне потребе, копирање за потребе лица са хендикепом и сл. WCT даје ауторима нека значајна права као додатак на права која имају према Бернској конвенцији, и то: 1. искључиво право да дистрибуирају своја дела, 2. искључиво право да дају у закуп своја дела (што ће бити детаљније објашњено у Модулу 4) и 3. искључиво право на саопштавање јавности својих дела.

WIPO уговор је предвиђен само за чланице Светске трговинске организације и чланице Европске Уније, а друге земље могу бити укључене само ако скупштина WIPO то одобри. Текст уговора на енглеском налази се на адреси http://www.wipo.int/treaties/en/ip/wct/trtdocs_wo033.html, а на српском језику на адреси: http://www.zis.gov.rs/sr/pdf_ap/wipo_ugovor_o_autorskom.pdf

WIPO уговор о интерпретацијама и фонограмима (WPPT)

WIPO уговор о интерпретацијама и фонограмима (WPPT) су земље чланице WIPO потписале 20. децембра 1996. Овај уговор регулише ауторска права извођача и продуцентата фонограма. Фонограми укључују винил плоче, траке, компакт дискове, дигиталне звучне снимке, MP3 и друге медијуме на којима се чувају звучни снимци, а не укључује аудиовизуелне снимке као на пример филмове.

WPPT даје извођачима економска права на њихово извођење које је фиксирано на фонограмима, као и морална права на та извођења. Насупрот томе, продуцентима фонограма се дају само економска права. Права трају најмање 50 година. Овај уговор је потписало 86 земаља, укључујући и Србију.

Текст уговора на енглеском језику дат је на адреси http://www.wipo.int/treaties/en/ip/wppt/trtdocs_wo034.html, а на српском језику на адреси http://www.zis.gov.rs/sr/pdf_ap/wipo_ugovor_o_interpretacijama.pdf.

Споразум о трговинским аспектима права интелектуалне својине (TRIPS)

ТРИПС је међународни споразум којим управља Светска трговинска организација. Светска трговинска организација има 153 чланице и 30 земаља – посматрача, међу којима је и Србија. Ван система Светске трговинске организације налази се само 14 земаља и 3 територије (из Европе једино Монако, Сан Марино и територија Косова). ТРИПС споразум је закључен 1994. ТРИПС успоставља минималне стандарде за заштиту интелектуалне својине у многобројним облицима, укључујући и заштиту ауторских права, у земљама укљученим у Светску трговинску организацију.

Основне одредбе ТРИПС-а се не разликују драстично од Бернске конвенције. Главна разлика је да ТРИПС тражи од земаља потписница да обезбеде заштиту ауторских права на рачунарске програме и компилације база података. За разлику од Бернске конвенције, ТРИПС не тражи заштиту моралних права аутора.

Најважнија новина у ТРИПС-у је захтев за примену заштитних мера. За разлику од Бернске конвенције, ТРИПС тражи од земаља потписница да обезбеде ефикасне санкције за оне који крше ауторска права. Осим тога, ТРИПС има и механизам за решавање спорова помоћу којег чланице Светске трговинске организације могу да натерају друге чланице да се понашају у складу са својим уговорним обавезама. Понекад се каже да за разлику од Бернске конвенције, ТРИПС има „зубе“.

ТРИПС дозвољава извесну флексибилност у имплементацији одредби споразума. Ова флексибилност је уграђена са намером да дозволи земљама у развоју да ускладе имплементацију општих принципа ТРИПС-а са проблемима економског развоја. Можете сазнати више о томе на: [http://cyber.law.harvard.edu/copyrightforlibrarians/Information concerning the flexibilities](http://cyber.law.harvard.edu/copyrightforlibrarians/Information%20concerning%20the%20flexibilities).

Текст ТРИПС споразума на енглеском језику налази се на адреси: http://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/t_agm0_e.htm. а превод на српски језик на адреси: <http://www.zis.gov.rs/sr/pdf/trips.pdf>

Предложени трговински споразум против кривотворења (Anti-Counterfeiting Trade Agreement - ACTA)

Групи од шест гореописаних споразума ће можда ускоро бити додат и седми. Октобра 2007. су САД, ЕУ, Швајцарска и Јапан истовремено објавиле да ће

преговарати о новом споразуму у области заштите интелектуалне својине, против кривотворења - Anti-Counterfeiting Trade Agreement (АСТА). Аустралија, Република Кореја, Нови Зеланд и Мексико су се у међувремену придружили преговорима. Одржано је неколико рунди преговора. Учесници су објавили да очекују завршетак преговора током 2010.

Поред осталог, АСТА ће садржати одредбе које се односе на «дистрибуцију преко Интернета и информационе технологије», као на пример одредбу која дозвољава службеним лицима да трагају за илегално преузетим музичким фајловима на личним електронским уређајима на аеродромима, или обавезу Интернет провајдера да пружи информације о могућим прекршиоцима закона о ауторским правима без претходног упозорења.

Регионални споразуми

Мултилатерални споразуми које смо описали садрже основне одредбе које ограничавају слободу сваке земље потписнице у обликовању сопствених закона о ауторским и сродним правима. Но неке земље припадају и регионалним организацијама које имају моћ да утичу на законе о ауторским и сродним правима својих чланица.

Најзначајнија таква регионална организација је Европска Унија. Почевши од 1991. ЕУ је усвојила неколико директива које се тичу ауторских права. (Директиве обавезују земље чланице да ускладе своје законе са овим захтевима до одређеног датума, али остављају свакој земљи дискреционо право на извесну флексибилност у достизању тог циља). На пример Директива о софтверу тражи да земље чланице пруже заштиту ауторских права ауторима софтверских програма, без обзира на то колико су ти програми креативни. Директива о правима у области изнајмљивања ([Rental Rights Directive](#)) тражи од земаља чланица да препознају «право носиоца ауторског права да дозволи или забрани изнајмљивање или позајмљивање оригинала и копија заштићених дела ...» (Позадина ове иновације и њен значај за библиотеке ће бити разматран у Модулу 4. Директива о трајању заштите ауторских права, [Copyright Duration Directive](#) тражи да земље чланице продуже заштиту ауторских права за време живота аутора + 70 година (20 година више него што тражи Бернска конвенција). Контроверзна Директива о информационом друштву ([Information Society Directive](#), позната и као Директива о копирајту) је прихваћена 2001. како би била имплементирана у WCT, о чему је већ

било речи. (Основне одредбе Директиве о информационом друштву ће бити размотрене у наредним модулима). Директива о праву приликом препродаје ([Resale Rights Directive](#)) обавезује земље чланице да обезбеде креаторима оригиналног уметничког дела право на надокнаду када се та дела препродају.

Подједнако значајан за многе афричке земље је ревидиран Бангуи споразум ([Bangui Agreement](#), из 1999, ступио на снагу 2002.), који се односи на земље чланице Афричке организације за интелектуалну својину - [African Intellectual Property Organization \(OAPI\)](#) (Бенин, Буркина Фасо, Камерун, Централноафричка република, Конго, Обала слоноваче, Екваторијална Гвинеја, Габон, Гвинеја, Гвинеја Бисао, Мали, Мауританија, Нигер, Сенегал, Чад и Того). Чланови 8. и 10. Анекса VII овог споразума успостављају посебно великодушну листу моралних права (одражавајући његову везу са француским законом о ауторским правима), док члан 9. доноси сличну великодушну листу економских права, укључујући и право изнајмљивања. Чланови од 11. до 21. осигуравају велику листу изузетака и ограничења ових права (на то ћемо се вратити у Модулима 4 и 5).

Северноамерички споразум о слободној трговини (**North American Free Trade Agreement - NAFTA**), који су склопили Канада, САД и Мексико 1994, ограничава дискретно право ових земаља у дефинисању њихових закона из области интелектуалне својине. Посебно у односу на закон о ауторским правима, НАФТА споразум је паралелан ТРИПС споразуму који је већ разматран, тако да има мали посебан значај.

Друге регионалне организације које могу да утичу на заштиту ауторских права својих чланица, али то углавном нису до сада учиниле, обухватају Андску заједницу ([The Andean Community](#) - Боливија, Колумбија, Еквадор и Перу), [Mercosur](#) (Аргентина, Бразил, Парагвај, Уругвај, и вероватно ускоро и Венецуела), и Афричку регионалну организацију за интелектуалну својину ([African Regional Intellectual Property Organization \(ARIPO\)](#) (Боцуана, Гамбија, Гана, Кенија, Лесото, Малави, Мозамбик, Намибија, Сиера Леоне, Сомалија, Судан, Свазиленд, Танзанија, Уганда, Замбија и Зимбабве).

Споразуми о слободној трговини и билатерални уговори о инвестицијама

Мултилатерални уговори као ТРИПС могу да обезбеде снажну глобалну заштиту носиоцима ауторског права јер успостављају минималне стандарде заштите који

обавезују велики број земаља. Поред тога, носиоци ауторских права понекад покушавају да добију још јачу заштиту преко билатералних споразума између појединих земаља или организација. Билатерални споразуми о заштити ауторских права се често односе на специфичне теме од значаја за две уговорне стране. Такви споразуми су познати под називом споразуми и слободној трговини (**free trade agreements** - FTAs) или билатерални инвестициони уговори (**Bilateral Investment Treaties** - BITs).

Типично је да такви билатерални споразуми или сужавају флексибилности које би земље у развоју имале према ТРИПС-у или намећу оштрије стандарде за заштиту ауторских права. На пример, влада САД је увела обавезу санкционисања неовлашћеног скидања техничке заштите у своје билатералне споразуме са Јорданом, Сингапуром, Чилеом, Мароком, Бахреином и Оманом. Слично је ЕУ испреговарала споразуме о слободној трговини са земљама у развоју који значајно ограничавају дискреционо право тих земаља на прилагођавање сопственим потребама њихових закона о ауторским правима.

Споразуми о слободној трговини и билатерални инвестициони уговори су веома контроверзни. Многи научници и представници земаља у развоју их сматрају злоупотребом моћи развијених земаља. Противници предложених споразума о слободној трговини и билатералних инвестиционих уговора су понекад били у могућности да спрече њихово усвајање или да их модификују.

Сувише широка законска заштита за техничке заштитне мере може имати озбиљне ненамерне последице у областима које нису вођене традиционалним законима о заштити ауторских права, укључујући технолошки сектор и образовне и истраживачке активности. Мере техничке заштите могу да угрозе слободу говора и научних истраживања цензурисањем расправа о системима за спречавање копирања и унилатерално елиминишу права на поштenu употребу као што је прављење копија ЦД и ДВД дискова за личну употребу, ометање конкуренције и креирање монопола. Стога владе земаља у развоју треба да буду веома опрезне приликом преговора о слободној трговини у делу који се односи на заштиту интелектуалне својине како не би пристали на степен заштите који превазилази заштиту коју намеће Светска трговинска организација.

Тростепени тест

Већина главних мултилатералних, регионалних и билатералних споразума користе алатку која је позната као «тростепени тест» за дефинисање слободе земаља потписница у креирању «изузетака и ограничења» ауторских права. Тростепени тест је први пут креиран 1967. приликом ревизије Бернске конвенције. Он гласи: *"Биће ствар законодавства у земљама заједнице да дозволе репродуковање таквих дела [а] у одређеним специјалним случајевима, уз обавезу да [б] такво репродуковање није у супротности са нормалном експлоатацијом дела и [ц] не оштећује неоправдано легитимне интересе аутора."*

Већина међународних споразума о ауторским правима од тада садржи верзије овог текста. На пример, верзије овог текста се могу наћи у ТРИПС споразуму (члан 13), WCT (члан 10), неколико директива о ауторским правима ЕУ и неким билатералним споразумима. Доиста, тростепени тестови се сада могу наћи у националном законодавству многих земаља, укључујући Француску, Португал, Кину и Аустралију. Чак и када национално законодавство не садржи експлицитно овај тест, судије се некада ослањају на њега када праве и примењују националне законе о ауторским правима.

Покривање случајева донекле варира у различитим верзијама теста. На пример, док се у Бернској конвенцији тростепени тест примењује само на изузетке и ограничења права умножавања, тростепени тест садржан у Члану 13. ТРИПС споразума се примењује на изузетке и ограничења било којег од искључивих права повезаних са ауторским правима. Осим тога и језик који се користи у различитим верзијама се мења. На пример, док трећи степен теста у оквиру Бернске конвенције (горе наведен) тражи да изузетак или ограничење *«не оштећује неоправдано легитимне интересе аутора»*, трећи степен ТРИПС теста тражи да изузетак или ограничење *«не оштећује неоправдано легитимне интересе носиоца ауторских права»* - промена која помера пажњу са интереса креатора на економске интересе компанија које набављају ауторска права од оригиналних креатора.

Могло би се очекивати да је општа присутност тростепеног теста и дуг период у којем постоји довела до тога да је његово значење сада јасно. Али није тако. Верзија теста коју садржи Бернска конвенција није никада била службено протумачена. Верзија коју садржи Члан 13. споразума ТРИПС је била само једном службено објашњена у оквиру панел дискусије о резолуцији, али до које мере та

интерпретација треба да контролише друге земље у будућности није јасно. А судови у различитим европским земљама су тумачили тест на неконзистентан начин у функционално идентичним случајевима.

С обзиром на несигурност, коментатори и лобисти се оштро не слажу у томе колико је тростепени тест заиста рестриктиван. На једном крају су они који сматрају да доктрина поштене употребе у САД (коју ћемо размотрити у Модулу 4) крши тест, да САД треба да повуче доктрину поштеног коришћења и да земље у развоју не смеју да прихвате сличне доктрине. Као што је William Patry приказао (<http://williampatry.blogspot.com/2008/04/fair-use-three-step-test-and-european.html>), ова интерпретација је веома невероватна – јасно се показало немогућим да било која земља укључена у ТРИПС споразум стави примедбе на доктрину поштеног коришћења у САД или на приступање САД Бернској конвенцији.

На супротном крају је група проминентних и утицајних научника који се баве ауторским правима, који су недавно предложили «Уравнотежену интерпретацију тростепеног теста у закону о ауторским правима» (доступно на адреси http://www.ip.mpg.de/ww/de/pub/aktuelles/_declaration_on_the_three_step_.cfm). Они сматрају да изузеци или ограничења која не могу да задовоље један од три степена теста не морају обавезно да буду осуђени као да крше услове теста. Уместо тога, све три компоненте теста треба да буду посматране заједно и да се «садржајно процењују у целини» тако да се узимају у обзир и претње које сувише висок ниво заштите ауторских права представља за «људска права и фундаменталне слободе», «интересе у конкуренцији» и «друге јавне интересе, посебно у научном напретку и културном, друштвеном или економском развоју» - као додаток важним интересима носилаца ауторских права за поштenu компензацију. Овај предлог има две јаке стране. Прво, он се добро уклапа у основну сврху система заштите ауторских права у целини, која, као што смо видели, тражи равнотежу интереса креатора и интереса друштва у целини преко максимализовања приступа идејама и информацијама. Друго, он се ослања на позивање на легитимне интересе аутора или носиоца ауторског права, присутне у свим верзијама теста. Но ипак предлог има и једну слабост: сви судови и судска већа која су до данас разматрала тест, закључила су да сва три степена морају бити задовољена.

Друго тумачење које не пати од ове слабости, али задржава јаке стране предложене «уравнотежене интерпретације» су недавно понудили професори Хугенхолц и Окедији: «*Ограничења и изузеци који (1) нису сувише широка, (2) не*

одузимају носиоцима права реалне или потенцијалне изворе прихода који су значајни, и (3) не оштећују непропорционално носиоце ауторских права, ће проћи тест»(<http://www.ivir.nl/publicaties/hugenholtz/finalreport2008.pdf>.) Овај предлог је заснован на дугој и детаљној дискусији о еволуцији тростепеног теста и заслужује пажљиво разматрање.

Значајна општа лекција се може извући из ове ситуације: значење закона о заштити ауторских права свих врста – укључујући и међународне споразуме о регулисању ауторских права – су често много нејаснија него што то изгледа на први поглед. Многа правила још нису објашњена ауторитативно. То отвара могућности за библиотекарe и друге представнике земаља у развоју да се залажу за, и да раде према, интерпретацијама које им дају више слободе када обликују своје сопствене законе. У следећим модулима приказаћемо неке од тих могућности.

Перспектива земаља у развоју

Предности и мане закона о ауторским правима за земље у развоју

Неки посматрачи верују да владе треба да надограде и хармонизују закон о ауторским правима глобално јер он промовише уметност и награђује креаторе. Они износе аргументе да давање искључивог права на креативни израз обезбеђује неопходни подстицај носиоцима ауторских права да улажу у стварање и дистрибуцију креативних дела. То стимулише креативност и на добробит је грађана. Потискивање конкуренције „пирата“, сматрају они, је неопходно да би омогућило локалним креативним индустријама да процветају.

Насупрот томе, други сматрају да имплементација истих закона о заштити ауторских права у свим земљама има непропорционалан и негативан утицај на земље у развоју. Већина развијених земаља има моћну и лукративну индустрију забаве, образовања и истраживања које извозе дела заштићена законом о ауторским правима и стога имају користи од снажне законске заштите ауторских права. Земље у развоју с друге стране углавном увозе дела под заштитом. Стога следи да становници земаља у развоју морају да плате више ауторских хонорара и накнада за коришћење као резултат појачане заштите ауторских права. Такође се износи аргумент да рестриктивни закони о ауторским правима спречавају многе

владе да обезбеђују важне друштвене потребе – као што је обезбеђивање доброг образовања грађана – јер су критичне информације недоступне по закону.

Последњи низ аргумената је подстакао све већи број група у земљама у развоју да пруже отпор увођењу минималних стандарда заштите ауторских права успостављених ТРИПС споразумом и још оштријих захтева који се постављају пред земље у развоју у оквиру споразума о слободној трговини. Они траже бољи баланс између с једне стране обезбеђивања подстицаја за креаторе и награђивања њихових креативних активности и с друге стране, промовисања приступа знању и истраживањима, како би се подстакао економски раст и неговале иновације у земљама у развоју.

WIPO развојни програм

Светска трговинска организација **WTO** се споразумела са Светском организацијом за заштиту интелектуалне својине **WIPO** да обезбеди савете земљама у развоју при имплементацији ТРИПС-а. Неке земље у развоју сматрају да су савети које даје WIPO сувише наклоњени интересима носилаца ауторских права. Бразил и Аргентина су 2004. поднели генералној скупштини Светске организације за заштиту интелектуалне својине предлог „меморандума о развоју“ (http://www.wipo.int/edocs/mdocs/govbody/en/wo_ga_31/wo_ga_31_11.pdf).

У предлогу се тражи да WIPO обрати већу пажњу на утицај заштите интелектуалне својине на економски и друштвени развој, потребу да се сачува концепт прилагодљивости намењен заштити јавног интереса и значај промоције развојно оријентисане техничке сарадње и помоћи. Додатне предлоге као подршку WIPO развојном програму су поднеле друге земље чланице и организације, као Чиле, Група пријатеља развоја и Афричка група. Ова иницијатива је постигла значајан напредак. Генерална скупштина WIPO се сложила да одржи серију међувладиних састанака да испита предлоге развојног програма. Значајни предлози за реформу како би се успоставио програм развоја WIPO прихваћени су током Генералне скупштине WIPO 2007. Тренутни WIPO развојни програм садржи 45 препорука које Генерална скупштина треба да усагласи (<http://www.wipo.int/ip-development/en/agenda/recommendations.html>). Организације које престављају библиотекарe су имале значајан глас у преговорима о развојном програму WIPO. Заједничке изјаве International Federation of Library Associations (IFLA), Library Copyright Alliance (LCA), и Electronic Information for Libraries (eIFL) су доступне на

адреси (<http://www.eifl.net/cps/sections/services/eifl-ip/issues/wipo-development-agenda>).

Предложени Споразум о приступу знању (Access to Knowledge - A2K Treaty)

Предлог развојног програма Аргентине и Бразила изазвао је расправу о томе да ли WIPO треба да ради на томе да осигура ефикасан технолошки трансфер у земље у развоју. Невладине организације, професори универзитета и истраживачи се слажу са забринутошћу коју изражавају земље у развоју да неки аспекти система заштите ауторских права спречавају иновације и праве сметње земљама у развоју. Ова реакција на текућу политику WIPO је добила форму покрета који тражи једнакост грађана из развијених земаља и земаља у развоју када је у питању приступ знању; постала је позната као покрет за приступ знању или «A2K» покрет. Организације библиотекара, као што је eIFL, су биле пионери у заговарању «права на знање» и тражиле су од WIPO да успостави минимум изузетака и ограничења заштите ауторских права.

Један од резултата покрета је предлог споразума у оквиру Уједињених нација (http://www.cptech.org/a2k/a2k_treaty_may9.pdf). Предложени споразум има интенције да «заштити и унапреди приступ знању и олакша трансфер технологије у земље у развоју». Он укључује листу околности под којима носиоци ауторског права не могу да спречавају слободно коришћење њихових садржаја, укључујући:

- Коришћење дела за потребе заштите у библиотекама и архивима, или преноса садржаја на нови формат.
- Напора библиотека, архива или образовних установа да направе копије радова који тренутно нису субјект комерцијалне експлоатације, за потребе заштите, образовања или истраживања.
- Коришћење одломака, делова и цитата из дела заштићених ауторским правима за потребе објашњавања и илустровања у вези са непрофитним образовањем и науком.
- Коришћење дела под заштитом закона о ауторским правима у образовним институцијама као примарног инструктивног материјала, ако ти материјали нису понуђени од стране носилаца ауторских права по разумној цени.

Предложени споразум би додатно успоставио «Доктрину прве продаје» за коришћење у библиотекама, која каже да «дело које је библиотека законито купила може бити позајмљивано другима без даљег наплаћивања надокнаде од стране библиотеке». На крају, споразум А2К уводи мере за подршку образовању на даљину и мере које се односе на права особа са инвалидитетом.

Библиотекари и корисници библиотека нису једине стране које би биле на добитку на основу А2К споразума. Предлог укључује и правила која штите провајдере Интернет сервиса од одговорности за кршење закона о ауторским правима и ублажава строгу забрану заобилажења енкрипције која је садржана у неколико међународних споразума о ауторским правима. Према предложеном споразуму, неоригинални радови и радови за које се и после разумног трајања истраживања не може утврдити ко је носилац ауторских права (orphan works) би били остављени у јавном домену. Споразум би гарантовао приступ до радова насталих на основу истраживања финансираних јавним фондовима, владиним материјалима и архивима јавних радиодифузних агенција. На крају, споразум А2К укључује и мере заштите патената, антимонополске праксе и трансфер технологије земљама у развоју.

Шта треба да ради библиотекар да би помогао професору у припреми материјала за курс?

Да би помогао професору, библиотекар треба да прегледа листе земаља чланица свих међународних уговора који су поменути у овом модулу, како би тачно знао да ли је њихова земља потписница било којег од ових уговора. Затим треба да прегледа услове свих применљивих споразума како би одредио да ли они забрањују професорима и студентима коришћење материјала заштићених ауторским правима без посебне дозволе. Ово истраживање ће тражити од библиотекара да размотри која од интерпретација тростепеног теста је најсмисленија и степен до којег тај тест ограничава дискреционо право земље у признавању изузетака и ограничења за образовне потребе. Анализа ће бити тешка и можда ће захтевати консултације са колегама.

Србија је за сада у релативно повољној позицији јер је потписница Бернске конвенције, али не и чланица Светске трговинске организације, те ограничења и казнене одредбе предвиђене ТРИПС споразумом за њу нису обавезујуће. У најновијем Закону о ауторском и сродним правима Србије из 2009. одредбе су

усаглашене са ТРИПС споразумом, али је примена неких одредби (о праву кабловског реемитовања) одложена до уласка Србије у Европску Унију.

Додатни извори информација

Одличну збирку закона о ауторским правима за преко 100 земаља направио је УНЕСКО и доступна је на адреси: http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=14076&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

Као што је горе наведено, посебно важна компонента већине међународних споразума је тростепени тест. **Најпотпуније доступно истраживање о историји и значењу тог теста може се наћи у** P. Bernt Hugenholtz & Ruth L. Okediji, *Conceiving an International Instrument on Limitations and Exceptions to Copyright: Final Report*, March 06, 2008.

Преглед најважнијих изузетака и ограничења закона о ауторским правима које признају најважнији међународни споразуми, комбинован са аргументима за њихово појашњавање и проширивање тих изузетака и ограничења, са нагласком на значај приступа креативним делима за земље у развоју, може се наћи у: Ruth L. Okediji, "The International Copyright System: Limitations, Exceptions and Public Interest Considerations for Developing Countries, International Centre for Trade and Sustainable Development and United Nations Conference on Trade and Development," Issue Paper No. 15 (2006). Овај есеј садржи и одличну дискусију о додатку Бернској конвенцији.

У **WIPO** студији је приказан скептичнији приступ вредности ових изузетака и ограничења: WIPO Standing Committee on Copyright and Related Rights, *WIPO Study on Limitations and Exceptions of Copyright and Related Rights in the Digital Environment*, 9th Session, June 23-27, 2003, WIPO Doc. SCCR/9/7 (Април 5, 2003).

Актуелне информације које се тичу имплементације Директиве ЕУ о информационом друштву од стране појединих земаља, укључујући и добру библиографију научних истраживања процеса имплементације, могу се наћи у извештају који је припремио Instituut voor Informatierecht (IVIR), [Report on the Implementation of the Information Society Directive](#) (2008).

Акт о оснивању Светске организације за интелектуалну својину на српском језику доступан је на адреси: http://www.zis.gov.rs/sr/pdf/konvencija_o_osnivanju.pdf

Случајеви

Следећа судска мишљења и прегледи дискусија у оквиру Светске трговинске организације тичу се тема овог модула:

[Joined Cases C-92/92 and C-326/92, Phil Collins v Imtrat Handelsgesellschaft mbH; Patricia Im-und Export Verwaltungsgesellschaft mbH and Another v EMI Electrola GmbH \(1993\) \(Applicability of the EEC Treaty to IP rights\)](#)

[Sarah E. Henry, "The First International Challenge to U.S. Copyright Law: What Does the WTO Analysis of 17 U.S.C. § 110\(5\) Mean to the Future of International Harmonization of Copyright Laws Under the TRIPS Agreement?," 20 Penn State International Law Review 301 \(2001\). \(EU vs. US\)](#)

[Jan Bohanes & Adrian Emch, "WTO Panel Report on China IPR: A Mixed Result," China Law & Practice, pp. 19-20, March 2009 \(US vs. China\)](#)

Овај модул је креирала [Inge Osman](#). Уредио га је тим који су сачињавали [Sebastian Diaz](#), [William Fisher](#), [Urs Gasser](#), [Adam Holland](#), [Kimberley Isbell](#), [Peter Jaszi](#), [Colin Maclay](#), [Andrew Moshirnia](#), и [Chris Peterson](#).

Модул 3: Шта штити закон о ауторским правима?

Дефиниција литерарног или уметничког дела

Закон о ауторским правима регулише прављење копија књижевног или уметничког дела. Члан 2, одељак 1. Бернске конвенције дефинише књижевно и уметничко дело на следећи начин:

Изрази “књижевна и уметничка дела” обухватају све творевине из књижевне, научне и уметничке области, без обзира на начин и облик њиховог изражавања, као што су: књиге, брошуре и остали списи; предавања, говори, беседе и друга дела исте природе; драмска или драмско-музичка дела; кореографска и пантомимска дела; музичке композиције с речима или без њих; кинематографска дела с којима су изједначена дела изражена поступком сличним кинематографији; дела из области цртања, сликарства, архитектуре, вајарства, резбарства, литографије; дела из области фотографије с којима су изједначена дела изражена поступком сличним фотографији; дела примењене уметности; илустрације, географске карте, планови, скице и пластична дела која се односе на географију, топографију, архитектуру или науку.

Да би могло бити заштићено, дело које спада у овако широку категорију мора да задовољи два основна услова: оригиналност и фиксираност.

Концепт оригиналности

Ни Бернска конвенција ни ТРИПС споразум не траже експлицитно да дело буде оригинално како би било заштићено законом о ауторским правима. Па ипак скоро све земље траже неки ниво оригиналности дела да би било заштићено законом о ауторским правима. Нажалост не постоји међународни стандард минимума оригиналности. Свака земља независно поставља стандарде оригиналности које дело мора да задовољи. У неким земљама, као на пример у САД и Канади, оригиналност тражи само “независну концепцију” и “основни минимум” креативности. У другим земљама, као што су Француска, Шпанија и земље у

развоју које су под утицајем традиција грађанског права, оригиналност је дефинисана као “печат ауторове личности” на делу.

У већини земаља, ауторско дело не мора бити ново, генијално или имати естетски значај како би задовољило захтев за оригиналношћу. На пример Врховни суд САД у парници *Feist Publications v. Rural Telephone Service Co.*, 499 U.S. 340 (1991), дефинисао је да оригиналност захтева само да је аутор дело креирао независно и да оно поседује “бар минимални степен креативности”. Према Суду, “захтевани степен оригиналности је веома низак” и дело треба да “поседује неке искре креативности, без обзира како грубе, скромне или очигледне могу да буду”.

Фиксирање

Бернска конвенција дозвољава земљама чланицама да одлуче да ли креативно дело мора да буде “фиксирано” како би уживало заштиту. Члан 2. одељак 2 Бернске конвенције каже: “Остављено је, међутим, законодавствима земаља Уније да пропишу да ће књижевна и уметничка дела, или пак једна или више категорија између њих, бити заштићена само ако су фиксирана на материјалној подлози.”

Многе земље не траже да дело буде изражено у одређеној форми, да би добило законску заштиту. На пример, Шпанија, Француска и Аустралија не траже фиксирање да би штитили дело. САД и Канада траже да дело буде “фиксирано у опипљивом изражајном медију” како би добило заштиту. Закон САД тражи да фиксација буде стабилна и довољно стална да буде “опажена, репродукована или пренета за период дужи од пролазног трајања”. Слично, канадски судови сматрају да фиксација захтева да дело буде “изражено до неког степена бар у неком материјалном облику, да би га било могуће идентификовати и да има мање или више стално трајање”.

Дефиниција “фиксирања” у САД искључује “чисто тренутне или пролазне репродукције као што су краткотрајне пројекције на екран, показане електронски на телевизору или другој катодној цеви или запамћене у тренутној меморији рачунара”. Многи судови, укључујући оне у САД сматрају рачунарске програме фиксираним када су похрањени на силиконском чипу. Аудиовизуелни ефекти рачунарских игара се сматрају фиксираним, јер их њихова поновљивост чини “довољно сталним и стабилним”.

Захтеви за фиксирањем могу постати проблематични када се примењују на представе уживо. На пример, закон у САД одређује да дело мора бити фиксирано “од стране или под надзором аутора”. Овај закон производи неке изненађујуће резултате. Ако кореограф унајми неког да сними представу, кореографија те представе ће бити заштићена законом. Али ако се копије представе уживо снимају и дистрибуирају без дозволе кореографа, кореографија неће бити заштићена законом јер представа није фиксирана под надзором аутора. Земље које дају ауторска права на дела без обзира на фиксираност немају сличне проблеме.

Споразум о трговинским аспектима права интелектуалне својине (ТРИПС) тражи од свих чланица Светске трговинске организације да штите музичке наступе уживо. То значи да чак и земље које траже фиксирање дела, морају да донесу законе како би штитили музичке наступе и без фиксирања. САД је, на пример, донела посебну уредбу која забрањује “фиксирање или пренос музичког наступа уживо без дозволе извођача и забрањује репродуковање копија или звучних записа неауторизованог фиксирања музичког наступа”. Може се приметити да је ова уредба ограничена на “музичке” наступе и не примењује се на друге типове представа.

Искључивање идеја из заштите ауторских права

Као што је размотрено у Модулу 1, закон о ауторским правима не штити идеје и чињенице. Уместо тога, закон штити само изражавање тих идеја или чињеница. Закон о ауторским правима САД је типичан пример. Закон каже: “Ни у којем случају се заштита ауторских права оригиналног ауторског дела не може проширити на било коју идеју, процедуру, процес, систем, метод рада, концепт, принцип или откриће, без обзира на облик којим су описани, објашњени, илустровани или уграђени у такво дело.” (17 U.S.C. Section 102(b))

Исти принцип се може наћи у најважнијим споразумима о заштити ауторских права. Бернска конвенција, на пример, каже “заштита по овој конвенцији не примењује се на дневне новости или на разне вести које имају карактер обичних извештаја штампе”. И споразум ТРИПС и WIPO уговор (WCT) кажу да док изражавање може бити заштићено, “идеје, процедуре, методе рада или математички концепти као такви” не могу.

Искључивање чињеница и идеја из заштите помаже промоцији јавних интереса и слободи говора. Проширење заштите ауторских права на идеје или чињенице би

зауоставило јавну расправу јер би дозволило носиоцима ауторских права да контролишу коришћење концепата или информација садржаних у њиховим делима. И политичка слобода и напредовање сазнања би били угрожени. Додатно искључивање чињеница и основних градивних блокова информација (као што су “вести дана”) из заштите обезбеђују да основни процеси културне продукције не буду нарушени.

У неким случајевима идеја и њен израз могу да постану нераздвојиви. Ако постоји само један начин изражавања одређене идеје, за идеју и њен израз се каже да су “спојене”. Доктрина спајања у закону о ауторским правима је развијена како би се решавали такви случајеви, искључивањем из опсега заштите ауторских права оних израза који представљају једини начин преношења неке идеје. Шта са ситуацијама када нека идеја може бити изражена само на ограничени број начина? Судови у неким земљама решавају такве ситуације тако што дају ограничену или “танку” заштиту ауторских права тим изразима – другим речима, забрањују само дословно или виртуелно идентично умножавање.

Власништво дела према власништву ауторских права

Власништво над физичком копијом дела је одвојено од власништва над ауторским правима. То што сте власник примерка књиге не значи да имате право да је умножавате.

Уобичајено је да када креатор дела продаје или предаје копију дела другој особи, он не предаје своја ауторска права ако се експлицитно не сложи да то учини. Тако, на пример, писац писма или е-маил поруке задржава ауторско право чак и пошто их је послао примаоцу.

Иако власник физичке копије дела заштићеног ауторским правима није овлашћен да га копира без дозволе, он обично сме да је слободно прода или изнајми другим особама. Правило које омогућује ову привилегију је познато као доктрина «прве продаје». Као што ћемо видети, оно је субјект извесних изузетака које укључују комерцијано изнајмљивање неких типова материјала.

У већини случајева, законски власник копије дела заштићеног ауторским правима је слободан да уништи или умножи копију. Но неки уговори и национални законски системи препознају «морална права» која ограничавају права власника у

наведеном смислу. Бернска конвенција на пример, одређује да: *«Независно од имовинских права аутора и чак после уступања ових права, аутор задржава право на признање да је он творац дела и право да се противи сваком искривљавању, сакаћењу и другој измени дела или свакој другој повреди тог дела, што би ишло на штету његове части или његовог угледа.»*

Ко је «аутор»?

Правила о правном власништву: како одредити оригиналног носиоца права

Бернска конвенција даје земљама чланицама широку флексибилност у одређивању тога ко се сматра аутором (и самим тим оригиналним носиоцем ауторског права) на књижевно или уметничко дело. Члан 15 (1) Конвенције каже: *«Да би аутори књижевних и уметничких дела заштићени овом конвенцијом били сматрани таквим, док се не докаже супротно, и да би им, према томе, било допуштено да пред судовима у земљама Уније подносе тужбе против повредилаца својих права, довољно је да им на делу буде назначено име на уобичајен начин. Овај став се примењује чак и у случају да је то име псеудоним, ако псеудоним који је аутор прихватио не оставља никакву сумњу у погледу његовог идентитета.»*

Већина земаља чије је право засновано на грађанском праву тражи да само “особе” у уобичајеном смислу могу да се квалификују као аутори. Шпански закон о ауторским правима одређује на пример да “ће само физичка лица која креирају неко књижевно, уметничко или научно дело бити сматрана аутором”. Слично и француски закон о ауторским правима каже да “ауторство припада, ако није другачије доказано, особи или особама под чијим именом је дело обелодањено”. Земље обичајног права, на супрот томе, чешће дозвољавају организацијама, укључујући корпорације, да се одреде као “аутори”.

Аутор се често дефинише као особа која је замислила или дала израз некој идеји. Но у неким случајевима ова одредба постаје компликованија. Може зависити од тога ко је помагао у продукцији дела или ко је надгледао и режирао аранжирање детаља дела. У таквим случајевима, одређивање ауторства ће зависити од чињеница у сваком специфичном случају.

Дела више аутора: правила о заједничком ауторству или сарадњи

Заједничко ауторство постоји када две или више особа креирају дело заштићено законом о ауторским правима. Закон о ауторским правима у већини земаља даје сваком сараднику неподељени део ауторских права на дело. Бернска конвенција препознаје да заједничко ауторство постоји али не даје спецификацију захтева за заједничко ауторство, што је довело до значајних разлика међу државама.

Земље континенталне Европе обично постављају услов да заједничко ауторство не тражи да сваки аутор допринесе истом количином рада. Уместо тога, само се тражи да допринос сваког аутора показује минималну количину креативности или оригиналности неопходне према правним прописима да би заслуживале заштиту ауторских права. Примењујући овај приступ, Холандски врховни суд је одлучио у предмету *Kluwer v. Lamoth*, 169 R.I.D.A. 129 (1996), да додели и стилисти коауторски статус за креативно преуређење веза на једној фотографији.

У неким земљама се заједничко ауторство појављује само када је немогуће раздвојити и комерцијално користити допринос сваког појединог аутора целокупном делу. На пример, јапанско законодавство дефинише заједничко дело као дело које су створиле “две или више особе, у којем се допринос сваке особе не може засебно експлоатисати”. Ако се доприноси делу могу одвојити – на пример, када је један аутор креирао музику а други текст за песму – сваки аутор добија независно ауторско право за свој допринос делу. У другим земљама, као у САД, неопходно је да сваки од аутора који доприносе делу изрази намеру да са осталим коауторима постану заједнички аутори.

Укратко, правила по овом питању варирају знатно по земљама. У свим земљама ипак постоји могућност да двоје или више људи деле ауторска права.

Прерађена дела

Прерађена дела обухватају адаптације или модификације претходно постојећих дела. Уобичајени примери су скраћења или филмоване адаптације романа. Бернска конвенција се не односи експлицитно на прерађена дела. Уместо тога, она набраја неке начине коришћења дела заштићених ауторским правима за које земље чланице морају обезбедити заштиту ауторских права. Прецизно, члан 2. секција 3. Бернске конвенције каже: “*Заштићена су као оригинална дела преводи,*

адаптације, музички аранжмани и друге прераде књижевног или уметничког дела, али без штете за права аутора оригиналног дела.” Овај став је уграђен и у споразум ТРИПС.

Иако овај стандард штити специфичне типове прерађених дела, он не одређује колика мора бити разлика између прерађеног и оригиналног дела да би оно заслуживало заштиту ауторских права. Као резултат, често бива нејасно колико је оригиналности потребно да би се добила нова заштита ауторских права. Претпоставимо, на пример, да вајар начини сразмеран модел чувеног Роденовог “Мислиоца” – који је, због своје старости, прешао у јавни домен. Колико различит од оригинала мора бити сразмеран модел да би се осигурала заштита ауторских права? Судови се боре са тим проблемом и доносе неконзистентне одлуке.

Шта ако оригинално дело које је коришћено за стварање прерађеног дела није прешло у јавни домен и аутор прерађеног дела није добио дозволу за прераду од носиоца ауторског права на оригинал? У неким земљама, као у САД, неауторизовано прерађено дело не добија никакву заштиту ауторских права. У другим земљама, као у Холандији и Француској, неауторизовано прерађено дело је заштићено. То не значи да је креатору прерађеног дела дозвољено да прави и продаје копије свог дела. То у ствари значи да други људи (укључујући и власника ауторских права на оригинално дело) морају да добију дозволу креатора прерађеног дела пре него што начине копију или дистрибуирају прерађено дело.

Збирна дела и компилације

Компилације су други пример када се ауторска права могу добити коришћењем и манипулацијама са претходно постојећим делима. Компилације су дела настала састављањем, избором или преуређењем дела тако да резултат представља оригинално дело састављача. Збирна дела представљају посебан тип компилација, у којима је више одвојених и независних дела сакупљено у једно дело. Збирно дело је према томе дело два или више аутора које није довољно кохерентно да би се квалификовало за заједничко дело. Члан 2, секција 5. Бернске конвенције захтева само заштиту заједничких дела: *“Збирке књижевних или уметничких дела, као што су енциклопедије и антологије које према избору и распореду садржине представљају интелектуалне творевине, заштићене су*

као такве, без штете за права аутора на свако од тих дела која чине саставни део ових збирки.”

Члан 10, секција 2. Споразума ТРИПС, насупрот томе, тражи да земље чланице Светске трговинске организације прошире заштиту ауторских права на све компилације: *“Збирке података или другог материјала, било да су машински читљиве или у некој другој форми, које због начина избора или груписања садржаја сачињавају интелектуалне творевине, штите се као такве. Таква заштита, која се не односи на саме податке или материјал, неће вређати ауторско право”*

Последња реченица овог споразума мора бити наглашена. Изузев ако база података није креирана у земљи чланици Европске Уније (јединог региона који је начинио јединствени систем за заштиту база података), други људи могу слободно да преузимају и копирају садржај база података. Једино што не могу да чине је репродуковање оригиналног начина на који је тај садржај изабран и сложен.

Запослени и дела настала као резултат рада у радном односу

Запослени су често ангажовани да креирају писана или уметничка дела за своје послодавце. Овај однос понекад ремети доделу ауторских права.

Подразумева се да земље са традицијом грађанског права додељују ауторско право запосленима, а не послодавцу. Овај приступ захтева да послодавчев уговор са запосленим обухвата стицање ауторских права на креативна дела. На пример, француски закон о интелектуалној својини условљава да ауторско право на дело припада стварном аутору а не његовом послодавцу. Постоји изузетак у француском закону за неке категорије рада, као што је софтвер, када се ауторска права одмах преносе на послодавца. Насупрот томе, неке земље са традицијом грађанског права, укључујући и Немачку, аутоматски преносе ауторска права са запосленог на послодавца.

У земљама са традицијом обичајног права, као што су САД, Канада и Велика Британија, подразумева се да ауторска права на изум запосленог припадају послодавцу. На пример, Канадски закон о ауторским правима каже да ако је дело створено у оквиру радног односа, “особа код које је аутор запослен ће у одсуству споразума о супротном, бити први носилац ауторских права”. Према *British*

Copyright, Designs and Patents Act из 1988, ако је дело заштићено законом о ауторским правима начинио запослени током трајања радног односа, ауторско право аутоматски припада послодавцу као “плаћени рад”. САД има слично правило, али обезбеђује и да се дело може сматрати “плаћеним радом ” чак и ако га је начинила независна уговорна страна (а не запослени који ради у оквиру свог описа посла), уколико дело (а) спада у ограничену листу врста дела и (б) уговорне стране се слажу написмено да ће оно бити класификовано као рад за плату.

Јавни службеници, истраживачи и професори

У неким земљама, запослени на високим школама и факултетима су изузети из доктрине “плаћеног рада”.

У неким земљама, рад у оквиру запослења јавних службеника је такође искључен из доктрине о “раду за плату”, јер је њима ускраћено право на заштиту ауторских права у сваком случају. У другим земљама то није тако. На пример, закон о ауторским правима у Чешкој Републици садржи претпоставку да је дело које је јавни службеник створио резултат плаћеног рада, а да ауторска права припадају послодавцу.

Однос између кршења ауторских права и других неауторизованих активности

Кршење ауторски права је неовлашћено коришћење дела заштићеног законом о ауторским правима на начин који крши неко од искључивих права носиоца ауторских права и не спада ни у један изузетак или ограничење ауторских права. Испитаћемо та права и изузетке детаљно у Модулу 4: права, изузеци и ограничења. Треба нагласити да кршење ауторских права покрива само део начина на који се дела заштићена ауторским правима могу користити без дозволе.

Може се десити да неки начини коришћења дела под заштитом закона о ауторским правима не крше закон о ауторским правима, али могу повредити нека друга законска правила. Други могу повредити друштвене норме које нису регулисане законом. Неки други могу бити законити и друштвено оправдани. Овај комплексни узорак норми је изражен различитим терминима који се често мешају. Неки од њих ће бити размотрени у даљем тексту, а детаљније у Модулу 7: Спровођење.

"Плагијаризам" је коришћење нечијих идеја или речи без одговарајућег приписивања извору. То је потпуно одвојено од закона о заштити ауторских права. Плагијаризам није кршење законских правила, него друштвених норми. Уобичајене друштвене санкције за плагијаризам су изbacивање или суспензија из школе, отпуштање са посла и друштвена осуда.

Обичаји и однос према плагијаризму варирају донекле између земаља. На пример недавно је утврђено да је један млади немачки романописац копирао без дозволе и атрибуције значајне делове из других романа. Он је третиран много блаже него млади амерички аутор који је исто учинио неколико година раније. Однос према плагијаризму некад варира и између академских дисциплина. На пример дефиниција плагијаризма коју је прихватило Америчко историјско удружење није иста као стандард који је усвојило Удружење за модерне језике. На крају, плагијаризам код руководиоца корпорација се сматра много мање озбиљним него плагијаризам код романописаца, академика или новинара.

"Пиратерија" нема прецизну дефиницију ни у оквиру ни ван закона о ауторским правима. Последњих година термин је постао уобичајен када се говори о неауторизованом и недозвољеном репродуковању аудио и видео записа. Ипак, закони о ауторским правима не говоре о "пиратерији". Пошто је термин повезан са насиљем које прати заробљавање бродова на отвореном мору, многи изnose да он наводи на погрешну страну када се користи у вези са недозвољеним коришћењем креативних дела.

"Кривотворење" се дефинише на различите начине. Најчешће се термин односи на креирање и дистрибуцију имитација оригиналних дела са намером да се о њеној аутентичности превари публика. Кривотворење у овом смислу је регулисано пре свега законом о робним маркама и законом о нелојалној конкуренцији, а не законом о заштити ауторских права. Ипак, предложен трговински споразум против кривотворења, АСТА, о којем се управо преговара, као што је наведено у Модулу 2, може, када буде завршен, тражити од земаља потписница да прошире законску покривеност ове области законом о ауторским правима.

Трајање заштите ауторских права

Бернска конвенција захтева минимално трајање заштите ауторских права током живота аутора плус још 50 година од смрти аутора за сва дела осим фотографија и

филмова. Земље чланице могу ипак да прихвате дужи период, са само једним ограничењем: *„У сваком случају, трајање ће бити регулисано законом земље у којој се заштита тражи; међутим, уколико законодавство те земље није друкчије одредило, оно не може да превазиђе трајање утврђено у земљи порекла дела.”*

Многе земље су искористиле дискреционо право које им је остављено Бернском конвенцијом. Резултат је да трајање заштите ауторских права значајно варира по земљама, градећи компликовани међународни мозаик услова трајања заштите које одређује врста дела, природа ауторства и датум креирања или објављивања дела.

Чешка Република и Холандија на пример пружају заштиту ауторских права током живота аутора и још 70 година за књижевна дела, али рачунају трајање заштите од смрти коаутора који је најдуже живео (плус 70 година) за дела више аутора. Та конструкција је релативно једноставна, јер се примењује само на дела креирана на дан или после 7. априла 2000, односно 29. децембра 1995. Дела креирана пре тих датума подлежу различитим и компликованијим условима за одређивање трајања заштите.

Слично, већина књижевних и уметничких дела подлежу минималној заштити – током трајања живота аутора плус 50 година према споразуму ТРИПС. Супротно од тога, ТРИПС обавезује само да заштита ауторских права на звучне снимке буде призната најмање 50 година после фиксирања. Тако су на пример услови за заштиту звучних снимака у САД трајање живота аутора плус 70 година од фиксирања на дан или после 1. јануара 1978. У Аустралији, заштита ауторских права за звучне снимке је продужена на 70 година после фиксирања, ако се фиксирање догодило после 2004. У Бразилу, сви звучни снимци фиксирани после 1998. су заштићени сродним правима током 70 година, почевши од наредне године пошто је дело фиксирано. У Кини су звучни снимци заштићени сродним правима 50 година, почевши од краја године у којој је дело фиксирано.

Више о овој теми можете прочитати у [Case of the Canadian Onlajn Repositories of Public Domain](#) и [Recent Term Extensions Controversies \(Eldred v. Ashcroft\)](#).

Ширење опсега заштите ауторских права

Поседњих година закон о заштити ауторских права је проширен тако да обухвата више типова дела, заштита траје дуже и обезбеђује већу заштиту дела. Како смо видели у Модулу 2: Међународни оквир, Бернска конвенција, Споразум ТРИПС И WIPO уговор о ауторским правима постављају минималне стандарде заштите које земље чланице морају достићи, а заједнички проширују заштиту ауторских права на све земље. На пример, закон о заштити ауторских права (и блиско повезан низ сродних права) проширен је тако да покрива аудио снимке, архитектонска дела и рачунарске програме. Трајање заштите ауторских права је временом продужавано, од 14 година према Статуту краљице Ане до тренутног минимума – за живота аутора плус 50 година за већину дела. Скорашњи уговори укључују обезбеђење забране заобилажења механизма техничке заштите за контролу репродуковања и дистрибуције дела под заштитом закона о ауторским правима.

Нека од ових проширења вероватно стимулишу додатну креативност подстичући је. Ипак, проширење заштите ауторских права на више врста дела и на дужи временски период је довело до смањења количине материјала у јавном домену. Као резултат, материјали који би могли бити коришћени у креирању нових уметничких или литерарних дела не могу више бити коришћени.

Како је закон о ауторским правима проширен, тако је дошло и до његове фрагментације. Другим речима, посебна правила су успостављена за посебне врсте дела. Нека од тих посебних правила су описана у даљем тексту.

Аудиовизуелна/кинематографска дела

Аудиовизуелна или кинематографска дела су колективни пројекти који често укључују доприносе више индивидуалних аутора. Пошто постоји велики број људи који су укључени у креирање ових дела, третирање сваког сарадника као коаутора дела би довело до практичних проблема. На пример, сваки сарадник би био слободан да дозволи коришћење дела било коме кога изабере, што би могло да резултира коришћењем дела на начин на који би остали сарадници могли да имају примедбе.

Различите земље су покушале да превазиђу овај проблем на различите начине. Француски закон о интелектуалној својини третира сараднике на филму као

коауторе, али укључује у однос аутор-продуцент трансфер права експлоатисања материјала на продуцента. Земље као Велика Британија и САД, насупрот томе, преносе ауторство и власништво ауторских права на ова дела на једну особу или организацију. На пример *Copyright, Designs and Patent Act* донет 1988. у Великој Британији у принципу преноси ауторска права на продуцента. Насупрот томе, као што је изнето горе, *U.S. Copyright Act* третира сараднике на аудиовизуелном или кинематографском делу као запослене који раде за плату, па стога преноси ауторство и власништво ауторских права на један ентитет, најчешће опет продуцента. Бернска конвенција препознаје и поштује разлике између земаља у додели права на аудиовизуелна и кинематографска дела. Тај феномен је ближе објашњен у Модулу 4: права, изузеци и ограничења, у оквиру теме о власништву над ауторским правима и раду за плату.

Рачунарски програми

Рачунарски програми чине још једну посебну категорију дела. Иако се Бернска конвенција не односи на рачунарске програме, ТРИПС споразум захтева да земље чланице Светске трговинске организације штите рачунарске програме као писана дела. Као и аудиовизуелна дела, рачунарски програми су често производ напора многих лица. И овде се земље разликују у начину како третирају доделу ауторских права. Немачки закон о ауторским правима на пример садржи претпоставку давања искључивих права на рачунарски софтвер послодавцу.

Емитовање, снимање, интерпретација

Бернска конвенција захтева да аутор дела заштићеног ауторским правима има искључиво право да дозволи:

- Емитовање свог дела или његово преношење публици било којим средством бежичног преноса знакова, звукова или слика;
- Даљи пренос публици преко жице или поновно емитовање оригиналне емисије дела, када је преношење обавила нека друга организација а не оригинални емитер;
- Јавно преношење дела преко микрофона или неког другог аналогног инструмента који преноси знаке, звуке или слику

Бернска конвенција дозвољава свим земљама да одреде која од ових права се могу користити и у којим околностима. Ипак, тражи се да се ова права не примењују на начин који би могао негативно утицати на ауторова морална права.

Шта треба да ради библиотекар да би помогао професору у припреми материјала за курс?

Ако професор изрази жељу да сними своја предавања за студенте и да у њих укључи снимке различитих музичких композиција као илустрацију за предмет предавања, библиотекар треба да му објасни правну ситуацију. Све док професор не напише или не сними предавања, он нема ауторска права на њихов садржај. Чим их сними, професор стиче ауторска права, чак и ако не унесе податке о ауторству на снимак. Музичке композиције које професор жели да убаци као примере може унети у снимак предавања само ако су довољно старе па нису више заштићене законом о ауторским правима, што библиотекар треба да провери на основу утврђеног времена првог емитовања и важећег закона о ауторским правима. Ако композиције припадају фолклору, онда за њих важе правила која ће бити детаљно објашњена у Модулу 8.

Додатни извори

Главне расправе које укључују широке дискусије о томе шта покрива закон о заштити ауторских права су [Nimmer on Copyright](#) (ауторитативна, али астрономски скупа – 2.138 \$) и [Goldstein on Copyright](#) (концизнија и нешто јефтинија – 897\$).

Краћа дискусија о томе како је опсег закона о ауторским правима растао током времена може се наћи у William Fisher, "Geistiges Eigentum - ein ausufernder Rechtsbereich: Die Geschichte des Ideenschutzes in den Vereinigten Staaten," in Eigentum im internationalen Vergleich (Vandenhoeck & Ruprecht, 1999), 265-91 (Енглеска верзија доступна онлајн: [The Growth of Intellectual Property: A History of the Ownership of Ideas in the United States](#)). <http://cyber.law.harvard.edu/people/ffisher/iphistory.pdf>

Новија и шира дискусија о истој теми, доступна бесплатно онлајн је одлична расправа [James Boyle, The Public Domain: Enclosing the Commons of the Mind](#) (Yale University Press 2008). <http://thepublicdomain.org/thepublicdomain1.pdf>

Најбољи коментар о закону о ауторским правима уопште и детаљима његовог опсега дата је у књизи из 1967, која нажалост постоји само у штампаном облику: Бењамин Каплан: [An Unhurried View of Copyright](#).

Добра дискусија о концепту оригиналности у закону о ауторским правима, са нагласком на верзије концепта које се користе у САД И ЕУ се може наћи у: Software Freedom Law Center, [Originality Requirements under U.S. and E.U. Copyright Law](#) <http://www.softwarefreedom.org/resources/2007/originality-requirements.pdf>

Темељна расправа о пореклу доктрине о “плаћеном раду” се може наћи у књизи: Peter Jaszi, "Toward a Theory of Copyright: The Metamorphoses of Authorship," 1991, Duke L.J. 455.

Случајеви

Правна мишљења која следе разматрају и примењују неке од принципа размотрених у овом модулу:

[Feist Publications, Inc., v. Rural Telephone Service Co., 499 U.S. 340 \(1991\)](#) (оригиналност)

[Beckingham v. Hodgens, High Court of Justice \(Civil Division\), 2 July 2002](#) (заједничко ауторство)

[Community for Creative Non-Violence v. Reid, 490 U.S. 730 \(1989\) \(employment relationships\)](#) (односи у оквиру запослења)

[Case C-240/07, Sony Music Entertainment \(Germany\) GmbH v. Falcon Neue Medien Vertrieb GmbH \(2007\)](#)

[Eldred v. Ashcroft, 537 U.S. 186 \(2003\)](#) (трајање)

[Computer Associates v. Altai, 982 F.2d 693 \(2nd Cir. 1992\)](#) (рачунарски софтвер)

Овај модул је креирала [Emily Cox](#). Уредио га је тим који су сачињавали [Sebastian Diaz](#), [William Fisher](#), [Urs Gasser](#), [Adam Holland](#), [Kimberley Isbell](#), [Peter Jaszi](#), [Colin Maclay](#), [Andrew Moshirnia](#) и [Chris Peterson](#).

Модул 4.

Економска права

Права везана за умножавање и стављање дела у промет

Срж закона о ауторским правима је право да се умножи заштићено дело. То се назива “правом умножавања”. Носилац ауторског права има искључиво право да прави и дозвољава такво умножавање. Прављењем копије без дозволе носиоца ауторског права крши се ауторско право, уколико то није дозвољено изузецима или ограничењима права умножавања. Као што смо видели у Модулу 2: међународни оквир, право умножавања је широко признато међународним споразумима. Као што ћемо укоро размотрити, неки од ових споразума дају и право земљама потписницима да предвиде изузетке и ограничења овог (и других) права. Закони о ауторским правима свих земаља препознају право умножавања.

Шта “умножавање” значи? Најочигледније је да оно укључује копирање у дословном смислу, на пример фотокопирање књиге или чланка. Оно укључује и пребацивање заштићеног дела у други формат – као на пример коришћење касетофона за копирање грамофонске плоче. Мање је очито да оно укључује и прављење новог дела које је “суштински слично” постојећем делу, док се има на уму постојеће дело. Тако, на пример, студент уметности који стоји испред слике и слика верну репродукцију крши ауторско право оригиналног сликара (уколико се студент не би могао позвати на неки од изузетака или ограничења о којима је било речи раније). Као што се може замислити, питање колико једно дело мора бити слично другом да би било “суштински слично” је веома контроверзно и често предмет спорова.

Блиско повезана са правом умножавања је и **право на прераду**, које даје носиоцу ауторских права право да пренесе заштићено дело из једног израза у други, или да дозволи неком другом да то учини. У примере прераде спада претварање књиге у филм или песме у мјузикл. Право на прераду се такође налази у свим системима заштите ауторских права. На пример, члан 12. Бернске конвенције тражи да земље

потписнице дају аутору право да одобри “адаптацију, аранжман и друге прераде” дела заштићеног ауторским правима. Право на адаптацију обухвата и право на превод дела на друге језике. Члан 8. Бернске конвенције тражи од земаља потписница да препознају право на превођење. У неким законским системима, право на адаптацију је изражено као право на израду “изведених дела”, која користе оригинално дело као почетну тачку, али нису директне копије оригиналног дела.

У већини земаља, прво на умножавање и прераду су блиско повезана. Другим речима, већина активности којима се крше ауторска права на адаптацију, крше и право копирања. Но постоје изузеци. На пример, исецање фотографије како би се укључила у колаж може кршити право на прераду (осим наравно ако је то дозвољено неким изузетком или ограничењем). Али пошто ова активност не доводи до прављења нове копије, она неће довести до кршења права на умножавање. Ипак, степен преклапања ова два права варира донекле од земље до земље. Које од ова два права је укључено у одређеном случају понекад представља разлику, на пример ако је власник ауторских права дао дозволу за једно право, али не и друго.

Докле се ова права простиру? Сетите се из Модула 3: опсег ауторског права, да ауторска права штите само израз идеја, а не идеје или чињенице саме. Тако, ако дело које је инспирисано неким идејама садржаним у другом делу, не користи ниједан од заштићених израза иницијалног дела, оно није ни копија ни адаптација, и неће прекршити права носиоца ауторских права. Обратите пажњу и на члан 2. став 3. Бернске конвенције, који обезбеђује заштиту дозвољених адаптација дела посебним ауторским правом, као додатак заштити ауторских права на оригинално дело.

На крају, носилац ауторског права има и искључиво право да своје дело ставља у промет и право да увози копије дела, уз извесне изузетке. Право на дистрибуцију обухвата и право на продају или дозволу иницијалне продаје копија дела.

Права која се односе на објављивање дела

Још једно значајно економско право носиоца ауторских права је право на објављивање дела. У многим земљама, ово право се изражава као **право на јавно извођење и јавно излагање**. Право на јавно извођење се односи на

приказивање драмских дела, филмова и музике. Право на јавно излагање се доноси на уметничка дела као што су слике и скулптуре. Члан 11. Бернске конвенције тражи од земаља потписница да дају носиоцима ауторских права на “драмска и музичка дела” право да контролишу јавно извођење тих дела “било којим начином или процесом” (укључујући на пример представу уживо или пуштање снимка представе). Члан 11. проширује права на одобравање јавног извођења на преводе заштићених дела. Он захтева да се носиоцима ауторских права да право да дозволе пренос или јавно извођење дела заштићеног ауторским правима преко жица, микрофона “или било ког аналогног инструмента преноса знакова, звука, или слике”.

Као што ове одредбе указују, правом на јавно излагање и представљање контролишу се само оне активности које су јавне. Тако, особе које поседују ауторизоване копије дела заштићених ауторским правима могу да излажу или емитују та дела у приватном окружењу без ризика од кршења права. На пример, особа која поседује копију филма може тај филм приказати код своје куће групи гостију без кршења права на јавно приказивање. Слично, особа која поседује неку слику или скулптуру може их изложити у свом дому без кршења права на јавно излагање.

Право носиоца ауторских права да контролише јавно извођење свог дела проширено је на многе начине преноса који иницијално нису изгледали као “извођење”. На пример, као што је горе наведено, оно даје носиоцу ауторског права право да дозволи емитовање свог дела. То укључује телевизијски пренос, кабловску дистрибуцију, сателитски пренос и поновно емитовање дела. То обухвата и дигитални пренос на захтев и емитовање уз плаћање за гледање. У неким земљама право обухвата и представљање у околностима које не изгледају посебно “јавно” у уобичајеном смислу – на пример у школама, старачким домовима или затворима.

WIPO споразум о ауторским правима (WCT) и WIPO споразум о извођачима и фонограмима (WPPT), који су размотрени у Модулу 2, променили су суптилно низ правила и то на начине који још увек нису потпуно разрешени. Члан 8. WCT и чланови 10. и 12. WPPT захтевају од земаља потписница да препознају право да се дело под заштитом закона о ауторским правима учини доступним јавности. САД је заузела став да ови споразуми не траже никакве промене у начину на који су у

законодавству САД формулисана и успостављена права на јавно извођење. Са тим се не слажу све земље. У ЕУ на пример, сматрају да право на “доступност јавности” додаје нешто ново. Главне околности у којима ово неслагање може чинити разлику су када неко постави документ који је под заштитом закона о ауторским правима на вебсајт, али га још нико није преузео. Третман таквих случајева може варирати од земље до земље.

Морална права

Многе земље дају ауторима и морална права као додатак економским. За разлику од економских права, морална права се обично не могу преносити на друге особе, иако многе земље дозвољавају да она буду одбачена – или заједно са (као у САД) или у вези са посебним лиценцама на економска права (на пример у Француској). Границе преноса моралних права одражавају став који је у њиховој основи – да су дела која је неки аутор створио продужетак њихове личности и да носе лични печат. У складу са тим, морална права штите нека дела под заштитом закона о ауторским правима од уништења или осакаћења, делимично да би се заштитио израз ауторове личности, а делимично да би се заштитила ауторова репутација од нарушавања. Морална права се препознају посебно широко у земљама са традицијом грађанског права.

Препознавање ограниченог низа моралних права је обавезно према члану 6бис Бернске конвенције. Члан 6бис тражи да аутору дела буду призната најмање два типа моралних права. Прво је обично познато као “**право на атрибуцију**”. Оно обухвата не само право аутора да му име буде повезано са делима, него и право аутора да му име не буде повезано са делима која нису његова. Право на атрибуцију даје аутору и право да објави дело под псеудонимом. Друго морално право које захтева члан 6бис је да аутор има право да се противи уништењу или модификацији свог дела којом би се нарушила његова част и углед. То се обично назива “**право на интегритет**”.

Иако члан 6бис препоручује да се та морална права протезу и после ауторове смрти, најмање до момента истека економских права, он дозвољава земљама потписницама да ограниче морална права аутора. Ипак, заштита по члану 6бис није тако јака као што можда изгледа, јер је то једина одредба Бернске конвенције која није уграђена у ТРИПС споразум. Тако “зуби” које обезбеђује Светска

трговинска организација за решавање системских спорова нису на располагању како би се принудиле земље чланице да препознају морална права.

Као додаток на право атрибуције и право очувања интегритета, многе земље препознају и право на објављивање и право на повлачење. Прво даје искључиво право аутору да одлучи када ће дело учинити доступним јавности. Ово право има предност над уговорним обавезама аутора да пренесе дело наручиоцу или кориснику. Друго дозвољава аутору да повуче дело из јавности или циркулације ако закључи да не жели више да буде представљен или повезан са тим одређеним делима. Ово право је много слабије у пракси него што то изгледа на први поглед, како због тога што аутори морају да плате људима од којих су копије повучене тако и јер је право повлачења ограничено правом купца да задржи добра која је купио. Као резултат, на то право се скоро никад не позива.

Важно је проверити какви су прописи ваше земље у односу на морална права. Државе се знатно разликују у правима која препознају, трајању тих права, могућности да се тих права одрекне итд. На пример, у Шпанији је препознато седам моралних права: право на обелодањивање, право на објављивање под правим именом аутора или под псеудонимом, право да се буде признат као аутор дела, право на интегритет дела (што укључује и право на спречавање уништења или измене дела), право да се дело измени (ограничено другим законским одредбама), право да се дело повуче и право да се приступи јединој или реткој копији дела, чак и ако та копија припада трећем лицу (иако је реализација овог права аутора ограничена одређеним обзирима према власнику копије).

У Србији морална права аутора обухватају право патернитета, право на назначење имена, право на објављивање, право на заштиту интегритета дела и право на супротстављање недостојном искоришћавању дела.

Сродна и "sui generis" права

“Сродна права” (звана и повезана права) се састоје од права оних који су помагали аутору да створи дело заштићено ауторским правом, али који не испуњавају услове за стицање ауторских права на том делу. Она укључују права емитера и радиодифузних агенција на емитовање програма (насупротив ауторским правима над самим програмима), право извођача на његову интерпретацију у комаду (различитом од права на само дело) и право продуцента снимка (насупротив

праву на музичку композицију коју снимак садржи). Важно је имати на уму и та сродна права, као додатак на права носиоца ауторских права када се разматра какво коришћење датог дела је могуће дозволити.

Као додатак сродним правима повезаним с извођењем, неке земље су недавно препознале и права над базама података, дизајном полупроводничких чипова, дизајном трупа чамаца итд. Ова права су позната као *sui generis* права – иако је разлика између сродних права и "*sui generis*" права у великој мери произвољна. Од тих нових права једино које може знатније утицати на активности библиотекара је заштита база података. Као што је претходно поменуто, већина земаља користи обичан закон о ауторским правима да заштити оригинални начин на који су подаци у бази података изабрани или сложени. За сада је само у Европској Унији заштићен и садржај база података.

Систем за заштиту база података у Европској Унији је веома контроверзан. Критичари доказују да је непотребно обезбедити подстицаје за креирање базе података и да то само спречава проток чињеничних информација. Ипак, напори да се емпиријски тестирају ове критике поређењем стопе иновација у базама података у земљама са и без правне заштите база података до сада није довела до убедљивих закључака. Док се тај спор не разреши, није вероватно да ће се заштита база података проширити на земље у развоју.

Право на давање у закуп и на послугу

Као додатак правима која су горе описана, у неким земљама носиоци ауторских права на неке врсте дела су добили различита права у ситуацијама када су њихова дела привремено учињена доступним другим особама. То су два сасвим различита права, која се морају разликовати. Право на изнајмљивање регулише ситуације у којима је копија заштићеног дела изнајмљена неком уз комерцијалну накнаду. Јавно право на послугу регулише ситуације у којима нека институција даје копију заштићеног дела на привремено коришћење кориснику без накнаде. Пракса позајмљивања у скоро свим јавним и академским библиотекама би припадала овом другом типу права.

Ова права су релативно нова и остају веома контроверзна. ТРИПС споразум у члану 11, WCT у члану 7 и WPPT у члановима 9. и 13. сада траже од свих земаља чланица да препознају права на изнајмљивање, али само у односу на три уске

категорије дела: рачунарске програме, филмове и фонограме. Ниједан од ових споразума, и ниједан други међународни споразум не тражи од земаља чланица да препознају јавно право на позајмљивање. До сада само један регионални споразум тражи од земаља потписница да успоставе јавно право на позајмљивање: Директива ЕУ о правима на давање у закуп и на послугу из 1992 ([1992 Rental and Lending Rights Directive of the EU](#)). Чланови 1 и 2 ове директиве траже да земље чланице прошире права на изнајмљивање и позајмицу не само на извођаче, продуценте фонограма и филмова, него и на “ауторе”. Члан 5. ове директиве дозвољава земљама чланицама да ограниче права на позајмицу, али само ако аутори добију компензацију, или да изузму одређене категорије институција, али само ако то не значи да су ефективно ослобођене све институције. Директива се показала екстремно контроверзном и биле су неопходне формалне процедуре да би се неке земље ЕУ натерале да јој се прилагоде.

Пошто су права на изнајмљивање и давање на послугу веома непотпуно покривена наднационалним споразумима, не изненађује да их многе земље тренутно не препознају. Од посебног значаја за библиотеке је да је до сада само 29 земаља успоставило систем права на јавну позајмицу. САД га немају, као ни земље Латинске Америке, Африке или Азије.

Библиотекари у земљама у развоју ће ускоро можда бити позвани да учествују у дискусијама које се тичу тога да ли њихове земље треба да прихвате систем регулисања јавне позајмице. Какву позицију би требало да заузму? ИФЛА [The International Federation of Library Associations and Institutions \(IFLA\)](#) нуди две разумне препоруке ([two sensible recommendations](#)). Прво, библиотекари не треба да прихвате било какве правне предлоге које би захтевале да библиотеке саме плаћају надокнаду ауторима, извођачима и продуцентима. Једини начини на који би библиотекари могли да врше таква плаћања су да надокнаду наплаћују корисницима или да за то одвоје средства од већ иначе оскудних ресурса за друге програме. Обе стратегије би суштински нарушиле средишњу мисију библиотека. Укратко, једина прихватљива верзија јавног система позајмице би била она у којој влада, а не библиотеке, плаћа надокнаду, као што је то случај у већини европских земаља. Друго, ИФЛА заговара да би чак и систем у којем влада плаћа надокнаду био бесмислен у земљама у развоју, јер би смањио количину новца које би влада могла да потроши на много значајније друштвене или културне функције – као што

је обезбеђивање свим грађанима адекватне здравствене заштите или основног образовања.

Овај спор ће скоро сигурно захтевати пажњу библиотекара у блиској будућности.

Изузеци и ограничења

Као што је приказано у Модулу 2: међународни оквир, сви међународни споразуми о ауторским правима дозвољавају земљама да праве изузетке од права која су до сада описана. Свака земља је заиста и предвидела такве изузетке. Сврха ових изузетака варира. Неки се правдају потребом да се поштује слобода израза или приватност. Други имају за циљ да спрече да закон о ауторским правима кочи уместо да подстиче креативност. Други препознају немогућност праћења и наплаћивања појединих начина коришћења. Листа изузетака је врло дуга. Уопштено се изузеци могу сматрати једнако значајним као и права која одређују. Заједно они треба да успоставе равнотежу између интереса аутора и интереса корисника и јавности у целини. Због тога се понекад каже да изузеци успостављају “права корисника”.

Изузеци имају један од два могућа облика. Изузеци првог типа одређују неке специфичне дозвољене активности. Утицајан пример тог приступа је члан 5. Директиве ЕУ о ауторским правима http://eurlex.europa.eu/smartapi/cgi/sqa_doc?smartapi!celexapi!prod!CELEXnumdoc&lg=EN&numdoc=32001L0029&model=guichett . Став 2. овог члана дозвољава земљама чланицама ЕУ да обезбеде следеће изузетке од права на умножавање:

(а) у вези са репродукцијама на папиру или сличном медијуму, које се добијају коришћењем било које фотографске технике или на неки други начин који даје сличне резултате, са изузетком графичких издања музичких дела, уз услов да носиоци права добију правичну надокнаду;

(б) у вези са репродукцијама на било ком медијуму, које начини физичка особа за приватну употребу и за сврху, која није ни посредно ни непосредно комерцијална, уз услов да носиоци права добију правичну надокнаду која узима у обзир примену или непримењивање техничких мера из члана 6. на дело или предмет који се репродукује;

(ц) у вези са посебним актом репродуковања, које врше јавно доступне библиотеке, образовне установе, музеји или архиви, који није учињен ради непосредне или посредне економске или комерцијалне користи;

(д) у вези са ефемерним снимцима дела, које праве РТВ организације својом сопственом опремом и за сопствено емитовање, када се чување тих снимака у службеним архивима може дозволити на основу њиховог изузетног документарног значаја;

(е) у вези са репродуковањем емисија у некомерцијалним друштвеним институцијама, на пример болницама или затворима, под условом да носиоци права добију правичну надокнаду."

Став 3. даље дозвољава земљама чланицама да уведу било који од следећих изузетака за право репродуковања и право приказивања или постављања дела у јавни доступ:

(а) Коришћење искључиво за потребе илустровања при поучавању или научном истраживању, уколико се наведе извор заједно са именом аутора, осим ако се покаже да је то немогуће, и до обима који је оправдан некомерцијалном употребом коју треба постићи;

(б) коришћење за добробит инвалидних особа, која је у директној вези са инвалидношћу и која је некомерцијалне природе, у опсегу који захтева одређени облик инвалидности;

(ц) репродуковање у штампи, саопштавање јавности или давање на коришћење јавности објављених чланака о актуелним привредним, политичким или верским темама или емисија и других садржаја истог значаја, у случајевима када таква употреба није експлицитно забрањена и када је наведен извор заједно са именом аутора, или коришћење дела и предмета повезаних са текућим догађајем у обиму који оправдава информативна сврха и уз навођење извора и имена аутора, осим ако се покаже да је то немогуће;

(д) цитати намењени критици или приказивању, под условом да се односе на дело или други предмет који је већ био законито дат у јавну употребу, уз услов да је наведен извор заједно са именом аутора, осим ако се то покаже немогућим,

и да њихова употреба буде у складу са поштеном праксом и у обиму који захтева специфична сврха;

(е) коришћење за потребе јавне безбедности или осигуравања одговарајућег одвијања или извештавања о административним, скупштинским или судским поступцима;

(ф) употреба политичких говора, као и одломака из јавних предавања или сличних дела или предмета, до обима који је оправдан информативном наменом и под условом да је наведен извор заједно са именом аутора, осим када се покаже да је то немогуће;

(е) коришћење током верских прослава или службених прослава које су организовале јавне власти;

(х) коришћење дела, као што су архитектонска или скулпторска, која су намењена за трајну поставку на јавним местима;

(и) случајно укључивање дела или других предмета у друге материјале;

(ј) коришћење за оглашавање јавне изложбе или продају уметничких дела, до обима који је неопходан за промоцију догађаја, искључујући било коју другу комерцијалну употребу;

(к) коришћење за потребе карикатуре, пародије или пастиша;

(л) коришћење у вези са приказивањем или поправком опреме;

(м) коришћење уметничког дела у облику грађевине или цртежа или плана грађевине за потребе њене реконструкције;

(н) коришћење дела или сличних предмета које није регулисано условима куповине или лиценцирања збирки, преко за то намењених терминала који се налазе у просторима установа наведених у ставу 2(ц), преносом или давањем на јавно коришћење за потребе истраживања или приватно проучавање појединцима;

(о) коришћење у другим мање значајним случајевима где изузеци и ограничења већ постоје у националним законима, под условом да се тичу само аналогне употребе и не утичу на слободан проток добара и услуга у оквиру Уније, без утицаја на друге изузетке и ограничења које садржи овај члан.

Многи од ових изузетака јасно доносе корист библиотекама (и њиховим корисницима) у земљама ЕУ које их препознају. Посебно су значајни изузеци за “специфично умножавање које врше јавне библиотеке” све док није за потребе “стицања економске или комерцијалне предности” и ако је за “коришћење за добробит људи са инвалидитетом”.

Можемо рећи да низ изузетака које садржи члан 5. Директиве о ауторским правима ЕУ сигурно није једини пример приступа путем нумерисане листе изузетака. Тростепени тест који је разматран у Модулу 2. даје појединим земљама знатно више ширине у избору изузетака и ограничења него што то чини ЕУ. Неке земље су отишле и знатно даље.

Други општи приступ је да се наведу неке опште смернице за дозвољену употребу и да се онда препусти судовима одговорност за примену тих смерница на појединачне случајеве. Први пример тог приступа је доктрина поштене употребе у САД, која је унета у секцију 107. Закона о ауторским правима:

Без обзира на [статутарне одредбе које дају носиоцима ауторског права ексклузивна права], поштена употреба дела заштићеног законом о ауторским правима, укључујући коришћење репродуковањем копија или звучних записа или на било који други начин одређен овим ставом, за потребе као што је критика, коментарисање, извештавање, подучавање (укључујући више копија за коришћење у учионици), наука или истраживања, није кршење ауторских права. У одређивању да ли коришћење дела у сваком појединачном случају спада у поштену употребу, фактори које треба размотрити треба да укључе (1) сврху и карактер коришћења, укључујући и то да ли је та употреба комерцијалне природе или је за непрофитне едукативне сврхе; (2) природу дела заштићеног законом о ауторским правима; (3) количину и одрживост коришћења делова дела у односу на целину заштићеног дела; и (4) утицај коришћења на потенцијално тржиште или вредност заштићеног дела. Чињеница да дело није објављено не

утиче на налаз поштене употребе ако је тај налаз учињен после разматрања свих горенаведених фактора

Судови у САД се ослањају на ову одредбу да одреде изузетке за широки спектар активности, укључујући прављење пародије заштићеног дела, репродукцију делова заштићеног дела за потребе науке и коришћење видео уређаја за снимање телевизијског програма или филмова за касније гледање.

Између та два општа приступа је стратегија која је позната као “поштено дељење” (fair dealing). Дobar пример је систем који се користи у Аустралији. Аустралијски Закон о ауторским правима (измењен и допуњен 2006.) дефинише неке опште услове под којима се неауторизовано коришћење дела заштићеног законом о ауторским правима може сматрати поштеним: истраживање, критика или приказ, извештавање, правни савет и пародија или сатира. Само припадање неком од ових типова употребе не значи ипак да ће нека одређена активност бити сматрана поштеном употребом. Пре се може рећи да судови разматрају посебне случајеве, консултујући низ фактора који су донекле паралелни факторима који се користе у систему САД. Уопштено речено, судови ће искључити случајеве који припадају поменути типовама ако их сматрају прикладним “судећи по критеријуму поштене намере и часне особе.” Аустралијски приступ се сматра мање непредвидивим, али и мање флексибилним него приступ САД.

Посебан и скоро универзални изузетак од права носиоца ауторског права је **доктрина прве продаје**. Доктрина прве продаје каже да када је потрошач законито купио копију заштићеног дела, носилац ауторског права нема више право да контролише тај одређени примерак. Због тога је поновна продаја, позајмица или изнајмљивање законито купљене копије у принципу дозвољено. Ипак, земље могу да уведу нека ограничења овог права. Оне могу да ограниче или да траже обавезно лиценцирање заштићеног дела за одређену употребу. На пример, као што је горе напоменуто, држава може да забрани изнајмљивање добара која се лако и често копирају, као што су софтвер или звучни записи. Додатно, државе могу тражити да аутору дела буде плаћена одређена накнада, ако се заштићено дело поново прода. (Ово тзв. право "droit de suite" постоји само у неким законодавствима, а и у њима се примењује само на уметничка дела.)

Деловање доктрине прве продаје је мање прилагођено дигиталним делима. То је стога што оно што изгледа као нормална употреба са гледишта корисника, може уствари укључивати прављење додатних дигиталних копија. То би могло бити забрањено на основу ауторовог искључивог права на репродуковање дела. На пример, ако корисник купи ЦД, он га може слушати на било ком ЦД плејеру без бриге о кршењу ауторових права. Он може, на основу доктрине прве продаје, позајмити тај ЦД пријатељу који га може слушати на ЦД плејеру и онда вратити, без бриге о кршењу ауторских права. Но ако тај исти корисник купи звучни запис онлајн, слуша га и пошаље електронском поштом копију пријатељу, онда је он прекршио закон о ауторским правима (чак ако је обрисао своју оригиналну копију) јер је оригинални снимак био “умножен”. Остаје озбиљно политичко питање да ли доктрина о првој продаји може да се примени у оваквим случајевима, али до сада се то није догодило.

Изузеци за библиотеке

Последње, али не и најмање важно, јесте да закони многих земаља садрже изузетке или ограничења конципиране тако да омогуће библиотекама да користе материјал заштићен законом о ауторским правима на начин који унапређује њихову мисију. Ове одредбе јако варирају од земље до земље. За потпуни преглед изузетака и ограничења за библиотеке из 128 земаља треба консултовати студију коју је написао Kenneth Crews - [Study on Copyright Limitations and Exceptions for Libraries and Archives](http://www.wipo.int/meetings/en/doc_details.jsp?doc_id=109192/). Студија се налази у отвореном приступу на енглеском, француском и шпанском језику на адреси: http://www.wipo.int/meetings/en/doc_details.jsp?doc_id=109192/

У даљем тексту дат је опис неких уобичајених ситуација у којима је библиотекама потребна флексибилност при коришћењу материјала заштићеног законом о ауторским правима и кратак преглед начина на који многе земље поступају у таквим ситуацијама.

Дозвољавање корисницима библиотеке да користе библиотечке копир апарате или другу опрему за копирање

Корисници често желе да направе копије делова материјала који поседују библиотеке. Осим ако књига или чланак који корисник копира није у јавном домену, овакво копирање је регулисано националним законом о ауторском праву. Ако се

копирањем прелази максимум који је успостављен другим изузецима и ограничењима, корисник може кршити закон о ауторском праву. У неким ситуацијама, као што је непостојање правилника или неког другог осигурања, библиотека може бити сматрана секундарно или индиректно одговорном због омогућавања да дође до кршења ауторских права тако што је обезбедила опрему за копирање. (Концепт секундарне и индиректне одговорности ће бити размотрен детаљније у Модулу 7.).

Срећом, многе земље су увеле посебне законске одредбе које штите библиотекарe и библиотеке од одговорности за кршење ауторских права од стране корисника коришћењем копир апарата или друге опреме коју библиотека обезбеђује. Да би потпадала под законско изузеће, библиотека обично мора да постави обавештење и изјаву у којој стоји да су фотокопирање и други начини репродукције регулисани законом о ауторским правима и да је особа која користи опрему лично одговорна за било какво кршење закона.

Постављање материјала заштићеног законом о ауторским правима на библиотечке рачунаре

Библиотеке понекад омогућавају коришћење материјала на својим рачунарима. На пример, оне могу имати вебсајтове и на њих постављати материјал доступан преко Интернета многим људима. Ако су ти материјали под заштитом закона о ауторским правима и ако библиотека пропусти да тражи дозволу за њихово приказивање, то може бити предмет разматрања одговорности библиотеке. Ипак, многе земље су учиниле такозване “сигурносне” изузетке да би ограничиле одговорност провајдера онлајн сервиса. До нивоа на којем универзитети и библиотеке могу бити сматрани таквим провајдерима, они су заштићени од одговорности, све док се држе процедура које су успостављене у законима сваке земље.

Прављење копија за кориснике библиотеке

Корисници библиотеке често траже од библиотекара да начине копије материјала заштићених законом о ауторским правима за своју личну употребу. Многе земље обезбеђују законске изузетке који дозвољавају библиотекама да начине ограничени број копија за ову сврху. Неке дозвољавају овакву репродукцију само за одређене врсте дела као што су часописи, док друге не праве такве разлике.

Осим тога, неке земље дозвољавају копирање само за сврхе као што је истраживачки рад, док друге немају таквих ограничења.

На пример, у Великој Британији је библиотекарима дозвољено да копирају чланке из серијских публикација, али то право је ограничено на један чланак по броју часописа и тражи се да корисник докаже да је копија намењена за лично некомерцијално истраживање или проучавање. Канада, насупрот томе, нема ограничење на један чланак по броју часописа, али ограничава право копирања само на чланке објављене у научним и стручним часописима. Канада искључује дела из области фикције, поезију и сл. из групације дела која се смеју копирати.

Прављење дигиталне копије за заштиту или замену

Библиотекарима је дозвољено да под одређеним условима копирају библиотечки материјал због његове заштите или замене. Ове околности су обично чврсто регулисане локалним законима о ауторским правима. Многе земље дозвољавају копирање ако:

- Библиотека поседује оригинално дело
- Дело је јавно доступно
- Оригинал је угрожен могућим оштећењем или уништењем, налази се у застарелом формату или се не може показивати због услова под којима се мора чувати.

Дозвољено умножавање је ограничено на мали број копија. Ако је одговарајућа копија комерцијално расположива, право на умножавање због чувања или замене је обично ограничено. Даље, копирање је често ограничено на репродуковање на папиру, а копије у дигиталном формату обично не смеју да се дају на коришћење корисницима ван просторија библиотеке.

Прављење пакета литературе за курсеве за студенте

Од библиотекара универзитетских библиотека се понекад тражи да направе “пакете литературе за курсеве”. Пакете литературе за курсеве чини обично збирка одломака из часописа, чланака, поглавља књига итд, које одреди професор за студенте пријављене на одређени курс.

У САД су многи универзитети имали обичај да начине пакете литературе за курсеве без тражења дозволе од носилаца ауторских права на поједине чланке, у убеђењу да се такво копирање може сматрати изузетком у оквиру “поштене употребе” за академске сврхе. Но, одлуке судова из 1990. су стале на становиште да припрема и продаја таквих пакета литературе за курсеве од стране комерцијалних копирница не спада у поштено коришћење. Није сигурно да ли би се ове одлуке могле применити на универзитете, али адвокати који саветују већину универзитета су заузели опрезан став. На њихово инсистирање, већина универзитета у САД је усвојила систем тражења дозвола за сав материјал који се укључује у пакете литературе за курсеве.

Могуће је да се нека земља, за разлику од САД, ослања на листу специфичних изузетака и ограничења пре него на општу доктрину о поштену коришћењу и да постави низ ограничења у заштити ауторског права која би обезбеђивала и право на креирање пакета литературе за курсеве. Ако то није случај, библиотекари у таквој земљи морају да добију писане дозволе од носилаца ауторских права како би могли да начине пакете литературе за курсеве. Како би се смањило административно оптерећење при тражењу дозвола од много различитих носилаца ауторских права, библиотекари могу пожелети да направе уговор са ауторским агенцијама као што су оне описане у Модулу 5. Ови приватни сервиси се повезују са академским издавачима и добијају бланко лиценце за сва издања датог издавача или улазе у аранжмане са колективним организацијама за заштиту ауторских права које представљају издаваче.

Прилагођавање материјала за слепе, слабовиде и друге особе са тешкоћама у читању

У већини земаља, специфични изузеци дозвољавају библиотекарима да обезбеде модификоване копије дела како би задовољиле потребе особа са оштећењима вида. Детаљнија расправа о изузецима у закону о ауторском праву за особе са оштећеним видом се може наћи у извештају Judith Sullivan са Петнаесте седнице WIPO Standing Committee on Copyright and Related Rights, која је доступна на адреси:

http://www.wipo.int/meetings/en/html.jsp?file=/redocs/mdocs/copyright/en/sccr_15/sccr_15_7.html#P421_37845/ . Ова се ситуација може ускоро променити ако се усвоји споразум који је разматран у оквиру WIPO.

Међубиблиотечка позајмица

Закони о ауторским правима неких земаља садрже изузетке за међубиблиотечку позајмицу. Они омогућају библиотекама да копирају радове за потребе позајмице корисницима других библиотека. Понекад законски изузеци за међубиблиотечку позајмицу предвиђају да библиотека плати накнаду за лиценцирање како би начинила копију, а износ накнаде обично одређује влада или ауторска агенција. У неким земљама као што су Аустралија, Нови Зеланд и Сингапур, библиотекар мора да утврди да чланак или дело нису комерцијално доступни пре него што се позове на изузетак за међубиблиотечку позајмицу.

Слично као и за међубиблиотечку позајмицу, закони могу садржати и изузетке који дозвољавају библиотеци да копира дело за потребе неке друге библиотеке, а да се при томе не тражи да је сврха копирања за личне потребе корисника. Овакве одредбе веома варирају у различитим законима. Неке земље (на пример Фиџи) траже да библиотекар прво покуша да купи дело по тржишној цени. Друге (на пример Антигва) дозвољавају копирање за другу библиотеку само ако није изводиво да се примерак купи. Неке друге (као на пример Ирска) дозвољавају копирање само ако не би било оправдано тражити дозволу од носиоца ауторског права.

Неке државе немају законом предвиђене посебне изузетке за библиотеке. Па ипак, библиотеке могу имати право на гореописане активности, ако те државе дају широка овлашћења грађанима, у које спадају и библиотекари и корисници библиотека, да предузму те активности. То је тачно на пример за Ирак и Намибију. Неке земље ограничавају изузетке на посебне листе одређених библиотека, а у другима су изузеци предвиђени за све библиотеке које испуњавају одређене услове, као што су да је библиотека отворена за јавност и да послује без намере да стиче профит.

Обавезне лиценце

Као додаток изузецима и ограничењима која су приказана, у многим земљама се права носилаца ауторских права ограничавају и такозваним “обавезним лиценцама”. Обавезне лиценце се често посматрају као компромис између економског интереса носиоца ауторских права и јавног интереса за коришћење материјала заштићених законом о ауторским правима. На пример члан 13. Бернске

конвенције даје државама право да наметну обавезне лиценце за коришћење музичких композиција. Примери обавезних лиценци које постоје у неким земљама укључују и право на позајмицу из библиотека и право на приватно копирање аудио записа у замену за плаћање такси на празне ЦД дискове. То ће бити детаљније размотрено у Модулу 5: управљање правима.

Шта да ради библиотекар ако библиотека добије на поклон збирку нота?

Библиотекар треба да проучи да ли је законом његове земље дозвољено да се направе дигиталне копије тих нота и да ли је дозвољено поставити их на сервер за јавну употребу. Сигурно је само да оне ноте за које су ауторска права истекла и припадају јавном домену могу бити копиране у дигиталном облику и постављене на сервер библиотеке, а за остале треба тражити дозволу носиоца ауторских права. У већини земаља библиотекама је дозвољено да начине дигиталне копије како би се фонд заштитио, али не и да те копије поставе на сервер са слободним приступом преко Интернета.

Додатни извори

Године 2001, Siva Vaidhyanathan је објавио *Copyrights and Copywrongs: the Rise of Intellectual Property and How It Threatens Creativity*. Интервју са аутором, у којем је сумирао своје аргументе може се преузети са адресе: http://www.stayfreemagazine.org /archives/20/siva_vaidhyanathan.html . Предавање Паула Голдштајна *Copyright's Highway: From Gutenberg to the Celestial Jukebox* (2003) доступно је на адреси <http://www.learnoutloud.com/Results/Author/Paul-Goldstein/1638#play1365> у облику видео записа.

Најпрегледнију студију закона о ауторским правима по земљама дао је Kenneth Crews у [Study on Copyright Limitations and Exceptions for Libraries and Archives](#). http://www.wipo.int/meetings/en/doc_details.jsp?doc_id=109192

Веома је корисна и студија коју је објавила ИФЛА (International Federation of Library Associations and Institutions), [Limitations and Exceptions to Copyright and Neighbouring Rights in the Digital Environment: An International Library Perspective](#), <http://archive.ifla.org/III/clm/p1/ilp.htm> .

Светска организација за интелектуалну својину, WIPO, објавила је студије [WIPO Study on Copyright Limitations and Exceptions for the Visually Impaired](http://www.wipo.int/meetings/en/doc_details.jsp?doc_id=75696) http://www.wipo.int/meetings/en/doc_details.jsp?doc_id=75696 и [WIPO Study on Limitations and Exceptions of Copyright and Related Rights in the Digital Environment](http://www.wipo.int/meetings/en/doc_details.jsp?doc_id=16805). http://www.wipo.int/meetings/en/doc_details.jsp?doc_id=16805

[Copyright Exceptions in the UK](#) може такође бити користан извор информација.

Pat Aufderheide и Peter Jaszi су у студији коришћења заштићених материјала у видео записима дали корисну анализу тога шта је дозвољено а шта не према закону САД: [Recut, Reframe, Recycle](http://www.centerforsocialmedia.org/files/pdf/CSM_Recut_Reframe_Recycle_report.pdf) (Center for Social Media 2008) [http://www.centerforsocialmedia.org/files/pdf/CSM_Recut Reframe Recycle report.pdf](http://www.centerforsocialmedia.org/files/pdf/CSM_Recut_Reframe_Recycle_report.pdf).

Случајеви

Следећа судска мишљења истражују и примењују неке од принципа изложених у овом модулу:

[Larrikin Music v. Men at Work](#) (Australia 2010) (право копирања)

[Case C-5/08, Infopaq International A/S v. Danske Dagblades Forening](#) (право копирања)

[Gilham v. R, Court of Appeal of England and Wales \(Court of Appeal of England and Wales\), 2009](#) (право копирања)

[J.K. Rowling v. RDR Books, 575 F.Supp.2d 513 \(2009\)](#) (изведена дела)

[Case C-306/05, Sociedad General de Autores y Editores de España \(SGAE\) v. Rafael Hoteles SA](#) (значење преноса публици)

[Case C-479/04, Laserdisken ApS v. Kulturministeriet](#) (истицање)

[Case C-245/00, Stichting ter Exploitatie van Naburige Rechten \(SENA\) v. Nederlandse Omroep Stichting \(NOS\)](#) (право изнајмљивања и праведна накнада)

[Cour de cassation \(1re ch. civ.\), 28 février 2006, Studio Canal, Universal Pictures video France et SEV c/ S. Perquin et Ufc que Choisir](#) (приватне копије – техничка заштита)

[Sweden: B 13301-06, 17 April 2009 \(Pirate Bay Case\)](#) (Значење појма учинити доступним)

Buffet v. Fersig, Judgment of May 30, 1962, Cour d'appel, Paris, 1962 Recueil Dalloz [D. Jur.] 570 (described in [Merryman, The Refrigerator of Bernard Buffet](#), 27 Hastings L.J. 1023 (1976)) (морална права)

[Campbell v. Acuff Rose Music, Inc., 510 U.S. 569 \(1994\)](#) (поштена употреба)

[Germany: Bundesverfassungsgericht, Urteil vom 17. Februar 1998, - 1 BvF 1/97](#) (право на кратко извештавање)

Овај модул су креирали [David Scott](#) and [Emily Cox](#). Уредио га је тим који су сачињавали [Sebastian Diaz](#), [William Fisher](#), [Urs Gasser](#), [Adam Holland](#), [Kimberley Isbell](#), [Peter Jaszi](#), [Colin Maclay](#), [Andrew Moshirnia](#) и [Chris Peterson](#).

Модул 5: Управљање правима

Индивидуално управљање

Лиценце и пренос права

Треба се присетити да ауторска права дају носиоцу нека искључива права у односу на заштићено дело. Носиоци ауторских права обично користе лиценце како би дозволили другим људима да се укључе у активности покривене законом о заштити ауторских права. Често, мада не и увек, носилац ауторског права ће тражити накнаду у замену за давање дозволе. Типична дозвола (лиценца) одређује следеће:

- Дозвољени начин коришћења (на пример репродуковање, припрему изведених дела, јавно извођење);
- Трајање дозволе коришћења (на пример годину дана);
- Природу дозволе (на пример искључива или неискључива);
- Накнаду повезану са трансакцијом (на пример фиксна накнада или накнада пропорционална броју копија или коришћења);
- Формат или врсту медија (на пример само штампани или и дигитални облик, само текст или и други медији, на пример звучни снимци или филм);
- Публику и локацију (на пример одређена држава, просторије библиотеке, учионица, курс за учење на даљину).

Понекад носилац ауторског права и странка заинтересована за лиценцу преговарају директно. Понекад носилац ауторског права нуди лиценцу у стандардизованом облику свим потенцијалним корисницима. У таквом случају индивидуални корисници уопште немају, или имају минималну могућност, да преговарају о модификовању услова предвиђених лиценцом.

Неке лиценце су искључиве. Другим речима, давалац лиценце се обавезује да неће дозволити ниједној другој страни да се ангажује на активностима покривеним лиценцом. Друге нису искључиве, што значи да давалац лиценце има слободу да дозволи и другима да се ангажују на истим активностима.

Пренос права се догађа када носилац ауторског права пренесе за стално нека, или сва, своја искључива права другој страни. На пример, историјски гледано, уговорима о објављивању књига и чланака се често захтевало од аутора да пренесе сва права на издавача. (Од недавно многи аутори се супротстављају преносу ауторских права на своја дела у оквиру уговора о објављивању. Scholarly Publishing & Academic Resources Coalition (SPARC) је креирао модел додатка уговора са издавачима који дозвољава ауторима да задрже ауторско право над својим делима, истовремено дајући лиценцу издавачима да користе дело на одређени начин. Више информација о томе може се наћи на адреси: <http://www.arl.org/sparc/author/addendum.shtml> . Неке земље дозвољавају ауторима одређеног типа дела да поврате права повезана са ауторством која су пренели или лиценцирали после одређеног времена, уз одређена ограничења. Да би повратио ауторска права, аутор или његови наследници морају да задовоље предвиђене формалне услове. На пример, закон САД садржи две одредбе које се односе на повраћај ауторских права. (17 U.S.C. sections 203, 304.) Када и како се ауторска права могу повратити зависи од бројних фактора, укључујући то када је дело створено, ко је потписао лиценцу о праву коришћења или о преносу ауторских права, када је споразум потписан и да ли је дело у међувремену објављено. Creative Commons је креирао онлајн приручник http://labs.creativecommons.org/demos/termination/what_information_do_i_need.php како би помогао ауторима да одреде да ли могу да поврате своја ауторска права. Канада и Аустралија имају системе за повраћај ауторских права који се знатно разликују у детаљима, али се заснивају на истом општем принципу. Белгија и Шведска имају другачији приступ, у овим земљама неки од уговора о преносу права престају да важе ако права која су била гарантована нису и искоришћена.

Носиоцима ауторских права је у принципу дозвољено да деле и да дозволе право коришћења свог дела различитим корисницима према сопственом нахођењу. Ипак, закон о ауторским правима у неким земљама ограничава слободу уговарања за дела под заштитом закона о ауторским правима или садрже специфичне одредбе које регулишу трансакције у вези са овим делима. На пример, неке земље траже

да дозволе или споразуми буду у писаној форми и да прецизно опишу услове коришћења, а у супротном такве дозволе или уговори нису важећи.

Степен до којег се може преговарати о условима лиценце зависи од типа дела о којем се ради и од преговарачке позиције даваоца и корисника лиценце. Потенцијални корисници лиценце могу некад побољшати своју преговарачку позицију ако се удруже. На пример конзорцијуми као што је eIFL.net, који удружује ресурсе многих библиотека, имају много већу преговарачку снагу него појединачни чланови конзорцијума. На адреси <http://plip.eifl.net/negotiations/model-licences> су дати модели различитих лиценцих уговора за библиотеке и сугестије о томе како преговарати. Конзорцијум библиотека Србије за обједињену набавку КоБСОН је у овом смислу од почетка свог деловања интензивно користио помоћ конзорцијума eIFL, чији је члан.

Лиценце у дигиталном окружењу

Многи онлајн и електронски ресурси су субјект електронског лиценцирања. Једна од уобичајених форми електронских лиценци се назива једнострана или “**shrinkwrap**” лиценца јер долази са унапред задатим условима и ретко може бити предмет модификације. Једностране лиценце најчешће користе произвођачи софтвера. (Термин “shrinkwrap” долази од назива паковања у пластичну фолију које је уобичајено за кутије са софтвером, када уклањање фолије представља прихватање услова лиценце који су одштампани на кутији или су дати у њој). О ступању на снагу ових лиценци ће бити више речи у Модулу 9.

Друга уобичајена форма лиценци се назива лиценца за крајњег корисника (end-user license agreement - EULA). Ова лиценца се често користи за лиценцирање онлајн садржаја. Она дозвољава да потенцијални корисник лиценце прочита услове лиценцирања на сајту даваоца лиценце. Ако потенцијални корисник закључи да жели да користи производ или услугу даваоца лиценце, он улази у процес лиценцирања тако што кликне на дугме на коме пише “Слажем се” (“I Agree.”) Неке лиценце не захтевају “клик” (електронску манифестацију потписа) него се подразумева да је коришћење вебсајта даваоца лиценце довољно да покаже прећутно прихватање и тако формира лиценцу.

Оба поменута типа лиценци за крајњег корисника су често ограничене на одређеног корисника материјала и не могу се пренети на организацију чији

корисник може бити члан. Оба типа лиценци садрже унапред задате услове о којима се такође уопште не може преговарати.

Док многи правни системи немају разрађене правне последице ових типова лиценци, судови у неким земљама су пресуђивали да валидни пристанак може на овај начин довести до успостављања обавезујућег уговора. Но у већини земаља услови оваквог споразума би били субјект закона о заштити потрошача и других прописа који ограничавају примени евентуално непоштене одредбе.

Садржај типичне лиценце: пример онлајн базе података

Размотрићемо сада детаљније услове лиценци. Замислите да сте библиотекар који преговара о условима лиценце за једну онлајн базу података. Која питања треба лиценца да регулише?

Одређивање страна у споразуму

Важно је не само да се одреде стране у споразуму, него и да се потврди да особе које преговарају стварно имају правна овлашћења да склопе споразуме у име своје организације. Ако је библиотека део образовне институције или је на пример финансира локална власт, неће сваки библиотекар имати та овлашћења. Давалац лиценце може тражити доказ да особа која преговара у име корисника лиценце има дозволу да потпише лиценци уговор. Библиотекар може желети да буде сигуран да особа која преговара у име даваоца лиценце такође има та права, и да давалац лиценце има валидне доказе да је заиста законити носилац ауторских права. То мора бити јасно образложено и укључено у споразум.

Дефинисање термина који ће бити коришћени у споразуму

Пошто библиотеке често добијају лиценце од носилаца ауторских права из других земаља и од различитих произвођача, слични термини могу имати различито значење за странке у преговорима. На пример један важан термин у лиценциним споразумима је “материјална повреда” (“**material breach**”). Материјална повреда је активност једне од уговорних страна која дозвољава другој страни да прекине уговорни однос. Због значаја и двосмислености овог термина, библиотекар треба да одреди у споразуму које активности сваке уговорне стране се могу сматрати материјалном повредом уговора.

На пример, претпоставимо да библиотека треба да преговара о лиценци за приступ материјалима у онлајн бази података. У том случају материјална повреда уговора може бити ако је база података недоступна дуже време. Слично треба видети и које потенцијалне грешке са стране библиотеке, које угрожавају њен опстанак до краја уговорног периода, могу бити сматране материјалном повредом уговора.

Предмет уговора

Стране у споразуму треба да буду врло конкретне у смислу тога на које дело заштићено ауторским правима се лиценца односи. Ако је то онлајн научна база података на пример, лиценца треба да обезбеди да је њоме дозвољено корисницима да виде пуне текстове чланака, а не само сажетке или апстракте. Ако је извор нешто што треба да обухвата садржај, регистар и слике, давалац лиценце треба да осигура да је и то укључено у лиценцу. Ако има слика, могуће је и да треба одредити како ће оне бити видљиве и да ли ће моћи да се штампају црно-бело или у боји.

Права коришћења у уговору

Уговор о лиценцирању често садржи одредбе којима даваоци лиценце задржавају искључива права на све облике коришћења дела заштићеног ауторским правима који нису посебно поменути у уговору. Корисник лиценце треба стога да размисли о свим могућим начинима на које ће желети да користи заштићена дела пре него што започне преговоре. Одредбе које се тичу права коришћења су најважнији део лиценчног уговора јер оне контролишу шта уговор стварно дозвољава кориснику лиценце да уради.

Када се ради о електронском извору, нека основна права могу да укључе: претраживање или листање базе података, гледање и преузимање материјала, прослеђивање чланака другима, штампање материјала и укључивање каталошког описа радова и могуће и њихових сажетака у библиотечки каталог. Библиотека која припада некој образовној институцији може желети да обезбеди да лиценца дозвољава факултету и особљу да поставља материјале у електронске репозиторијуме, укључује их у пакете материјала за курсеве и дистрибуира или приказује делове материјала на часовима или предавањима.

Даље, док је пракса позајмице материјала другим библиотекама и заједничко коришћење са колегама разумне количине материјала за научне сврхе нешто што се подразумева по закону у неким правним системима, корисник лиценце не може нормално да дели заштићени материјал у комерцијалне сврхе. Ако корисник лиценце жели то да ради, онда мора да преговара тако да и то право буде обухваћено лиценцним уговором. Ако је потребно модификовати дело како би се прилагодило локалним нормама, библиотека мора да осигура да се та модификација не налази у сукобу са моралним правима аутора.

По једном коначном питању корисници лиценце морају бити посебно пажљиви. Многи лиценцни уговори суспендују општи скуп изузетака и ограничења (детаљно размотрених у Модулу 4.) који би се односио на дела покривена лиценцом. Тако корисник лиценце не може да претпостави да ће наставити да ужива права коришћења предвиђена тим изузецима и ограничењима. Ако корисник лиценце жели да их задржи, мора да инсистира на томе да одредбе које их обезбеђују буду укључене у лиценцни уговор.

Други услови коришћења дефинисани лиценцом

Давалац лиценце може желети да ограничи неке начине коришћења према локацији или учестаности приступа. У замену за право неограниченог штампања материјала заштићеног ауторским правима, на пример, давалац лиценце може желети додатну накнаду. У том случају корисник лиценце може тражити да добије право да наплати од корисника трошкове копирања или штампања. Библиотека треба да одреди ко ће бити њени корисници и где ће они моћи да приступе одређеним ресурсима. На пример, библиотека може желети да њени корисници могу да приђу материјалима заштићеним ауторским правима са било ког рачунара или само са рачунара који се налазе у библиотеци. Библиотека треба да одлучи и да ли ће приступ материјалу заштићеном законом о ауторским правима захтевати лозинку или ће бити јавно доступан.

Обавезе даваоца лиценце

Обавезе даваоца лиценце су обавезе које давалац лиценце има према кориснику лиценце. Ова одредба је посебно значајна за електронске ресурсе.

На пример, разумљиво је да претплатник на неки онлајн часопис, базу података или други извор очекује да је тај материјал доступан приближно 24 сата дневно, сваког дана. Када библиотека има лиценцу за софтвер, она може желети да тражи право да задржи резервну копију програма. У сваком случају, лиценцни уговори који се односе на материјале у електронској форми уобичајено садрже и неке обавезе давалаца лиценце да обезбеди кориснику лиценце техничку подршку. Пошто давалац лиценце и његово особље могу бити лоцирани у иностранству, корисник лиценце треба да буде сигуран да ће техничка помоћ бити на располагању у време највеће посете библиотеци.

Осим тога треба напоменути да већина онлајн ресурса има периоде када не ради, за које време техничко особље даваоца лиценце ажурира онлајн материјал. Корисник лиценце може желети да осигура да се то не дешава, осим изузетно, у време највеће посете библиотеци. Када онлајн сервис или други електронски ресурси нису доступни значајни период времена, лиценцним уговорима је обично предвиђено да давалац лиценце као казнену меру делимично врати новац од претплате кориснику лиценце.

Често су даваоци лиценце обавезни да кориснику лиценце дају периодични извештај о коришћењу лиценцираних сервиса. То су извештаји који пружају кориснику лиценце детаље о томе како његови корисници користе програм или базу података на које се уговор односи. Такви извештаји могу да помогну особљу библиотеке у будућим преговорима, јер им омогућују да боље одреде које су одлике и начини коришћења лиценцираног материјала највреднији за кориснике библиотеке. Када се праве редовни извештаји, уговорне стране могу желети да укључе одредбе које предвиђају враћање дела претплате ако се сервис слабо користи или додатну накнаду за време када се сервис превише користи. На крају, корисник лиценце треба да се увери да лиценца садржи гаранцију и одредбе о одштети. Ефекат ових одредби је да давалац лиценце гарантује да има право да даје права наведена у лиценци и прихвата одговорност за све будуће захтеве појединаца или организација које потражују неизмирена права.

Трајање, окончање и обнављање лиценце

Преговарачке стране треба да одреде колико намеравају да буде трајање лиценце. Ако на пример библиотека жели да има приступ до базе података за стално, онда мора да осигура да се такав услов унесе у лиценцни уговор.

Као што је размотрено раније, уговорне стране треба да наведу и листу свих услова који би водили до прекида уговорног односа. То може тражити од странака да направе споразум о окончању уговора, који одређује процедуре које ће бити поштоване у случају окончања уговора, укључујући и трошкове које треба да покрије свака страна. Ако се уговор оконча зато што давалац лиценце није обезбедио лиценцирани материјал за коришћење кориснику лиценце на пример, странке ће желети на одреде формулу према којој би корисник лиценце био обештећен.

Док већина лиценцних споразума садржи одредбу која обезбеђује аутоматско обнављање лиценцних односа, многи не гарантују да ће исти услови бити расположиви и у следећем претплатном периоду. Корисник лиценце треба да се осигура да ако су услови претходног претплатног периода подложни промени, клаузула о обнављању уговора укључује и обавезу за даваоца лиценце да обавести корисника лиценце о тим променама пре него што наступи нови претплатни период.

На крају, од суштинске је важности да се размотре права библиотеке ако се лиценца не обнови. На пример, ако се лиценца односи на збирку академских часописа, да ли ће библиотека имати и даље приступ до старијих годишта часописа, или ће јој приступ бити пресечен? Ако је ово друго случај и ако давалац лиценце одбије да попусти по овом питању, библиотека можда треба озбиљно да размотри могућност да набавља и даље папирне верзије часописа уместо (или упоредо са) онлајн верзијом.

Накнаде

Накнаде за претплату часописа, онлајн база података или других ресурса се обично плаћају годишње или месечно. Када се дела лиценцирају библиотекама или другим великим образовним институцијама, даваоци лиценци при одређивању

цене одговарајуће претплате обично узимају у обзир величину институције, број корисника и број страница које се преузимају.

Даваоци лиценце за онлајн часописе и електронске базе података се значајно разликују према степену флексибилности у односу на договоре о цени претплате. Неки даваоци лиценце су спремни да преговарају о накнади, други нуде различите пакете, а неки нуде само једну могућност уговора. Претплатна цена може укључивати неограничено коришћење лиценцираног материјала, ограничено коришћење само за одређене сврхе, уговор о плаћању за свако поједино коришћење или неку комбинацију свега овога.

Плаћање за свако поједино коришћење (pay-per-use) може да успостави цену за сваки приступ уз логовање, сваки пут када корисник претражује садржај, или може да дозволи неограничен приступ али да наплати кориснику или институцији која је претплаћена свако преузимање материјала појединачно. Универзитети често купују оно што се назива лиценца за сајт (**site license**), која даје за уговорену накнаду приступ до материјала свим члановима универзитетске заједнице.

Колективно остваривање права

Сврха и функције организација за колективно остваривање ауторских права

Систем индивидуалних лиценци описан у претходном одељку је директан: носилац ауторског права дозвољава коришћење дела посебном лиценцом под одређеним условима. Но пошто лиценцирање ауторских права често укључује дела која су широко распрострањена, појединачно лиценцирање може постати врло тешко и прескупо. Не би било практично, на пример, да носилац ауторског права на популарну песму покуша да одговори на захтев за дозволу за емитовање хиљадама радиостаница из целог света.

Као резултат тога, носиоци ауторских права често дозвољавају колективним организацијама за остваривање ауторских права (познатим и као ауторске агенције) да дају дозволе, прате коришћење заштићеног материјала и прикупљају и деле накнаду од корисника лиценце у њихово име. То омогућује носиоцима ауторских права да користе своја права најефикасније могуће, јер могу да дају много више лиценци него што би то били у стању у систему директног издавања дозвола. Они имају користи и од преговарачке снаге организација које преговарају

о плаћању у њихово име и име многих других аутора, и ове организације могу да подигну тужбе за кршење ауторских права против особа или организација које користе заштићена дела без дозволе.

Корисници лиценци такође имају користи од колективних организација за остваривање ауторских права јер им ове организације обезбеђују повољан приступ до велике количине материјала. Радио станица која жели да емитује музику из целог света свакога дана не би била у могућности да то ради ако би морала да тражи и купује права коришћења од носиоца права за сваку песму, али лако може да тражи дозволе од малог броја ауторских агенција. Но корисник лиценце треба да има у виду да се већина таквих организација понаша као агенти носилаца ауторских права, њихов примарни циљ је да максимално увећају накнаду за коришћење ауторских дела. О њима не треба мислити као о неутралним арбитрима.

Носилац ауторског права који користи ауторске агенције за нека, али не и за сва своја права укључен је делимично у колективно остваривање ауторских права. То искључиво право носиоца ауторских права на дело значи да само он може да одлучи да ли ће да дозволи или забрани било који начин употребе дела предвиђен у закону о ауторским правима. У принципу, то даје носиоцу ауторских права флексибилност при доношењу одлука да ли ће се уопште користити услугама ауторских агенција, а ако хоће, које тачно функције преноси на њих. У пракси се дешава да неке ауторске агенције траже да аутори пренесу сва права на своје дело на ауторску агенцију. У тим ситуацијама аутор није у могућности да дозволи другима да користе његово дело, осим преко ауторске агенције.

Организације за колективно остваривање ауторских права могу, поред накнаде за коришћење њихових дела, обезбеђивати ауторима члановима и неке друштвене бенефиције као што је здравствено осигурање и пензијски стаж. Оне могу користити и део прикупљених накнада за коришћење ауторских дела за финансирање драмских фестивала, музичких такмичења или продукцију и извоз националних дела.

Обавезно колективно остваривање ауторских права

Обавезно колективно остваривање ауторских права осигурава да се користи од колективног остваривања заиста и реализују. Ако организација за колективно

остваривање ауторских права нема права на значајан број дела у одређеној области, онда она више не служи друштвено корисној сврси – да издаје дозволу за велики репертоар дела у оквиру једног уговора.

Као резултат, неке земље су изабрале да колективно остваривање ауторских права за неке врсте дела прогласе обавезним. То се често догађа тамо где коришћење испуњава важну друштвену функцију или где се дела одређене врсте користе пре свега за некомерцијалне сврхе. У таквим ситуацијама, накнаде се обично прикупљају преко пореза на опрему за копирање или преко унапред одређене накнаде коју ауторској агенцији плаћају корисници (као што су предузећа, библиотеке или универзитети). Ове накнаде се онда деле носиоцима ауторских права сразмерно томе колико су њихова дела често коришћена. Колективне организације за остваривање ауторских права, а посебно оне које обавезно постоје, критикују се понекад због сложености и недостатка транспарентности правила која примењују за прикупљање и дистрибуцију накнада.

Области у којима је уобичајено обавезно постојање колективног остваривања ауторских права су:

- Сродна права за јавно извођење, РТВ и кабловски пренос звучних снимака.
- Јавно право на позајмицу (послугу)
- Право на репрографску репродукцију литерарних дела.

Други и трећи контекст су посебно важни за библиотеке. Јавно право на позајмицу је детаљно размотрено у Модулу 4. Као што је тамо описано, ово право је препознато у веома мало ваневропских земаља и оно представља опасност за основну улогу библиотека у земљама у развоју. Колективно остваривање ових права, посебно ако лицендне накнаде плаћа влада, смањује ту опасност, али би најбоље било да се ова права уопште не проширују на земље у развоју.

Права на репродукцију су, насупрот претходном, препозната у свим земљама. Колективно остваривање ових права може донети добробит, посебно библиотекама, којима би било тешко да преговарају о појединачним лиценцама за све ситуације у којима би желеле да репродукују материјал из својих збирки а не могу да се позову на неки од изузетака или ограничења размотрених у Модулу 4. Организације које испуњавају ову функцију се обично називају *Reproduction Rights Organizations (RROs)*. Њихове активности су детаљно размотрене у Приручнику о

ауторским правима за библиотеке који је припремио конзорцијум eIFL ([Handbook on Copyright and Related Issues for Libraries prepared by eIFL, http://www.eifl.net/cps/sections/services/eifl-ip/issues/handbook/handbook-e/#crm](http://www.eifl.net/cps/sections/services/eifl-ip/issues/handbook/handbook-e/#crm)).

Неки реформатори су предложили да се обавезно колективно остваривање ауторских права уведе за дистрибуцију дела преко Интернета преко професионалних мрежа, сматрајући да би такав систем донео користи и корисницима (јер би се легализовала дистрибуција фајлова са материјалом под заштитом закона о ауторским правима, што је незаконито у многим земљама) и ауторима (јер би им обезбедио сигуран извор прихода).

Важна и често и привлачна варијанта модела обавезног колективног остваривања ауторских права је позната као “проширена колективна заштита”. Систем овог типа дозвољава организацији да издаје дозволе за коришћење у име свих носилаца ауторских права из одређене области ако она већ представља велики проценат аутора из те области. То углавном укључује стране ауторе и ауторе који нису учлањени у дату организацију носилаца ауторских права.

Организације за колективну заштиту ауторских права често склапају споразуме са сродним организацијама у другим земљама како би представљале и њихов репертоар. Понекад су такве организације организоване и у међународне мреже, Примери су International Confederation of Societies of Authors and Composers (CISAC) и International Federation of Reprographic Reproduction Organisations (IFRRO). Ове мреже обично активно учествују у преговорима о новом законодавству о ауторским правима на националном и међународном нивоу.

Техничке мере заштите

Последњих година су носиоци ауторских права на дела која се дистрибуирају у дигиталном формату – као софтвер, дигитални звучни снимци, дигитални видео снимци и електронске књиге – постали све незадовољнији правима која им дају закони о ауторским правима и траже да се ојачају та права преко техничких мера заштите (**Technological Protection Measures**, односно TPM). Једноставан облик TPM мере је контролисање копирања – технологија која често комбинује хардвер и софтвер и спречава власника копије дела да га копира. Нешто сложенији начин контроле је регионална контрола – на пример, механизам који ограничава у којим

деловима света се неки ДВД диск може гледати. Недавно су развијени и знатно разрађенији облици ТРМ техничке заштите.

Проналазак ТРМ мера је значајно оснажио права носилаца ауторских права. Али ускоро су открили да корисници користе друге технологије како би заобишли технолошка ограничења успостављена ТРМ мерама, чинећи их тако бескорисним. Да би обуздали такво заобилажење техничких мера заштите, они су се окренули правном систему. Године 1996. су WCT споразумом добили важно оружје: захтев да све земље чланице Светске организације за интелектуалну својину морају да усвоје забрану заобилажења техничких мера заштите. Захтев је у међувремену оснажен регионалним споразумима. На пример и Директива ЕУ о информатичком друштву из 2001 и ревидирани Бангуи споразум (Annex VII, Title I, Part Five) који обавезује 15 франкофонских земаља Африке, садрже захтев о забрани заобилажења техничких мера заштите.

Многе земље, укључујући и Србију, које су везане неким од ових споразума су укључиле у своје национално законодавство забрану заобилажења техничких мера заштите – ТРМ. Услови ових одредби знатно варирају, посебно у односу на казне за прекршиоце и у односу на изузетке које признају. Тренутно 26 земаља имају одредбе које посебно изузимају библиотеке уколико прекрше ову забрану у посебним околностима. У другим земљама библиотеке морају да се ослањају на општије одредбе о изузимању.

ТРМ и правила о забрани заобилажења техничких мера заштите која их штите имају много недостатака, како са гледишта библиотека, тако и друштва у целини:

- Оне спречавају многе активности које би закон о ауторским правима дозволио. Као резултат, оне коче важну друштвену политику која лежи у позадини изузетака и ограничења разматраних у Модулу 4.
- Пошто су ове техничке мере често повезане са власништвом, оне спречавају интероперабилност креативних дела и других електронских производа добијених из различитих извора
- Када технологија у коју су уграђене застари, оне онемогућавају корисника да приступи заштићеном делу.

Опширнија расправа о ТРМ техничким мерама заштите и опасности коју оне представљају за библиотеке се може наћи у тексту приручника о ауторским и

сродним правима за библиотеке [eIFL Handbook on Copyright and Related Issues for Libraries](#).

Дела “сирочад”

Понекад корисник дела жели да добије дозволу за коришћење одређеног дела, али не може да пронађе носиоца ауторских права. То се може догодити из различитих разлога. Име аутора може да недостаје у документу. Документ може бити објављен анонимно. Аутор је могао умрети а особа која је наследила ауторска права може бити непозната, или је аутор могао да пренесе своја права на издавача, који је престао тиме да се бави и нема наследника у послу. У таквим ситуацијама за дело се каже да је “сироче”.

Мали број земаља је увео систем који омогућује коришћење дела “сирочади”. На пример у Канади они који желе да користе таква дела треба да се обрате за добијање дозволе Ауторској агенцији. Подносиоци захтева морају прво да покажу да је уложен разуман напор да се пронађе носилац ауторског права, који је био неуспешан. Ако је дело раније било објављивано, Ауторска агенција ће онда дати кориснику неискључиву лиценцу (важећу само у оквиру Канаде) за коришћење дела. Дозвола се односи само на одређене начине коришћења и од подносиоца захтева се тражи да плати одређену накнаду. Ову накнаду, ако се појави, носилац ауторског права може тражити у року од пет година.

Нордијске земље – Данска, Финска, Исланд, Норвешка и Шведска су такође увеле одредбе којима регулишу коришћење дела “сирочића”. У Данској на пример, дозволу за коришћење ових дела даје колективно тело за заштиту ауторских права. Дански закон о ауторским правима обезбеђује да појединац заинтересован за коришћење дела “сирочета” може да плати коришћење колективној организацији за заштиту ауторских права, уколико та организација представља значајан број данских носилаца ауторских права. Накнаде плаћене за коришћење дела носилац ауторских права може тражити у року од пет година, а ако их нико не затражи онда се оне поклањају програмима јавних радова.

Још једна земља која је укључила у систем издавања дозвола за коришћење дела “сирочића” је Јапан, који има обавезан систем издавања дозвола за њих, регулисан у одељку 8, члан 67 закона о ауторским правима. Јапан тражи да потенцијални корисник уложи одговарајући напор у покушају да пронађе носиоца

ауторских права, али не објашњава шта се може сматрати одговарајућим напором. Као и Канада, Јапан захтева да је рад био раније објављен и дозвољава влади да да дозволу кориснику после плаћања накнаде. Накнаде се улажу у фонд из којег носиоци ауторских права могу добити компензацију ако касније буду пронађени и уложе приговор на коришћење њихових дела. Наиме, власник може да захтева од владе повећање износа накнаде у року од три месеца од издавања дозволе, ако сазна за коришћење дела и сматра да је одређена накнада незадовољавајућа.

Друге земље за сада немају законске одредбе које се односе на дела “сирочиће” али је могуће да ће их увести у скорој будућности. Америчко законодавство које се односи на ова дела управо разматра Конгрес САД. Предлог би ограничио правне лекове у грађанским парницама поводом коришћења дела заштићених ауторским правом уколико је: (1) корисник учинио разуман али неуспешан напор да лоцира и идентификује носиоца ауторских права и (2) ако је дело приписано носиоцу (уколико је он идентификован, али не и лоциран). Предлог су критиковали многи научници, а супротставило му се удружење фотографа. Вероватно и због тога, не очекује се да ће скоро бити усвојен.

Априла 2008, експертска група Европске комисије је објавила извештај о дигиталној заштити дела, делима за која се не зна ко су носиоци ауторских права и делима која више нису доступна на тржишту у штампаној форми ([report on Digital Preservation, Orphan Works, and Out-of-Print Works](#)), којим се препоручује да земље чланице Европске Уније успоставе систем издавања дозвола за коришћење, који би регулисало коришћење дела “сирочића”. У исто време, многи носиоци ауторских права и представници библиотека и архива су потписали Меморандум о разумевању у односу на дела “сирочиће” ([Memorandum of Understanding on orphan works](#)), којим се изражава обавеза тих организација да олакшају и подстакну давање дозвола за коришћење ових дела у одређене сврхе. Меморандум о разумевању и извештај Европске комисије нису закони и стога нису обавезујући.

Библиотекари у већини земаља који за сада немају систем за управљање делима “сирочићима” имају јак интерес да сарађују са осталим заинтересованим странама на креирању таквог система. То је посебно тачно за библиотекарe који желе да покрену пројекте дигитализације за заштиту и дистрибуцију старијих радова који су фиксирани у не-дигиталним форматима склоним пропадању. Иако изузеци и ограничења разматрани у Модулу 4. могу да дозволе библиотекама да покрену

такве процесе дигитализације само за потребе заштите и очувања фонда, они углавном не дозвољавају да библиотекар дигитализована дела учине доступним јавности. Због тога библиотекама обично требају дозволе, које је немогуће добити за дела “сирочиће”. Стога је императив да се пронађе применљиво и поштено решење. Дискусију о овом питању и позицију коју су различите библиотечке организације већ заузеле у вези са тиме можете погледати у [eIFL Handbook on Copyright and Related Issues for Libraries](#).

Практична примена

Питања на која библиотекар треба да помогне професору да одговори пре постављања материјала у пакет дигитализоване литературе за курс су:

- Које активности могу бити покривене лиценцом коју је библиотека већ набавила од издавача или ауторске агенције?
- За оне активности за које је потребна посебна дозвола, о којим ставовима треба преговарати?
- Како третирати материјал за који се аутори не могу утврдити или лоцирати?

За радове који нису у јавном домену и чија употреба није покривена изузецима и ограничењима ауторских права треба тражити дозволу.

Прво треба идентификовати носиоце ауторских права. Оригинални аутори су могли да пренесу сва права или право на давање дозвола за коришћење на издавача или колективну организацију за заштиту ауторских права, или дело може бити резултат рада у оквиру радног односа. Због разлога изнесених у Модулу 3, могу бити у игри и права других особа, као на пример извођача, људи који се налазе на фотографији (који су заштићени правом да се њихове слике не користе јавно за одређене потребе), право фотографа или оног ко је носилац ауторских права на фотографију. Када информација о томе како контактирати аутора није расположива на самом делу, могуће је да се носилац ауторског права може наћи преко ауторске агенције или организације за колективну заштиту ауторских права.

Када су носиоци права идентификовани и лоцирани, треба им упутити захтев за добијање дозволе за коришћење дела. Иако први контакт преко меила или телефона може бити од користи за објашњење начина коришћења дела који се жели, вероватно ће бити потребно накнадно упутити писани захтев који прецизно

описује заштићено дело (наслов, аутор, носилац ауторских права, УРЛ), сврху коришћења (опис коришћења у пакету литературе за курс), услове дозволе која се тражи (за малу накнаду, бесплатно, итд.). Ако се одлучите за тражење опште дозволе за коришћење базе података која садржи радове о којима је реч, треба пажљиво погледати упутства за такве преговоре која су дата у овом модулу.

На крају, ако није могуће идентификовати носиоце ауторских права за неке материјале, треба консултовати национални закон о ауторским правима како би се утврдило да ли је њиме прописано поступање са делима “сирочићима”.

Додатни извори

Кратак преглед колективних система заштите ауторских права може се наћи у :WIPO [“Collective Management of Copyrights and Related Rights”](#).

Много дубља анализа добровољних колективних организација за заштиту ауторских права се може наћи у: Robert Merges, ["Contracting Into Liability Rules: Intellectual Property Rights and Collective Rights Organizations,"](#) 84 Calif. L. Rev.1293 (1996).

Пажљиво истраживање колективних организација за заштиту ауторских права у Европи је дато у: [KEA Study- Collective Management of Rights in Europe: A Quest for Efficiency](#) (2006).

Корисно разматрање обавезног колективног лиценцирања, посебно као решења проблема размене заштићених дела међу колегама, може се наћи у: Neil Netanel, ["Impose a Noncommercial Use Levy to Allow Free Peer-to-Peer File Sharing,"](#) 17 Harvard Journal of Law & Technology 1 (2003), и William Fisher, [Promises to Keep: Technology, Law, and the Future of Entertainment](#) (2004). Много скептичнији погледи су изражени у: Robert Merges, ["Compulsory Licensing vs. the Three "Golden Oldies" Property Rights, Contracts, and Markets"](#) (Cato Policy Analysis No. 508, Jan. 15, 2004).

Пажљива анализа предности и недостатака система колективне заштите ауторских права у Јапану: Salil K. Mehra, ["The iPod Tax: Why the Digital Copyright System of American Law Professors' Dreams Failed in Japan,"](#) 79 U. Colo. L. Rev. 421 (2008).

Изузетно важан водич за библиотекаре који покушавају да плове овим водама је:
[Emanuella Giavarra, "Licensing Digital Resources: How to Avoid the Legal Pitfalls.](#)

Случајеви

Следећа судска мишљења истражују и примењују неке од принципа разматраних у овом модулу:

[UK: Grisbrook v. MGN Limited, High Court Chancery Division \(High Court Chancery Division\)](#) (безусловне дозволе)

[Case C-169/05, Uradex SCRL v. Union Professionnelle de la Radio and de la Télédistribution \(RTD\) and Société Intercommunale pour la Diffusion de la Télévision \(BRUTELE\)](#) (Ауторске агенције – сродна права)

[France: Decision of the French Constitutional Council no. 2006-540 DC of 27 July 2006](#) (Digital Rights Management)

[Davidson v. Jung, 422 F.3d 630 \(8th Cir. 2005\)](#) (Technological Protection Measures)

[UK: Gilham v. R, Court of Appeal of England and Wales \(Court of Appeal of England and Wales\), 2009](#) (Technological Protection Measures)

[Case C-275/06, Productores de Música de España \(Promusicae\) v. Telefónica de España SAU](#) (обавезе давалаца услуга)

Овај модул је креирала [Melanie Dulong de Rosnay](#). Уредио га је тим који су сачињавали [Sebastian Diaz](#), [William Fisher](#), [Urs Gasser](#), [Adam Holland](#), [Kimberley Isbell](#), [Peter Jaszi](#), [Colin Maclay](#), [Andrew Moshirnia](#) и [Chris Peterson](#).

Модул 6: Креативни приступ и алтернативе

Увод: Физичка и дигитална дела

Физички објекти су обично ретки и конкуришу једни другима. То значи да постоји ограничени број таквих објеката и коришћење једног смањује укупан број који може бити коришћен. На пример, једну јабуку може појести само једна особа, а када је јабука поједена, мање јабука је доступно за конзумацију другим људима.

За разлику од тога, интелектуални производи заштићени законом о ауторским правима нису конкуренти. Један роман, на пример, може да чита и да ужива у њему неограничен број људи.

Дигитална технологија је драстично снизила цену прављења копија интелектуалних производа и на тај начин нагласила неконкурентни карактер ових производа. Ако је роман из претходног примера рецимо у електронској форми, неограничен број његових копија се може начинити и дистрибуирати веома јефтино.

Широка дистрибуција интелектуалних производа је друштвено корисна. Ако се таква широка дистрибуција може постићи на јефтин начин, зашто то закон не дозвољава? Као што смо видели у Модулу 1, уобичајени одговор је да је забрана умножавања неопходна како би се у првом реду сачувао подстицај за романописце да пишу.

Реформатори у све већем броју ситуација доводе у питање овај одговор. Аутори неких дела или неких врста дела можда уопште немају потребу за свим правима која им закон о заштити ауторских права даје како би остали мотивисани да производе креативна дела. У таквом окружењу закон о ауторским правима може донети више штете него користи. Како би се носили са ситуацијама овог типа, реформатори су развили различите системе како би олакшали шире коришћење

креативних дела него што то систем заштите ауторских права предвиђа. Овај модул описује те системе.

Бесплатне лиценце за софтвер

Већина комерцијалних софтверских програма се дистрибуира под рестриктивним условима коришћења. Штавише, њихов изворни код – код који покреће програм – је затворен. Као резултат тога они који се баве развојем програма не могу да проуче код како би разумели како ради, да поправе багове или да га прилагоде својим потребама.

Радикално различит приступ софтверу први је развио Ричард Сталман, када је радио као истраживач у Massachusetts Institute of Technology. Сталман се наљутио када није могао да модификује софтвер за штампач у својој канцеларији, који није добро радио. Подстакнут овим и другим искуствима, Сталман је креирао ГНУ-ГПЛ, што значи "ГНУ није Уних" општу јавну лиценцу (General Public License). (Unix је назив тада популарног "затвореног" оперативног система.) ГНУ-ГПЛ лиценца дозвољава корисницима да покрећу, копирају, дистрибуирају, проучавају, мењају и побољшавају софтвер на који је примењена. Прецизније, ГНУ-ГПЛ даје корисницима четири врсте слобода:

- Слободу да покрећу програм за било коју сврху (слобода 0).
- Слободу да проучавају како програм ради и да га прилагоде својим потребама (слобода 1). Приступ изворном коду је предуслов за ово.
- Слободу да даље шире копије како би помогли својим ближњима (слобода 2).
- Слободу да побољшају програм и да своја побољшања учине јавно доступним (као и модификоване верзије у принципу), како би цела заједница имала користи (слобода 3). Приступ изворном коду је предуслов за ово, а модификације се морају дистрибуирати са истим степеном слободе.

У ком смислу је тачно софтвер лиценциран под овим условима "слободан"? Сталман је сугерисао да аналитичка јасноћа може бити појачана разликовањем два значења речи "слободан" – једног које се јавља у фрази "слободан говор" и другог које се јавља у фрази "бесплатно пиво". Други коментатори разликују те концепте користећи француске термине, **либре** (што значи слободан) и **gratis**

(што значи бесплатан). Ослањајући се на ову разлику, Сталлман је образложио да је слободан софтвер “слободан” у првом смислу, али не обавезно и у другом смислу. Другим речима неки “слободан софтвер” се продаје за неку накнаду. У пракси већина слободног софтвера је сада “слободна” у оба смисла, другим речима софтвер је и слободан и бесплатан.

Постоји много подстицаја који доводе до креирања слободног софтвера. Онај ко га развија може то сматрати забавним. Може бити подстакнут жељом да допринесе јавном добру. Може желети да изгради репутацију као програмер. Може дистрибуирати софтвер бесплатно али наплаћивати корисницима помоћ у прилагођавању софтвера њиховим потребама. Економисти настављају да дискутују о томе да ли подстицаји ове врсте могу бити довољни да одрже здраво пословање. У међувремену, пословање које се заснива на овом приступу цвета,

Creative Commons

Увод





Creative Commons је непрофитна организација коју је основала група научника и активиста 2001. Оснивач и дугогодишњи вођа био је познати научник који проучава виртуелно право, [Lawrence Lessig](#).

Creative Commons пружа ауторима погодан начин да дозволе одређене начине коришћења својих дела, уз задржавање контроле над другим начинима коришћења. Другим речима, дозвољава им да лако креирају своје сопствене дозволе, минимализује проблем дела “сирочића” и доприноси култури и слободи изражавања.

Опције лиценце

Creative Commons <http://creativecommons.org/choose/> нуди онлајн низ од шест лиценци од којих аутори и уметници могу да изаберу једну. Creative Commons Србија нуди лиценце на свом сајту <http://creativecommons.org.rs/licence> .

CC лиценце су комбинација једног, два или три од четири следећа елемента:

-  Ауторство (BY): Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела — и прераде — ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ауторство се тражи за све типове Creative Commons лиценци.
-  Некомерцијално (NC): Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела — и прераде — али само у некомерцијалне сврхе. То не значи да дело не може да се користи у комерцијалне сврхе, него да корисник који жели да га користи у комерцијалне сврхе мора за то да добије посебну дозволу.
-  Без прерада (Non Derivative - ND): Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без прерада. Право на прераде се може добити посебним споразумом.
-  Делити под истим условима (Share Alike - SA): Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела — и прераде — али само ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца се користи да спречи људе да узму нешто под CC лиценцом и онда спрече приступ томе користећи неку рестриктивнију лиценцу.

Услови лиценци “Без прерада” и “Делити под истим условима” нису компатибилни и не могу се наћи у истој лиценци. То је стога што је бесмислено рећи људима да могу да укључе ваше дело у своје и да га деле под истим условима, а да истовремено не могу да праве прерађене копије дела.

Све ове лиценце нису искључиве. Другим речима, аутори су слободни да уђу у другачије аранжмане са појединим корисницима. На пример, могуће је да носилац ауторског права који је издао CC лиценцу уђе у преговоре за лиценцирање уз надокнаду за права на активности које нису покривене датом CC лиценцом. То је начин на који писац песама може да постави своју музику бесплатно на Интернет и да и даље наплаћује компанијама које ту песму користе у рекламама.

Creative Commons лиценце се не односе на морална права аутора ни у једној земљи осим у Канади. Према томе, дело које је заштићено CC лиценцом може и даље бити субјект одређених рестрикција при коришћењу, у складу са одредбама сваке земље о моралним правима аутора.

Creative Commons, као и целокупан систем заштите ауторских права, нема регистрациони систем; он само пружа информацију ауторима који желе да заштите своје дело под нетрадиционалним условима.

Creative Commons вебсајт садржи једноставан упитник који пита аутора које слободе жели да дозволи са њиховим делом. Потом даје аутору избор одговарајућих лиценци између којих треба да изабере. Упитник такође дозвољава аутору да одреди који национални закон је меродаван за ову лиценцу. Тренутно, Creative Commons лиценце су преведене и унете у законе 52 земље, а у многим другим је то у току.

Када аутор дела изабере лиценцу, он додаје ту лиценцу копијама својег дела, обавештавајући тако кориснике шта могу а шта не могу да раде са тим делом. Ако је дело вебсајт, или је понуђено преко вебсајта, аутор то може учинити тако што додаје сајту кратак HTML код, који генерише дугме са логом Creative Commons и садржи линк до одговарајуће лиценце.

Формати Creative Commons licence

Свака од CC лиценци је доступна у три формата погодна за онлајн коришћење:

- Машински читљива верзија или дигитални код који је уграђен у Creative Commons лого и информисе друге рачунаре о лиценци.
- Код који је читљив за људе или обичан уговор (сажетак који објашњава основна права и слободе, са иконицама које одговарају изабраним елементима), који се добија преко линка повезаног са логом.
- Правни текст (лиценца од неколико страница написаних правним језиком са детаљима одредби које су приказане иконицама), који је доступан преко линка на крају кода читљивог за људе.

Creative Commons лиценце се могу користити за дела која се стварају и дистрибуирају офлајн. На пример, дело креирано у физичком свету може да носи физички додатну лиценцу која гласи: *" Ово дело је лиценцирано Creative Commons лиценцом [унесите опис]. Да бисте видели копију ове лиценце, погледајте [унети урл]; или, (б) пошаљите писмо Creative Commons, 171 2nd Street, Suite 300, San Francisco, California, 94105, USA."*, или, *унесите дугме изабране лиценце с истом изјавом и УРЛ линком.* " Нажалост, офлајн дела не могу бити укључена у

Creative Commons претраживач који проналази сва слободно доступна дела на вебсајтовима.

Објашњење како додати Creative Commons лиценце делима налази се на вебсајту [Creative Commons website](http://creativecommons.org/choose/?lang=sr), и на српском језику на <http://creativecommons.org/choose/?lang=sr>.

Опсег лиценце

Creative Commons лиценца се примењује само на материјал за који давалац лиценце има ауторско право. Не примењује се на материјал који је давалац лиценце добио из других извора и за које није носилац ауторских права.

Претпоставимо, на пример, да неки професор припрема Power point слајд презентацију, коју планира да користи током предавања у учионици. Он преузме неке фотографије које илуструју његове аргументе преко Интернета, и укључи их у презентацију, верујући, по свој прилици, да коришћење фотографија за потребе едукације спада у неки од изузетака и ограничења које садржи закон о ауторским правима у његовој земљи. Он додаје једноставну СС лиценцу “ауторство” свако свом слајду. Другим речима, он даје свима дозволу да користе слајдове за било коју сврху, уз обавезу да наведу да је он аутор. Један од студената у учионици набавља дигиталну копију презентације и шаље је електронском поштом пријатељу који ради у комерцијалној фирми. Пријатељ закључи да су му слајдови од користи и дистрибуира њихове копије на састанку посвећеном комерцијалној продаји. Највероватније је пријатељ на тај начин повредио национални закон о ауторским правима. Зашто? Зато што се Creative Commons лиценца не односи на фотографије и њихова репродукција у комерцијалне сврхе вероватно не спада ни у један од поменутих изузетака и ограничења.

Овај принцип често није схваћен, па чак и формална верзија Creative Commons лиценце није кристално јасна у том смислу. Да би се избегла забуна, најбоље је да онај ко издаје СС лиценцу одреди шта та лиценца покрива а шта не.

Други Creative Commons пројекти

Creative Commons International

[Creative Commons International](#) (CCi) тим координира процес превођења Creative Commons лиценци на друге језике и њихово прилагођавање другим правним системима. То је сложен процес пун изазова. CCi обезбеђује и тимове који раде са локалним заједницама корисника и владама како би се повећало разумевање и коришћење CC лиценци. Локални тимови такође сарађују тесно са особљем CC, како би унапредили одредбе лиценци и пратећи материјал.

Образовне и научне лиценце

Два посебна одељења Creative Commons су ангажована на посебним пословима: [ccLearn](#) за отворене ресурсе за област образовања и [Science Commons](#) за отворени приступ науци.

Нови Creative Commons протоколи

Као додаток на шест постојећих лиценци, Creative Commons је недавно развио два нова протокола: CC+ и CC0.

[CC+](#) (CC “Плус”) није лиценца, него технологија којом се нуде корисницима права већа од оних која даје CC лиценца – на пример комерцијална права или додатне заштите.

[CC0](#) (CC “нула”) је универзални начин одрицања од ауторских, сродних и других посебних права. CC0 тако омогућава ауторима да своје дело поставе у јавни домен. CC0 се понекад назива и опцијом којом “никаква права нису задржана”. Према законима неких земаља, није могуће да се аутор потпуно одрекне својих моралних права. Аутор се не може одрећи ни права која други могу имати у односу на коришћење дела (на пример, право заштите од јавности које особа на фотографији може имати).

Могући модел за дигиталне библиотеке би требало да буде увођење следеће предложене комбинације лиценци:

- CC лиценце за радове које су креирали библиотекари: сажетке, коментаре, фотографије, мапе и друге елементе који могу бити заштићени у оквиру уредничке структуре;
- CC лиценце за дела која су креирали корисници: коментаре, сажетке, критике, блогове, постове;
- CC0 лиценце за базе података дела у јавном домену којима су библиотекари додали материјал који може подлегати заштити.

Импликације за ауторе и за кориснике

Аутори који размишљају о примени Creative Commons лиценци за своја дела треба да размотре следеће:

Лиценце су засноване на закону о ауторским правима и стога су примељиве на све врсте дела која се могу тим законом штитити.

У многим земљама, колективне организације за заштиту ауторских права траже од својих чланова да пренесу сва своја садашња и будућа ауторска права на удружења. Тако чланови не могу користити Creative Commons лиценце, чак ни за поједина дела или за нека своја права.

Многи аутори не разумеју зашто та два система нису компатибилни, посебно у музичкој индустрији. Они би желели да дају своја некомерцијална права бесплатно под Creative Commons лиценцом, а да пренесу управљање својим комерцијалним правима на удружења, односно ауторске агенције. Тај модел је могућ за нека удружења у неким земљама, као што су САД, Холандија и Данска. Али друга удружења за колективну заштиту ауторских права не користе исте правне категорије као Creative Commons. На пример, они могу да не препознају разлику између комерцијалне и некомерцијалне употребе. У тим земљама аутори су принуђени да изаберу један од два понуђена система.

Особље Creative Commons -а и његови међународни огранци радили су са организацијама за колективну заштиту ауторских права у нади да ће успети да разреше ову инкомпатибилност. Нажалост, неке од ових организација и заинтересоване стране – носиоци ауторских права су сумњичави према Creative Commons лиценцама и стога се опирају променама. Њихова критика модела Creative Commons модел укључује следеће ставове:

- Creative Commons систем не обезбеђује ауторима начин да прикупљају новац; аутори стога морају сами да организују начин да наплате активности које нису дозвољене условима CC лиценце.
- Creative Commons не прати кршење и није овлашћен да преставља даваоце лиценци у парницама или да им помогне да наметну лиценце.
- Creative Commons се не могу повући и давање лиценце је за стално. Аутори који искористе CC лиценцу не могу касније да се предомисле. Они могу, наравно, да прекину дистрибуцију дела или да га дистрибуирају под другим условима, али то неће утицати на права у вези са копијама које већ циркулишу.
- Одређивање шта јесте а шта није комерцијална употреба је тешко питање, а одговори се могу разликовати међу појединцима или групама корисника
- Упитно је да ли су лиценце са посебном јурисдикцијом, које су укључене у националне правне системе, заиста међусобно компатибилне. На пример, неке верзије CC лиценци укључују морална права или права на базе података, а друге их не укључују.

Покрет за отворени приступ (Open Access movement)

Покрет за отворени приступ (Open Access - OA) настоји да повећа јавну доступност научних дела. Подстакнут је брзим растом цена научних часописа, што је принудило многе библиотеке да откажу претплату на часописе. Покрет тражи да аутори буду у могућности да слободно приступају истраживањима својих колега на добробит науке и јавности.

OA часописи нуде јавности онлајн чланке бесплатно. Они често користе отворене лиценце, као што је ауторска Creative Commons лиценца. Ова стратегија се некад назива и “златни отворени приступ.” Пошто се одричу традиционалних извора прихода, часописи у отвореном приступу морају да развију алтернативне пословне моделе. Неки наплаћују трошкове објављивања радова од аутора, а други се потпуно ослањају на волонтерски рад.

Неки часописи нису OA часописи, али дозвољавају ауторима чланака објављених у њима да архивирају верзије својих чланака у институционалне репозиторије установљене на њиховим универзитетима. Ова стратегија се некада назива и “зелени отворени приступ.” Неки “зелени” часописи у отвореном приступу

дозвољавају ауторима да поставе своје радове у бесплатно доступне јавне репозиторијуме за поједине области, као што је рецимо [Social Science Research Network](#). Политика часописа у односу на ауторска права и право самоархивирања је била анализирана у оквиру пројекта [Sherpa RoMEO](#). Више од 50% часописа који воде политику наплаћивања претплате дозвољавају својим ауторима да архивирају препринте својих радова у репозиторијуме са отвореним приступом.

Неки часописи не одобравају у принципу ауторима да поставе копије својих радова на сопствене веб странице. У тим случајевима аутори могу формално да затраже да им то право буде дато уговором са издавачем. Постоји неколико модела додатних уговора. "SCAE," [Science Commons Scholars' Copyright Addendum Engine](#) генерише један од таквих модела уговора.

Финансијери могу олакшати или присилити да се користи нека или више поменутих стратегија, охрабривањем или захтевањем од корисника средстава да резултате свог пројекта учини јавно доступним. Тренутно National Institutes of Health и SAD, European Research Council и Wellcome Trust у Великој Британији траже од оних чије пројекте финансирају да своје радове учине јавно доступним.

Универзитети такође могу да помогну. Универзитет Харвард је трасирао пут у овом правцу. Почевши од 2008, неки факултети у оквиру Харвардског универзитета траже од свих чланова факултета да дају универзитету неискључиву и неопозиву лиценцу за цео свет, како би се њихови научни радови дистрибуирали у некомерцијалне сврхе. Члан факултета може да одступи од овог правила само ако добије дозволу и то само за одређени чланак.

Шта да ради библиотекар ако му се професор обрати са захтевом да провери да ли одређени материјал може да укључи у пакет за курс?

Библиотекар треба да познаје основе националног и интернационалног ауторског права и да помогне професорима да се снађу у овој комплексној материји. Ако професор обавести библиотекара да му је колега казао да је ауторско право на чланке које би професор желео да укључи у материјале за курс пренео на издавача, библиотекар треба да провери прво преко сајта [Sherpa RoMEO](#) <http://www.sherpa.ac.uk/romeo/> да ли је, и под којим условима, тај чланак ипак могуће укључити у материјал за курс. Уколико се подаци не могу наћи на овом сајту, треба погледати сајт самих часописа у којима су радови објављени. На

својим сајтовима уредништва часописа објављују и своју политику у односу на ауторска права, а често и формулар који треба попунити уколико се траже права за коришћење материјала из тих часописа у одређене сврхе.

Библиотекари и професори заједно треба што више да се ангажују на промоцији отвореног приступа и отворених лиценци као што је Creative Commons, како би допринели томе да научни резултати буду широко доступни и колегама и студентима и јавности у целини.

Додатни извори

Обиман скуп наставних материјала о слободном софтверу и софтверу са отвореним кодом се може наћи на вебсајту курса: [The Internet: Issues at the Frontier](#).

Други вредни ресурси о слободном софтверу укључују:

- [Joseph Feller et al., Perspectives on Free and Open Source Software \(2007\)](#)
- [Josh Lerner and Jean Tirole, "The Simple Economics of Open Source" \(2000\)](#)
- [Eben Moglen, Faculty Presentation on Open Source, September 11, 2008](#)
- [Christopher Kelty, Two Bits: The Cultural Significance of Free Software \(2008\)](#)
- [Wendy Seltzer, Open Source as Open Law](#) (Powerpoint Presentation)

Главни вебсајт за Creative Commons је на адреси: <http://creativecommons.org/>

Велики репозиторијум фотографија доступних под Creative Commons лиценцом је расположив на сервису [Flickr](#).

Детаљна дискусија о разним аспектима Покрета за отворени приступ се може наћи на [Open Access Overview](#)

Најважнији документ за Покрет за отворени приступ је Budapest Open Access Initiative. Историја и утицај ове иницијативе се налазе на <http://www.soros.org/openaccess/index.shtml>.

Директоријум часописа у отвореном приступу [Directory of Open Access Journals \(DOAJ\) www.doaj.org](http://www.doaj.org)

Примери часописа са отвореним приступом у области медицинских наука:

- [The Open Dentistry Journal](#)
- [International Journal of Dentistry](#)
- [PLoS Medicine](#)
- [BioMed OA Medical Journals](#)
- [BioLine International OA Journals](#)
- [Open Access Medical Journals](#)
- [Open Access Emergency Medicine Journal](#)
- [South African Family Practice](#)
- [African Journal of Primary Health Care and Family Medicine](#)

Случајеви

Следећа судска мишљења истражују и примењују неке принципе размотрене у овом модулу:

[Curry v. Weekend \(District Court of Amsterdam, March 9, 2006\)](#) ([Creative Commons license](#))

[GPL-Violations.org v. D-Link \(District Court of Frankfurt 2006\)](#)

[Jacobsen v. Katzer, 535 F.3d 1373 \(CAFC 2008\)](#) ([Open Source Licenses](#))

Овај модул је креирао [Dmitriy Tishyevich](#). Уредио га је тим који су сачињавали [Sebastian Diaz](#), [William Fisher](#), [Urs Gasser](#), [Adam Holland](#), [Kimberley Isbell](#), [Peter Jaszi](#), [Colin Maclay](#), [Andrew Moshirnia](#), и [Chris Peterson](#).

Модул 7: Спровођење

Шта је кршење закона о ауторском праву?

Радње којима се може кршити закон

Као што смо видели, недозвољено коришћење искључивог права носиоца ауторских права крши то право, уколико није покривено неким изузетком или ограничењем размотреним у Модулу 4. На пример, копирање књиге или звучног записа спада у искључиво право на умножавање, и ако је урађено без дозволе и на начин који није покривен неким од изузетака, представља кршење ауторских права њиховог носиоца.

Кршење се може догодити и ако неко повреди било које од моралних права аутора, које препознаје закон о ауторским правима одговарајуће земље. То може укључивати право аутора да спречи изобличавање или сакаћење свог дела, право да дело буде њему приписано и да не буде лажно приписано.

Директно и индиректно кршење

Закон о ауторским правима у принципу разликује две врсте кршења закона.

Директно кршење се догађа када неко користи било које од искључивих права носиоца ауторских права без дозволе и правне основе. Као што је речено у претходном ставу, то укључује и умножавање књиге или звучног записа без дозволе.

Ипак, многи режими заштите ауторских права препознају и индиректно или секундарно кршење права. Под одређеним условима, неко може бити одговоран и за поступке друге особе. На пример, у САД, неко може одговорати зато што је допринео кршењу ауторских права, ако му је било познато да неко крши ауторска права и учини нешто што подстиче, узрокује или материјално доприноси том кршењу. Неко може бити одговоран за повреду учињену преко друге особе, чак и

ако не зна за ту повреду, уколико има право и могућност да контролише поступке друге особе и има директну корист од кршења тог права.

Само обезбеђивање опреме која може бити употребљена за директно кршење ауторских права обично није довољно да би се навукла одговорност за допринос или посредна одговорност за кршење ауторских права. Уопштено говорећи, ако опрема може да се користи и за значајну употребу која не представља кршење ауторских права – као копир машина или рачунар – онда произвођач те опреме не може бити окривљен за активности корисника ове опреме. Но, под одређеним условима, произвођач опреме коју други користе за кршење ауторских права може бити одговоран за подстрекавање на њихово кршење. У случају Metro-Goldwyn-Mayer Studios Inc. против Grokster, Ltd., Врховни суд САД је стао на становиште да дистрибутер софтвера за дељење фајлова може бити одговоран за повреду ауторских права, ако је намеравао да промовише коришћење овог софтвера за потребе кршења ауторских права и предузео афирмативне кораке да достигне тај циљ.

Друге земље такође уводе секундарну одговорност за повреду ауторских права. Као додатак директној одговорности, на пример, Велика Британија уводи и одговорност за обезбеђивање средстава за креирање неауторизованих копија или набављање звучних снимака или филмова за емитовања којима се крше ауторска права. Слично, према закону Јужноафричке Републике, кршење ауторских права се може десити када неко користи права носиоца ауторских права без дозволе (или правне основе), или подстиче другу особу да то учини.

Одговорност провајдера онлајн сервиса

Многе земље су увеле законске одредбе којима се штите провајдери онлајн сервиса, као што су Интернет претраживачи, провајдери интернет услуга, библиотеке или универзитети, од одговорности за кршење ауторских права која почине њихови корисници. Како би подпадали под те изузетке, провајдери сервиса морају да поштују одређена правила.

Неке земље траже се да провајдери онлајн сервиса ускладе са тзв. “**notice and takedown**” одредбама – одредбама које регулишу опомене и скидање фајлова са сервиса - како би били заштићени од одговорности. На пример у САД, ако носилац ауторских права верује да фајл који се налази на неком сервису повређује његова

ауторска права, носилац ауторских права може послати обавештење провајдеру са захтевом да се тај фајл уклони. Обавештење треба да садржи име странке која се жали и листу материјала за који су ауторска права прекршена, укључујући **URL**. Опомена мора да садржи и изјаву о уверењу носиоца ауторских права да се тим материјалима крше његова права. Обавештење мора бити праћено законском изјавом којом се потврђује да је све наведено у опомену тачно и да онај ко је упутио опомену има право да то учини у име носиоца ауторских права.

По пријему опомене којом се тражи уклањање, провајдер сервиса мора брзо да уклони материјал за који су ауторска права прекршена или да онемогући приступ том материјалу. Он мора и да обавести особу која је одговорна за кршење ауторских права о уклањању материјала. Није потребно да носилац ауторских права добије судску пресуду да тај материјал заиста крши ауторска права пре него што пошаље захтев за његово уклањање. Ове одредбе дозвољавају особама које су одговорне за садржај фајлова да одговоре на опомену којом се тражи њихово уклањање. Ако онај ко је фајл поставио поднесе контра обавештење, којим тврди да се материјалом који је уклоњен не крше ауторска права, провајдер мора да обавести носиоца ауторских права. Ако носилац ауторских права не поднесе тужбу у року од две недеље, провајдер мора да врати материјал, односно да га поново учини доступним. Ове одредбе ослобађају провајдера одговорности ако је у доброј вери уклонио материјал на основу захтева за уклањање, иако се потом покаже да се тим материјалом нису кршила ауторских права.

Европска Унија је креирала сличан, али нешто слабије дефинисан систем за уклањање материјала у директиви Directive 2000/31/EC (Directive on Electronic Commerce) [размотрена у Модулу 2]. Ова Директива садржи различита правила за различите типове провајдера. Они који само усмеравају и одржавају интернет саобраћај су потпуно изузети од одговорности. Провајдери који заиста чувају податке су изузети само ако немају “стварно сазнање” или свест о илегалним активностима и ако брзо реагују како би уклонили или онемогућили приступ материјалу којим се крше ауторска права, чим су о томе обавештени.

Но питање шта у ствари преставља “стварно сазнање” да се на хосту провајдера налази материјал којим се крше ауторска права је остављено углавном без одговора. То ствара озбиљне проблеме. Није јасно да ли ће се сматрати да сервис провајдер који добије обавештење од носиоца ауторских права да можда хостује

материјал којим се та права крше, има “стварно сазнање” о томе. Слично, није сигурно шта, ако ишта, од доказа мора да садржи такво обавештење, да ли особа која га пошаље мора да се идентификује и укључи изјаву о томе да верује да су одређена ауторска права повређена и под којим условима је провајдер обавезан да уклони садржај како би се заштитио од одговорности. “Свест” о нелегалној активности је такође широк појам и веома је нејасно колико строго мора провајдер сам да регулише и контролише податке које хостује или обезбеђује приступ до њих да би био изузет од одговорности од евентуалног кршења ауторских права.

Директива Европске Уније је општија него што је приступ у САД, јер не даје јасно артикулисан приступ у више корака за иницирање и одговор на захтеве за уклањање материјала. Пошто је нејасна, провајдери ће сматрати да треба агресивније да реагују на упозорења којим се тражи уклањање материјала. Даље, у Директиви се не појављује прецизан низ процедура којима би корисници могли да приговоре на уклањање материјала, а ни провајдери немају обавезу да обавесте корисника ако су материјал уклонили или онемогућили приступ.

Приступ других земаља изузимању сервис провајдера од одговорности за кршења ауторских права од стране њихових корисника може се знатно разликовати. Аустралијски закон на пример, садржи изузеће које је слично оном у закону САД. Но оно не захтева од провајдера да обавести онога ко је поставио материјал да је исти уклоњен. Израел такође има систем обавештавања и уклањања материјала као део заштитних мера у односу на одговорност провајдера. Но, за разлику од САД, не тражи се од провајдера да брзо уклони материјал чим добије опомену. Уместо тога кориснику је дат рок од три дана да одговори на опомену пре него што материјал буде уклоњен. Неке земље, као Индија на пример, не изузимају од одговорности провајдере и могу их сматрати одговорним за кршење закона о ауторским правима које учине њихови корисници, чак и ако провајдер нема активну улогу и није директно умешан у то кршење.

Зачуђујуће је да та правила могу утицати на неке библиотеке у земљама у развоју. Разлог је то што библиотеке могу помагати у одржавању и управљању рачунарском мрежом универзитета са којим су повезане. У таквим околностима, могуће је неке активности библиотека изузети на основу изузимања провајдера од одговорности за дела корисника сервиса. Ако је тако, библиотеке морају да обрате велику пажњу на детаље система којим се регулише обавештавање о потреби

уклањања и само уклањање материјала, уколико постоје у националним законима о ауторским правима.

Процедуре и казнене мере

Законске процедуре и мере

Носилац ауторских права може да одлучи да покрене поступак о повреди ауторских права ако верује да је дошло до кршења неког од његових искључивих права. Уобичајено је да само носилац искључивог права које је повређено, или онај ко има имовинску корист од тог права, може да поднесе захтев за заштиту од кршења права.

Носилац ауторског права може да одлучи да тужи особу или особе које су извршиле директно кршење, и/или било кога ко може бити одговоран према горе описаној теорији о секундарном или индиректном кршењу права. У многим земљама носилац ауторског права мора поднети пријаву у оквиру неког одређеног временског рока од тренутка кршења права, или ће бити одбијен према одредби о ограничењима. Тај рок варира од земље до земље. На пример, одредба тај рок ограничава у САД на три године, а у Аустралији на шест година. (17 U.S.C. section 507(b); Section 134(1) of the Australian Copyright Act.)

На почетку спора, оптужени, а то може бити појединац, библиотекар или библиотека, треба да размотри да ли је нагодба боља алтернатива од судског процеса. Пошто су законске одредбе у парницама о ауторском праву често врло сложене, одбрана од навода за кршење ауторских права може бити веома скупа. Осим тога, пошто неке земље дозвољавају да тужилац који успе да докаже тужбу може да наплати одштету према закону, уместо да докаже стварно учињену штету, крајња цена кршења ауторских права може бити висока. Осим тога, судови могу да пребаце и надокнаде адвокатима и остале судске трошкове на тужену страну, ако тужилац добије парницу.

У светлу ових разматрања, оптужени може да одлучи да је нагодба са тужиоцем боља опција него суочавање са несигурношћу и могућом ценом парнице. У процесу споразумевања, када се странке договоре о условима и када оптужени поступи по томе, тужилац ће повући тужбу. Услови споразума се могу знатно разликовати. У неким случајевима тужилац може бити задовољан ако оптужени

само уклони материјал са свог веб сајта. У другим случајевима, тужилац може тражити да оптужени плати неку накнаду, поред тога што ће уклонити материјал за који је прекршио ауторска права. Често се у оквиру споразума странке договоре да део споразума буде трајна забрана оптуженом да се у будуће понаша на сличан начин.

Понекад тужилац може закључити да нагодба није задовољавајућа и наставити са процесом. Како би добио парницу поводом кршења ауторских права, тужилац мора да докаже:

- Да дело може бити предмет заштите у оквиру закона о ауторским правима
- Да је он носилац ауторских права
- Да је оптужени користио тужиочево дело
- Да се догодило коришћење једног или више искључивих права без дозволе.

Сваки од ових захтева је већ разматран детаљно у претходним модулима, сада ћемо их само укратко приказати.

Недозвољено копирање и умножавање је најубичајенији облик кршења ауторског права. Копирање се може доказати директним доказима, али таква евиденција често није на располагању. Копирање се може доказати и индиректно, приказивањем доказа суштинске сличности између оригиналног дела и копије и доказивањем да је оптужени имао приступ делу носиоца ауторског права. Приступ може бити доказан чињеницама које показују како је оптужени могао доћи до оригиналног дела. Алтернативно, може бити доказано да је оригинално дело општедоступно и широко распрострањено. Услови суштинске сличности и доступности су повезани и што су два дела сличнија, то тужилац мора да пружи мање доказа у смислу могућности приступа делу.

У одбрани од тужбе за повреду ауторских права, оптужени може да се брани позивањем на више изузетака, као што је поштена употреба, одредбе о ограничењима, немогућност да се оригинално дело заштити законом о ауторским правима, јавним доменом, доктрином прве куповине, одредбама о непостојању секундарне одговорности, независношћу дела и другим законским изузецима. Изузеци и ограничења разматрани су детаљно у Модулу 4.

Већина земаља има широки спектар правних лекова за кршење ауторских права. То се захтева и у неколико међународних споразума, који су размотрени у Модулу 2. Носилац ауторског права најчешће може да тражи привремену или сталну забрану, стварну штету коју је претрпео као резултат кршења права, надокнаду трошкова суђења и адвоката. У изузетно ретким околностима, које се односе на несумњива кршења ауторског права, странка која их је кршила може бити кривично гоњена и осуђена на плаћање одштете и на затворску казну.

Треба нагласити да су за тужиоце успешна суђења због кршења ауторских права ретка. Велика већина носилаца ауторских права се задовоље споразумом, према којем оптужени прихвата да прекине такво понашање у будућности и можда плати умерену надокнаду штете. Библиотеке нису вероватна мета успешних суђења за кршење ауторских права. Има веома мало извештаја о судским мишљењима из било које земље у којима су јавне или академске библиотеке оглашене кривим за кршење закона о ауторским правима. Али важно је да библиотеке буду свесне могућих санкција за кршење ауторских права, посебно како би могле да дају поуздане савете својим различитим корисницима. Но саме библиотеке не треба сувише да се брину о томе да ће бити тужене.

Прекогранично кршење права, екстериторијалност, сукоб закона и ограничења надлежности

Поред бројних покушаја да се уједначе међународни закони о ауторским правима, националне правне процедуре, терет доказивања, постојање штете и висина одштете, постоје велике разлике између земаља. Због тих разлика, тужиочев избор земље и суда којем ће поднети тужбу постаје значајан. Ипак, то да ли постоји одговарајући суд може бити ограничено материјалним правом у оквиру закона о ауторским правима и доктрином екстериторијалности, избором закона и сукобом правних регулатива.

На пример, носилац ауторског права обично не може да тужи у једној земљи, за кршења ауторског права која су се догодила у другој земљи. То је стога што, уз неколико изузетака, доктрина екстериторијалности значи да се закони одређене земље примењују само у њеним географским границама. Примењујући ову доктрину, судови у САД су скоро јединствено одбијали покушаје да се закон о ауторском праву САД примени ван граница САД. Већина земаља је прихватила исти став.

Доктрина екстериторијалности је закомпликована дигиталним технологијама и појавом Интернета. Када се ради о физичким добрима, обично је једноставно да се одреди “где” се акт кршења ауторских права догодио. Но кршење ауторских права у дигиталном окружењу може да укључи неколико корака, који се могу догодити у различитим земљама, у којима су на снази различити режими заштите ауторских права. То прави збрку када се постави питање где се стварна повреда права догодила.

У САД судови суочени са оваквим проблемима обично стају на становиште да се закони САД примењују само када се оптужени ангажовао у неким конкретним активностима на територији САД. Већина земаља ће се тек срести са случајевима ове врсте. Како ће судови у тим земљама реаговати, остаје да се види.

Ако се одређено кршење права наводно догодило макар делимично у више од једне земље, суд ће се ангажовати у анализирању евентуалног сукоба законодавстава, како би одредио којим законом је регулисана активност кршења права. Пошто се иста активност при кршењу права може догодити у више различитих земаља, могуће је да судови у различитим земљама примене различите националне законе за исту активност. Понекад ће суд пресудити да је закон који се може применити закон земље у којој се кршење одиграло. Ако је тако, по том закону ће се просуђивати сви елементи дела, без обзира на држављанство аутора, земљу порекла заштићеног дела или места где је то дело први пут објављено. Но ово гледиште су критиковали неки коментатори, јер би то довело до примене различитих закона сваки пут када дело пређе националне границе.

Алтернативни приступ је да се примене различити закони за питања оригиналности, власништва и кршења права - различите могуће елементе активности кршења. Према овом становишту, суд у САД би примењивао закон САД да разреши питање оригиналности, ако је дело први пут објављено у САД. Примена закона у односу на власништво би вероватно била одређена тако да то буде закон земље која има најважнији однос са заштићеним делом и са странкама у спору. На крају, према општем принципу *lex loci delicti* (место кривичног дела), закон применљив на конкретно кршење права би био закон земље у којој се то дело заиста и догодило.

Доминантно гледиште је изгледа да судови треба да примењују закон земље у којој се кршење закона догодило. То гледиште је у складу са територијалним ограничењем закона о ауторским правима, као и са општим консензусом да је заштита коју даје ауторско право већином национална. То је у складу и са чланом 5(2) Бернске конвенције, који каже да “обим заштите и правна средства загарантована аутору ради заштите његових права искључиво се одређују законодавством земље у којој се заштита тражи”. Истовремено примена овог гледишта на дигиталне акте кршења ауторских права може створити значајне тешкоће при примени и знатно повећати сложеност случајева, пошто дигитална дистрибуција и репродукција омогућују да се дела под заштитом лако прослеђују особама у различитим земљама са различитим режимима заштите ауторских права.

Укратко, тренутно није сигурно који закони важе за које аспекте спорова о ауторским правима који укључују више од једне земље. Такви спорови постају све уобичајенији. Неизбежно је да се овом проблему посвети више пажње и надамо се да ће та пажња довести до веће јасноће.

Сложене одговорности библиотекара

Библиотеке су главни купци дела под заштитом закона о ауторским правима и оне та дела чине доступним јавности. Иако библиотекари обично теже да спрече кршење ауторских права у односу на библиотечки материјал, крајња одговорност библиотекара је да обезбеди приступ материјалима и информационе услуге, а не да примењује закон о ауторским правима. Неке библиотекарске организације су покушале да обезбеде упутства како да се постигне одговарајућа равнотежа између заштите права аутора и служења потребама корисника библиотека.

На пример, Етички кодекс Америчке асоцијације библиотека (American Library Association Code of Ethics) наводи да познавање и поштовање закона о заштити интелектуалне својине представља један од принципа којим треба да се руководе библиотекари приликом доношења етичних одлука. Но кодекс наглашава такође и то да је АПА посвећена принципима интелектуалне слободе и да се супротставља цензурисању библиотечких ресурса.

Chartered Institute of Library and Information Professionals (CILIP) из Велике Британије подржава сличне вредности у свом Кодексу професионалне праксе.

Овај кодекс тражи од чланова да “бране легитимне потребе и интересе корисника информација, уз поштовање моралних и правних права креатора и дистрибутера интелектуалног власништва”.

На крају, International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) је објавила саопштење којим успоставља своју позицију у односу на ауторска права. ИФЛА је потврдила да библиотекарима имају дуготрајну улогу у информисању и образовању корисника о значају закона о заштити ауторских права и његовом поштовању. Но наглашено је и да претерана заштита ауторских права води до неразумних ограничења приступа знању. Предложено је да закони о ауторским правима треба да успоставе јасна ограничења у односу на одговорност треће стране, као што су библиотеке, у случајевима када се спровођење закона о ауторским правима не може практично или разумно спровести.

Шта урадити ако се добије писмо опомене од издавача да је укључивањем неког рада у пакет за курс прекршено његово ауторско право?

Прво треба проверити да ли је примедба основана – утврдити да ли је ауторско право истекло, да ли је укључивање копије рада у материјал за курс могуће подвести под изузетке и ограничења предвиђене у националном закону. Правник ће дати савет који се не тиче само тога да ли је закон прекршен, него и које санкције прете ако се не постигне споразум са издавачем. Затим треба одговорити издавачу и уколико је примедба основана потрудити се да се постигне споразум. Такође треба консултовати правника да ли је потребно да се материјал о коме је реч одмах повуче из материјала за курс.

Додатни извори

У ["Secondary Liability for Copyright Infringement in the US"](#) (2006), професор Џејн Гинсбург даје добар преглед закона који регулишу секундарну одговорност и допринос кршењу ауторских права

Stanford Technology Law Review разматра исто питање у ["Interpreting Grokster: Limits on the Scope of Secondary Liability for Copyright Infringement"](#) (2006).

Још једно детаљно разматрање истог питања може се наћи у Jay Dratler, "[A Theory of Secondary Liability for Copyright Infringement](#)" (2005).

Разборита и далековидна студија секундарне одговорности, са посебним освртом на дељење фајлова је: Guy Pessach, "[An International-Comparative Perspective on Peer-to-Peer File-Sharing and Third Party Liability in Copyright Law: Framing the Past, Present, and Next Generations' Questions](#)," 40 Vanderbilt Journal of Transnational Law 87 (2007).

Промишљена скорашња изјава ИФЛА-е, која се бави системом заштите ауторских права и његовим утицајем на библиотеке налази се на адреси: <http://www.ifla.org/en/publications/statement-by-ifla-at-the-inter-sessional-intergovernmental-meeting-on-a-development-age> .

Случајеви

Следећа судијска мишљења разматрају и примењују неке од принципа размотрених у овом модулу:

[Sony Corporation of America v. Universal City Studios, Inc., 464 U.S. 417 \(1984\)](#)
(секундарна одговорност)

[CBS Songs Limited & Others v. Amstrad Consumer Electronics Plc and Anor., House of Lords, 12 May 1988](#) (секундарна одговорност)

Овај модул су креирали [Emily Cox](#), [Adrienne Baker](#), [Ariel Rosthstein](#), и [Miriam Weiler](#). Уредио га је [William Fisher](#)

Модул 8: Традиционално знање

Шта је традиционално знање?

Иако га је тешко дефинисати, сматра се да традиционално знање обухвата четири типа креативних дела: говорна (приче, епове, легенде, бајке, поезију, загонетке итд.), музичка (народне песме и инструментална музика), извођачка (плесови, игре, обреди, ритуали и друге представе) и опипљива дела која морају бити фиксирана у трајном материјалу (цртежи, дизајн, слике (укључујући и осликавање тела), резбарије, скулптуре, грнчарија, мозаици, накит, корпарски производи, текстил, ћилими, костими, музички инструменти и сл.). Детаљније дефиниције се могу наћи на сајтовима [World Intellectual Property Organization \(WIPO\)](#) и [United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization \(UNESCO\)](#). Традиционално знање се користи истовремено са термином традиционална култура и оба појма се односе на музику, ликовну уметност, цртеже, имена, знакове, симболе, представе, архитектонске облике, ручне радове и приче. Традиционална култура је интегрални део културног и друштвеног идентитета домородачких и локалних заједница. Она обухвата знања и вештине и преноси основне вредности и веровања.

О чему се воде расправе?

Неколико комбинованих појава су недавно довеле до комерцијализације традиционалне културе на глобалном нивоу без одговарајућег поштовања културних и економских интереса заједница из којих је потекла. Интернет омогућује прожимајући приступ традиционалним културама. Тражња западних потрошача за оним што се некад (без поштовања) назива “примитивна уметност” је у порасту. На крају и туристичка путовања у земље у развоју су изложила више потенцијалних потрошача манифестацијама фолклора које се тамо могу наћи. Као резултат, домородачке групе траже заштиту за своју традиционалну културу и њихови захтеви су утицали на законодавство на националном, регионалном и међународном нивоу.

Који се облици традиционалног знања најчешће користе?

Експлоатација традиционалног знања се дешава на различите начине. Примери обухватају недозвољену производњу домородачких занатских производа на тржишту сувенира, недозвољено коришћење домородачких цртежа на одећи, прехранбеним производима или играчкама, недозвољено коришћење домородачких назива или фраза као трговачких марки, недозвољено укључивање традиционалног плеса у комерцијалне представе и недозвољено коришћење традиционалне музике у комерцијалној музичкој продукцији.

Која врста правних прописа то регулише?

Која врста правних прописа треба да регулише коришћење традиционалног знања од стране људи који нису чланови заједнице из које то знање потиче? Ово питање је било разматрано на националном, регионалном и међународном нивоу. Традиционално знање може бити заштићено уобичајеним законима о заштити интелектуалне својине – на пример законом о ауторским правима, патентима, географском пореклу или жиговима. Но многи региони и земље сматрају да је тешко прилагодити заштиту традиционалног знања постојећим системима заштите интелектуалне својине. Као резултат, неке земље су усвојиле специфичне законе који се примењују само на традиционално знање. У даљем тексту ће бити размотрени различити приступи овом проблему.

Како поједине земље третирају традиционално знање?

Земље у којима закони о интелектуалној својини не покривају традиционално знање

Више земаља имају законе о ауторским правима који експлицитно искључују фолклор из пописа дела која могу бити заштићена овим законом. То су на пример: Јерменија, Азербејџан, Белорусија, Бугарска, Естонија, Грчка, Јемен, Казахстан, Киргизија, Либан, Литванија, Мађарска, Молдавија, Русија, Словенија, Украјина и Узбекистан. Ове земље смештају традиционално знање у јавни домен и не ограничавају приступ или коришћење ових знања. На пример члан 9. Закона о ауторским правима Босне и Херцеговине из 2002. каже: “Употреба народних

књижевних и умјетничких творевина, ради књижевне, научне или умјетничке обраде, слободна је.”

Земље у којима закон о заштити интелектуалне својине покрива традиционално знање

Заштита упркос томе што нема експлицитног помињања традиционалног знања

Традиционално законодавство које покрива интелектуалну својину у појединим земљама не садржи експлицитно позивање на фолклор, али традиционално знање ипак може бити заштићено према закону о ауторском праву тих земаља или путем доктрине која га покрива, или посебним законима. На пример, већина европских земаља има законе о ауторским правима који се могу искористити за покривање традиционалног знања, иако немају посебне одредбе у којима се оно експлицитно помиње. У ту групу спадају: Белгија, Данска, Финска, Француска, Исланд, Италија, Литванија, Луксембург, Кипар, Немачка, Норвешка, Пољска, Португал, Сан Марино, Шпанија и Швајцарска. И неке друге високоиндустријализоване земље не помињу традиционално знање – као на пример Аустралија, Канада, Јапан и САД. Неке од земаља које су увеле ново законодавство о ауторским правима такође нису укључиле заштиту традиционалног знања. У тој групи су и неке азијске земље као Филипини, Индија, Малезија и Тајланд, и неке карипске и јужноамеричке земље као Барбадос, Салвадор, Сент Винсент и Гренадини, Тринидад и Тобаго и Венецуела. Иако није поменуто у оквиру закона о ауторским правима, традиционално знање није незаштићено у овим земљама, већ је заштићено на бази обичајног права, регионалних и међународних закона и кроз специфично законодавство.

Неке земље користе законске одредбе о праву на заштитни знак како би заштитиле традиционално знање, чак и ако није експлицитно поменуто у националном законодавству. На пример у Канади, Новом Зеланду, САД и Аустралији, староседеоци су се ослањали са различитим успехом на ове прописе како би заштитили племенске називе, симболе или производе и мотиве од недозвољене употребе.

Заштита уз коришћење експлицитног позивања на традиционално знање

Многе земље у својим законима о ауторском праву експлицитно наводе и фолклор, мада на различит начин.

Неке земље имају одељке, поглавља или посебне делове закона о ауторском праву који су посвећени само фолклору. Ту спадају: Алжир, Боливија, Бразил, Буркина Фасо, Бурунди, Чиле, Конго, Гана, Кенија, Мароко, Монголија, Намибија, Никарагва, Нигер, Нигерија, Папуа Нова Гвинеја, Парагвај, Руанда, Сејшели, Того, Танзанија, Тунис и Зимбабве. У другим земљама: Анголи, Бенину, Централноафричкој Републици, Џибутију, Габону, Гвинеји, Камеруну, Лесоту, Мадагаскару, Малију, Мозамбику, Обали Слоноваче, Оману, Тогоу, Уганди и Заиру, фолклор је наведен у попису књижевних и уметничких дела која потпадају под редовну заштиту закона о ауторским правима.

Посебну групу земаља чине оне земље које штите традиционално знање тако што дају право његове заштите држави. У овој групи су Египат, Јордан, Катар, Малави, Саудијска Арабија и Судан.

Земље са посебним законима о традиционалном знању

Уместо да класификују традиционално знање као посебан тип ауторских дела, неке земље су усвојиле посебне законе, који на сасвим другачији начин штите традиционално знање.

Два прва примера националних специфичних закона су настала због напора Еквадора и Филипина да заштите традиционално знање домородаца о медицинској вредности биљака. Овим законима је дато потпуно право власништва домородачким заједницама над њиховим традиционалним знањем и културом, па је и приступ биолошким и генетским ресурсима дозвољен само после добијања дозволе од тих заједница. Сличне законе имају Панама, Перу и Гватемала, а група земаља (Бразил, Етиопија, Египат, Индонезија, Иран, Колумбија, Мароко, Русија, Тајланд, Венецуела) тражи од Међувладиног комитета Светске организације за интелектуалну својину да се усвоји посебан систем за заштиту генетичких ресурса, традиционалног знања и фолклора.

Регионална заштита традиционалног знања

Други начин на који неке земље покушавају да заштите традиционално знање је заједничко коришћење ресурса и успостављање међувладиних организација које прате и захтевају контролу коришћења традиционалног знања на страним територијама. Предности овог приступа укључује хармонизацију локалних закона, централизовање администрације и избегавање дуплирања скупих послова у више земаља. Док се може сматрати да је циљ регионалних закона добар, дискутабилно је да ли регионалне организације могу да обезбеде ефикасне облике спровођења заштите. Главни примери ове стратегије описани су у даљем тексту.

Афричка регионална организација за интелектуалну својину [African Regional Intellectual Property Organization \(ARIPO\)](#)

African Regional Intellectual Property Organization (ARIPO) (ранији назив African Regional Industrial Property Organization) је основана 1976. и укључује многе афричке земље у којима се говори енглески језик: Боцуана, Гамбија, Гана, Кенија, Лесото, Малави, Мозамбик, Намибија, Сиера Леоне, Сомалија, Судан, Свазиленд, Танзанија, Уганда, Замбија и Зимбабве. Задатак АРИПО-а је да уједначи системе заштите интелектуалне својине, ојача сарадњу и обезбеди координирану едукацију администрације у земљама чланицама.

ARIPO је усвојио два главна протокола: [Harare Protocol](#), који се односи на патенте и индустријски дизајн и [Banjul Protocol](#), који се односи на трговинске ознаке и жигове. Изненађујуће је да ниједан протокол не помиње традиционално знање. Но АРИПО сарађује са Светском организацијом за заштиту интелектуалне својине (ВИПО) како би се домородачко знање заштитило. Административно веће је 2009. сугерисало три начина да се имплементира право ове организације да штити генетичке ресурсе, традиционално знање и фолклор: (1) да се успостави АРИПО дигитална библиотека традиционалног знања, (2) да се успостави регионални оквир за приступ и деобу користи стечене коришћењем биолошких ресурса и (3) да се усвоји нацрт протокола и уведе регулација заштите традиционалног знања и фолклора. Може се ускоро очекивати напредак на овим пољима.

Афричка организација за интелектуалну својину (African Intellectual Property Organization OAPI)

African Intellectual Property Organization (OAPI) су успоставиле франкофонске афричке земље 1962. Најважнији правни документ је Бангуи споразум, који су 1977. потписали: Бенин, Буркина Фасо, Централноафричка Република, Чад, Гвинеја, Екваторијална Гвинеја, Габон, Гвинеја Бисао, Камерун, Конго, Мали, Мауританија, Нигер, Обала слоноваче, Сенегал и Того. [Bangui Agreement](#) је допуњен 1999.

Анекс VII Бангуи споразуму

Најоучљивија разлика између верзија споразума из 1977. и 1999. је уклањање директне заштите фолклора из дела који се односи на заштиту ауторских права. Анекс VII споразума обавезује земље потписнице да повере коришћење фолклора националној агенцији и да се за то плаћа надокнада, која се усмерава за културне и друштвене потребе. Од 1999. за коришћење је неопходна претходна дозвола националне агенције. Забрањено је нарушавање, извоз, неадекватно приписивање ауторства и незаконит пренос. Изузета је само употреба за образовање, илустровање оригиналног дела уколико је то у складу са поштенom употребом и позајмица за креирање оригиналног ауторског дела.

Заједничко тржиште Југа [Common Market of the South \(MERCOSUR\)](#)

MERCOSUR споразум регулише заједничко тржиште које су 1991. успоставиле Аргентина, Бразил, Парагвај и Уругвај. Ова регионална организација је 1995. усвојила значајан протокол како би заштитила домородачко наслеђе, а 1996. и Протокол о културној интеграцији, који је фокусиран на креирање културне политике.

Андска заједница ([Andean Community](#))

Андска заједница (оригинални назив Андски пакт) је основана 1969. потписивањем Картагенског споразума. Циљ заједнице је да омогући земљама чланицама да заједнички раде на “поправљању животног стандарда свог становништва кроз интеграцију и економску и друштвену сарадњу”. Садашње чланице су Боливија, Еквадор, Колумбија и Перу, а Мексико и Панама су земље посматрачи. Године

2002. Заједница је изгласала Одлуку број 486 ([Decision 486](#)), чија је намена побољшање заштите интелектуалне својине и обезбеђивање брже и транспарентне процедуре регистрације робних марки и патената. Иако је Одлука фокусирана на биолошке ресурсе, она обезбеђује и заштиту традиционалног знања у својим општим одредбама.

Пацифички регионални оквир за заштиту традиционалног знања и изражавања културе [\(Pacific Regional Framework for the Protection of Traditional Knowledge and Expression of Culture](#)

Пацифички регионални оквир за заштиту традиционалног знања и изражавања културе је успостављен 2002. али још увек није имплементиран. Предложио га је Секретаријат Форума Пацифичких острва, чије су чланице Аустралија, Фиџи, Кирибати, Кукова острва, Маршалска острва, Микронезија, Науру, Нови Зеланд, Ниуе, Палау, Папуа Нова Гвинеја, Самоа, Соломонска острва, Тонга, Тувалу и Вануату, а придружени чланови су Нова Каледонија и Француска Полинезија. Посматрачи су Токелау, Валис и Фортуна, Комонвелт, Азијска банка за развој и Источни Тимор. Форум је предложио модел закона за заштиту традиционалног знања и културе. Они који желе да користе традиционална знања и културу изражавања морају прво да добију дозволу од традиционалних власника, којима се признају и морална и уобичајена ауторска права и оба се сматрају искључивим и неутуђивим. Једини изузеци су лично поучавање, критика, прикази, репортаже о текућим догађајима, судски процеси и случајно коришћење. Традиционални власници су “групе, кланови или заједнице људи или индивидуе које те групе препознају као појединце којима је брига о и заштита традиционалног знања или културног изражавања поверена у складу са обичајним правом и праксом те групе, клана или заједнице”. Они који желе да траже дозволу обраћају се или директно министарствима културе или традиционалним власницима.

Овај оквир је амбициозан и може довести до снажне заштите традиционалног знања када буде усвојен, али његов утицај је сада непознат пошто није имплементиран.

Међународни правни инструменти

Последњи низ закона који се односе на традиционално знање састоји се од међународних споразума. Ови споразуми су настали у различитим међународним

организацијама, укључујући УНЕСКО, Светску организацију за заштиту интелектуалне својине (WIPO), Светску трговинску организацију (WTO) и Међународну организацију рада (ILO). Тип и снага заштите коју пружају традиционалном знању јако варира, не постоји конзистентан модел. Појединачни правни акти ће бити приказани у даљем тексту.

Декларација Уједињених Нација о правима староседелачких народа [United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples \(2007\)](#)

Уједињене нације су се бавиле питањем заштите мањина и староседелачког становништва од 1969. Дана 30. Јануара 2007. Генерална скупштина УН усвојила је одлуку познату као Декларација Уједињених нација о правима староседелачких народа (Assembly/AU/ Dec. 141 (VIII)). Укупно 143 земље су гласале за, против су били Аустралија, Канада, Нови Зеланд и САД, а Азербејџан, Бангладеш, Бутан, Бурунди, Грузија, Кенија, Колумбија, Нигерија, Руска федерација, Самоа и Украјина су биле уздржане. Декларација је најсвеобухватнији став о правима староседелачког становништва икада развијен, јер даје значај колективним правима до степена који никада раније није постојао у међународним законима о људским правима. Усвајање ове декларације је најјаснија индикација до сада да је међународна заједница посвећена заштити индивидуалних и колективних права староседелачког становништва.

Овом декларацијом староседеоцима је дато право заштите од насилне асимилације, а државе потписнице су се обавезале да ће обезбедити ефикасне механизме да је спрече. Заједнице староседелаца добиле су и право на реституцију или поштenu надокнаду за територије и ресурсе који су им припадали, а који су им одузети без њиховог слободно израженог пристанка. Староседеоци имају право да одржавају, контролишу, штите и развијају своју културну баштину, традиционална знања, технологију и културу, као и право на генетске ресурсе, лекове и традиционална уметничка дела. Дато им је право да одржавају, контролишу, штите и развијају интелектуалну својину над својом културном баштином и традиционалним знањем, а државе потписнице су обавезне да развију одговарајуће механизме признања и заштите њихових права.

Текст декларације доступан је на адреси:

http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/ResA_RES_61_178.doc

Нацрт Светске организације за интелектуалну својину о традиционалним изразима културе/фолклору и традиционалном знању [WIPO Draft Provisions on Traditional Cultural Expressions/Folklore and Traditional Knowledge](#) (2006)

Светска организација за интелектуалну својину (WIPO) је 1998. започела прикупљање података од 28 земаља како би идентификовала прописе из области интелектуалне својине који се односе на традиционално знање. На основу прегледа овог материјала, формирана је 2001. Међувладина комисија за интелектуално власништво и генетичке ресурсе, традиционално знање и фолклор. Од 2004. Комисија ради на нацрту одредби којима би се побољшала заштита традиционалних културних израза од кривотворења и злоупотреба. Иако су одредбе још у облику нацрта, оне треба да послуже као полазиште за политичке дискусије на националном, регионалном и међународном нивоу.

Одредбе нацрта имају следеће циљеве: да препознају вредности; промовишу поштовање; изађу у сусрет потребама заједница; да спрече злоупотребу традиционалних културних и фолклорних израза; да ојачају заједнице; да подрже уобичајену праксу и сарадњу унутар заједница; да допринесу самоочувању традиционалне културе; да охрабре иновативност и креативност заједница; да промовишу интелектуалну и уметничку слободу, истраживање и културну размену под једнаким условима; да допринесу културној разноликости; да промовишу развој заједница и легитимне трговинске активности; да спрече неовлашћено коришћење права интелектуалне својине и повећају сигурност, транспарентност и међусобно поверење. Општи и материјални принципи дати су на адреси: http://www.wipo.int/export/sites/www/tk/en/consultations/draft_provisions/pdf/draft-provisions-booklet.pdf.

Конвенција о заштити и унапређењу разноликости културних израза [Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions](#) (2005)

Конвенција о заштити и унапређењу разноликости културних израза је надоградила ранију Универзалну декларацију о културној разноликости из 2001. Француска, Грчка, Канада, Мексико, Монако, Мароко, Немачка, Сенегал и франкофонске државе чланице УНЕСКО су снажно подупрле конвенцију. САД јој се супротставила, а подржало ју је и ратификовало 104 државе.

Конвенција препознаје “важност традиционалних знања као извора нематеријалног и материјалног богатства, а посебно системе знања аутохтоних народа и њиховог позитивног доприноса одрживом развоју, као и потребу за њиховом адекватном заштитом и унапређењем”. Она захтева да се “изнова потврди суверено право држава да се придржавају, усвајају и спроводе политике и мере које сматрају прикладним за заштиту и промоцију разноликости културних израза на својим територијама” (Члан 1(x)). Конвенција тражи да се ублажи разводњавање културе које је последица кретања културних добара и услуга преко националних граница.

Конвенција помиње право интелектуалне својине једном, препознајући “значај права интелектуалне својине у подршци онима који су укључени у културну креативност”. Но конвенција је двосмислена по питању колико заштите треба пружити традиционалном знању. Члан 6. набраја које мере земље чланице могу прихватити за заштиту и унапређење културне разноликости. Пододељак (г) дозвољава “мере чији је циљ да подстакну и подрже уметнике, као и све учеснике у процесу стварања културних израза; али пододељак 2(е), дозвољава земљама “да развијају и унапређују слободну размену и проток идеја и културних израза, као и културних делатности, добара и услуга. Јака подршка староседелачким групама као креаторима традиционалног знања се не тражи чланом 7, јер земље чланице треба само да “препознају важност доприноса уметника и свих оних који су укључени у стваралачке процесе, културних заједница и организација које подржавају њихов рад, као и њихову кључну улогу у неговању разноликости културних израза”. Професор Лоренс Р. Хелфер је приметио да Конвенција занемарује заштиту традиционалних знања и културе која би се могла извести коришћењем закона о интелектуалном власништву.

Конвенција УНЕСКО-а о очувању нематеријалног културног наслеђа [UNESCO Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage \(2003\)](#)

УНЕСКО је 2001. започео са израдом нацрта дефиниције нематеријалног културног наслеђа и формулацијом одредби за његову заштиту. Конвенција је усвојена 2003. и ступила је на снагу 2006. Укупно је 121 земља ратификовала ову конвенцију. Аустралија, Канада, Нови Зеланд и САД нису ратификовале ову конвенцију, а Аргентина, Данска, Индонезија, Колумбија, Саудијска Арабија, Сејшели и Сирија су конвенцију прихватиле уз резерву.

Члан 1. наводи циљеве Конвенције: "очување нематеријалног културног наслеђа; поштовање нематеријалног културног наслеђа заједница, група и појединаца којих се тиче; подизање свести на локалном, националном и међународном нивоу, о значају нематеријалног културног наслеђа, и његовог узајамног уважавања; обезбеђивање међународне сарадње и помоћи." Иако конвенција не разматра директно права интелектуалног власништва, члан 3. наводи да ништа у Конвенцији не треба "да утиче на права и обавезе Страна потписница које произилазе из било ког међународног инструмента који се односи на права интелектуалне својине или на коришћење биолошких и еколошких извора, чије су оне уговорнице."

Члан 11 – Улога Страна потписница

Свака Страна потписница:

(а) предузима неопходне мере да обезбеди очување нематеријалног културног наслеђа на својој територији;

(б) у оквиру мера очувања из члана 2. став 3, идентификује и дефинише различите елементе нематеријалног културног наслеђа присутне на сопственој територији, уз учешће заједница, група и одговарајућих невладиних организација.

Трговински аспекти права интелектуалне својине (1994)

Као што смо видели у Модулу 2, ТРИПС споразумом су креирани минимални стандарди заштите интелектуалне својине за све чланице Светске трговинске организације. Иако Споразум тражи од земаља у развоју да поштре многе облике заштите интелектуалне својине, он не помиње ни фолклор ни традиционално знање.

После усвајања ТРИПС Споразума, Комисија за људска права Уједињених Нација је проучила његове импликације на људска права. Комисија је 2000. године на основу ове студије усвојила Резолуцију 2000/7 о интелектуалној својини и људским правима. Резолуција указује на постојање "стварног или потенцијалног сукоба између примене ТРИПС споразума и реализације економских, социјалних и културних права у односу на . . . смањење контроле заједница (посебно староседелачих заједница) над њиховим . . . природним ресурсима и културним вредностима". У Резолуцији се указује да "имплементација Споразума ТРИПС

неадекватно одражава фундаменталну природу и недељивост свих људских права, укључујући и. . . право на самоопредељење. Постоји очигледан сукоб између режима права интелектуалне својине оличеног у ТРИПС Споразуму, с једне стране, и међународних закона о људским правима, с друге стране". Комисија је позвала националне владе, међувладине организације, цивилно друштво и групе да дају примат људским правима над економском политиком и споразумима. Од прихватања Резолуције 2000/7, тела Уједињених нација која се баве људским правима су истраживала однос између закона о интелектуалној својини и људских права, што је разматрано и у чланку Lawrence Helferа http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=891303## .

Конвенција бр. 169 Међународне организације рада о староседелачком становништву и племенима ([ILO Convention 169 on Indigenous and Tribal People \(1989\)](#))

Међународна организација рада, специјална агенција под покровитељством Уједињених Нација, је била прва међународна организација која је покушала да дефинише староседелачке популације и да прогласи права таквих популација. Конвенција бр. 169 заменила је Конвенцију бр. 107 из 1957. коју је ратификовало шест афричких земаља. Иако ниједна афричка земља није још ратификовала Конвенцију бр. 169, Међународна организација рада и Афричка комисија за људска права и права народа виде је као инспирацију и одраз трендова за заштиту права староседелача, глобално и у Африци.

Конвенција бр. 169 се фокусира на право староседелачких заједница да контролишу своје институције, економски развој, обичаје и веровања. Она се примењује на племенске заједнице у независним земљама у којима се оне разликују од остатка националне заједнице према друштвеним, културним и економским условима и чији је статус регистран у потпуности или делимично њиховим сопственим обичајима или традицијом или посебним законима и прописима и примењује се на људе у независним земљама који се сматрају староседеоцима на основу њиховог порекла од популација које су насељавале земљу или географску област којој та земља припада у време освајања или колонизације, или успостављања садашњих граница државе, и који, независно од свог правног статуса, одржавају неке или све сопствене друштвене, економске, културне и политичке институције. Конвенција не помиње права интелектуалног

власништва, али тежи да заштити староседелачку културу и препознаје колективно власништво које карактерише многе староседелачке популације.

Бернска конвенција о заштити књижевних и уметничких дела (1979)

Иако Бернска конвенција, размотрена детаљно у Модулу 2, не помиње традиционално знање, члан 15. став 4 се може тумачити тако да оставља дискреционо право свакој земљи потписници да, уколико жели, заштити традиционално знање и културу.

Члан 15(4)

1. За необјављена дела чији аутор није познат, али за кога се поуздано може претпоставити да је њихов аутор држављанин земље потписнице, остављено је законодавству те земље да именује надлежни орган који ће заступати тог аутора и бити овлашћен да штити и користи његова права у земљама потписницама.

Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима ([International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights](#) (1966))

Међународни споразум о економским, социјалним и културним правима (ICESCR) успоставља право заштите моралних и материјалних интереса који потичу из научне, књижевне или уметничке продукције. Споразум има 160 учесника, од којих су 69 потписници. Заједно са Универзалном декларацијом о људским правима из 1948, ICESCR се може сматрати гарантом права интелектуалне својине као људског права. Комитет за економска, друштвена и културна права (CESCR) у члану 15. проширује та права на заштиту културног идентитета староседелачких група и тражи од земаља потписница да усвоје заштитне мере које “препознају, региструју и штите индивидуално или колективно ауторство староседелачког становништва у оквиру националног режима заштите интелектуалне својине и да спрече недозвољено коришћење научне, књижевне и уметничке продукције староседелачког становништва од стране трећих лица”.

Међународни пакт о грађанским и политичким правима ([International Covenant on Civil and Political Rights](#) (1966))

Међународни пакт о грађанским и политичким правима (ICCPR) препознаје самоопредељење мањинских група и њихово право да контролишу своју културу. ICCPR има 165 учесника, од којих су 72 потписници. Иако овај споразум не говори о већини културних права и правима интелектуалне својине, заједно са Универзалном декларацијом о људским правима, може се сматрати да успоставља право интелектуалне својине као људско право.

Члан 1.

Сви народи имају право на самоопредељење. На основу овог права они слободно одређују свој политички статус и слободно следе свој економски, социјални и културни развој.

Члан 27.

У оним државама у којима постоје етничке, верске или језичке мањине, лицима која припадају тим мањинама не може бити ускраћено право, да заједно са другим члановима своје групе, уживају своју културу, да исповедају и манифестују своју веру или да користе свој језик.

Универзална декларација о људским правима ([Universal Declaration of Human Rights](#) (1948))

Универзална декларација о људским правима (УДХР) утврђује право на заштиту моралних интереса и материјала које произилазе из било ког научног, књижевног или уметничког дела. UDHR није обавезујући документ, али је основни документ за Уједињене нације и две конвенције из 1966, Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима и Међународни пакт о грађанским и политичким правима. Иако се Декларација не односи на право интелектуалне својине, члан 27. Декларације препознаје “моралне и материјалне интересе” аутора и проналазача и право јавности “да ужива у уметности и да учествује у научном напретку и у добробити која отуда проистиче. Овај члан изражава изазов који преставља усаглашавање приватних права на интелектуалну својину и снажног јавног домена.

Члан 17.

1. Свако има право да поседује имовину, сам и у заједници с другима.
2. Нико не сме бити самовољно лишен своје имовине.

Члан 27.

1. Свако има право да слободно учествује у културном животу заједнице, да ужива у уметности и да учествује у научном напретку и у добробити која отуда проистиче.
2. Свако има право на заштиту моралних и материјалних интереса који проистичу из сваког научног, књижевног или уметничког дела чији је он творац.

Званични превод Декларације на српски језик може се наћи на:
<http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=src5>

Политички аргументи

Као што је горе наведено, питање да ли и како заштитити традиционално знање се увелико разматра и веома је контроверзно. На међународном нивоу и у многим земљама наилазимо на велике разлике у мишљењима. У наставку је дат преглед аргумената који се појављују у дебатама о овом питању.

Зашто штитити традиционално знање?

Аргументи са становишта појединца. За многе домородачке групе, традиционално знање укључује културне елементе који су интегрални део њиховог осећаја идентитета. Може се расправљати о томе да објекти и изрази који су фундаментални за лични или групни идентитет заслужују заштиту, и у крајњем случају, могу се сматрати неotuђивим. Слично, неки од заговорника заштите традиционалног знања предлажу “управљање културом” као оправдање за овакву заштиту. На пример Kristen Carpenter, Sonya Katyal и Angela Riley се залажу да домородачко становништво “задржи контролу, ако не и искључиво право приступа и власништво” на традиционално знање, због његовог значаја за обликовање идентитета домородачких група и њихове културе.

У блиској вези са аргументима везаним за појединце су аргументи засновани на моралним правима, који су размотрени у Модулу 4. Став је да исто као што уметник појединац треба да ужива право да му се дело увек приписује и да се очува интегритет у складу са креацијом, и заједница треба да ужива право да јој се призна ауторство и интегритет дела у складу са колективном креацијом.

Аргументи засновани на заштити. Други разлог залагања за заштиту традиционалног знања је да, за разлику од многих облика интелектуалне својине, културни израз може захтевати заштиту како би била сачувана његова вредност. На пример, религиозне церемоније и верски ритуали могу бити вредни за културу делимично зато што нису широко заступљени, њихова реткост је интегрални део њиховог места у култури. Како би се задржала вредност ових традиција, може бити потребно да се њихово коришћење ограничи.

Аргументи засновани на репарацијама. Трећи аргумент у корист заштите традиционалног знања је заснован на идеји да су многе домородачке културе биле оштећене инвазивном колонијалном политиком коју су спроводиле западне земље у неколико последњих векова. Они који подржавају овај аргумент верују да је заштита традиционалног знања начин да се обезбеде репарације, симболичне и новчане, за зло које је учињено домородачкиом групама.

Како треба да се штити традиционално знање?

Традиционални облици заштите интелектуалне својине

Заштита ауторских права

Као што смо видели, многе државе користе закон о заштити ауторских права (или сам или у спрези са посебним законима) за заштиту традиционалног знања. Но, постоји и много аргумената против коришћења стандардних закона о заштити ауторских права за заштиту традиционалног знања.

1. *Захтев за фиксирањем.* Неки системи заштите ауторских права траже да дело буде фиксирано у материјалном облику. То је препрека заштити традиционалног знања, које се не манифестује увек у опипљивом изразу.
2. *Оригиналност.* Закон о заштити ауторског права захтева да дело буде “оригинално” како би заслуживало заштиту. Пошто је већина

- традиционалних знања “традиционална” а не нова, захтев за оригиналношћу ће често бити тешко испунити.
3. *Ауторство*. Многи културни изрази се развијају постепено током времена, уз допринос више припадника заједнице. Ако није могуће идентификовати једног или групу аутора, тешко је добити заштиту ауторских права.
 4. *Време заштите*. Трајање заштите ауторских права је у већини земаља традиционално ограничено а не бесконачно. Многи облици традиционалног знања су у ствари старији од закона о ауторским правима. Стога заштита ауторских права може за њих бити непримерена.

Како би се избегле ове тешкоће, могуће је да државе измене своје законодавство о ауторским правима тако да се за фолклор или културни израз траже другачији услови. На пример, закон који је усвојен у Тунису 1976 ([Tunis Model Law for Copyright in the Developing Countries](#)), заговара проширење закона о заштити ауторских права на дела фолклора, без да се захтева њихово материјално фиксирање, а трајање заштите је неограничено.

Закон о заштитном знаку

Неки облици фолклора могу бити регистровани као заштитни знакови. Закон о заштитном знаку штити не само графички приказ, него и речи, а у неким земљама и звук. Предност заштите преко закона о заштитном знаку је такоређи бесконачно трајање заштите и одсуство захтева да је заштићени знак нов, довољно је за потребе заштите да заштитни знак има “карактеристичан изглед”. Но, бар у неким земљама, за разлику од система заштите патената, за заштиту заштитног знака се тражи да подносилац захтева докаже коришћење знака у трговинске сврхе. Многи културни изрази немају директну везу са трговином и не користе се као ознака порекла за потрошаче. Осим тога, примена закона о заштитном знаку за традиционално знање је компликована, јер регистрацијом знака заједница објављује традиционално знање, које можда уствари жели да задржи тајним, из верских или других разлога.

Колективне трговачке марке, жигови и индикатори географског порекла

Колективне трговачке марке, жигови и индикатори географског порекла чине подскуп закона о заштитним знацима који могу бити посебно корисни за заштиту традиционалног знања. Колективне трговачке марке су заштитни знаци које

користи група произвођача, пре него само један. Колективне марке одржавају удружења пре него појединци; како би биле корисне за заштиту традиционалног знања, чланови староседелачких група би требало да оснују удружења за обележавање свог културног израза.

Сертификати указују да је произвођач добара достигао одређени стандард квалитета. (Популарни пример је сертификат “доброг домаћинства” [Good Housekeeping](#) који је истакнут на неким производима за домаћинство који се продају у САД). Сертификати могу да се користе да одреде који производи традиционалне културе задовољавају стандарде староседелачке заједнице из које потичу. То, као и колективна трговачка марка, тражи оснивање службене организације која врши надзор и у име староседелачке заједнице одређује који производи могу да носе тај сертификат.

Индикатори географског порекла, као што њихов назив и сугерише, су ознаке које се могу ставити на производе који долазе из одређеног географског подручја. Индикатори географског порекла се често користе на прехранбеним производима, као што су вина, али неке староседелачке групе су покушавале да користе индикаторе географског порекла као начин заштите културног израза, означавајући производе који се продају негде другде. Један од таквих програма је Програм сребрне руке ([Silver Hand Program](#)) на Аљасци.

Посебни закони (Sui Generis закони)

Као што смо видели, када се традиционално знање не може уклопити у уобичајени режим заштите ауторских права, могу се усвојити посебни, sui generis, закони. Посебно законодавство је пут који обећава у заговарању заштите традиционалног знања, јер може да пружи снажну заштиту уз избегавање препрека које одвајају традиционално знање од уобичајених предмета закона о ауторским правима.

Апсолутно власништво

Једна од могућности заштите традиционалног знања је да се да апсолутно власништво над културним изразом староседелачкој групи из које је потекло. Но, то је релативно непопуларна могућност, јер би могла да спречи ширење знања и да доведе до ризика губитка културног израза и информација у случају да се група расформира или да се њени чланови утопе у општу популацију.

Преговарање и узајамно поштовање

Михаел Браун износи аргументе да би закон требало углавном да учврсти “преговарање и узајамно поштовање” између староседелачких култура и оних који желе да користе изразе традиционалне културе. Овај приступ би дао староседелачким групама много мању заштиту, али би олакшао, по његовом мишљењу, културну размену на општу добробит.

Међународна људска права

Други научници, као Лоуренс Р. Хелфер, приступају овом питању као једном од људских права. Они заговарају давање заштите традиционалном знању која је поштена и уравнотежена а не превелика. Њихова амбиција је да се уравнотеже потребе староседелачких група и корист за снажан јавни домен.

У том смислу, Данкан М. Метјуз ([Duncan M. Matthews](#)) наглашава да "приступ овом питању као људском праву тражи очекивану имплицитну равнотежу између права проналазача и креатора и интереса друштва, у оквиру парадигме интелектуалне својине и чини је много експлицитнијом и прецизнијом... Права ствараоца нису апсолутна, него условна у смислу доприноса општем добру и добробити друштва Пошто приступ у смислу људских права такође успоставља различите и често прецизније стандарде за оцену прикладности пружања заштите интелектуалној својини, а како би интелектуална својина испунила неопходне услове да буде призната као универзално људско право, режими интелектуалне својине и начин на који се примењују морају пре свега бити у складу са реализацијом других људских права, посебно оних наведених у Декларацији."

Систем плаћања накнаде за јавни домен

Доктрина плаћања накнаде за јавни домен, коју заговара Туниски закон и која је разматрана на Округлом столу о интелектуалној својини и традиционалном знању 1999. у Светској организацији за заштиту интелектуалне својине, заговара плаћање накнаде за дела, укључујући и традиционална знања, која се налазе у јавном домену пошто не задовољавају услове заштите према традиционалним законима о интелектуалној својини ([section 3 b of the Round Table minutes](#)). То би обезбедило новчану накнаду староседелачким заједницама, али не би било задовољавајуће решење за заједнице које сматрају својим приоритетом контролу

традиционалног знања а не новчану накнаду. Више о различитим верзијама овог приступа може се наћи у Билтену УНЕСКО-а из 1994.

Зашто не треба штитити традиционално знање?

Неки посматрачи мисле да је законска заштита традиционалног знања веома проблематична. Ово су неки од њихових аргумената:

Традиционално знање се не може лако уградити у закон о интелектуалној својини. Као што је горе наведено, традиционални културни изрази често нису у фиксираним облику, нису “оригинални” и немају дефинисаног аутора – што су три услова за заштиту према закону о ауторским правима. Осим тога, као што је горе и наведено, већина фолклорних израза се не користи у трговини као средство за идентификацију њиховог извора, па тако не задовољавају услове за заштиту као трговачка марка. На крају, закон о патентима не може да се користи за заштиту традиционалног знања јер, по дефиницији, традиционално знање је коришћено и преношено генерацијама, и тај претходни јавни начин коришћења може спречити патентну заштиту, посебно ако је то јавно забележено. Тако изгледа да неке од одлика традиционалног знања отежавају могућност да се традиционално знање усклади са сва три главна облика законске заштите интелектуалне својине. Додатно, заштита традиционалног знања не уклапа се добро у главни циљ којем тежи заштита интелектуалне својине. Мало има доказа о томе да је заштита традиционалног знања потребна да би подстакла креирање културног израза, јер су други фактори успешно мотивисали креирање тих израза већ миленијумима. Осим тога, теорија о уложеном раду се не уклапа лако у заштиту традиционалног знања, јер оне који су креирали традиционалне изразе или није могуће идентификовати пошто је израз резултат сарадње, или су у неким случајевима одавно мртви. Данашњи припадници културе немају тако јако право на заштиту из перспективе уложеног креативног рада.

Заштита традиционалног знања би укључивала одржавање нелибералних друштвених хијерархијских односа и експлоататорских обичаја у оквиру староседелачких група. Још један аргумент против давања заштите традиционалном знању је да то може да продужи постојање неједнакости и експлоатисања у оквиру староседелачких група. Када се некој групи да право да контролише коришћење традиционалног знања, моћни чланови те староседелачке

групе могу имати користи, на рачун мањина у оквиру саме групе. Паул Курук указује на то да заштита традиционалног знања може додатно довести до потискивања жена и подчињених друштвених и економских група у оквиру староседелачке културе.

Заштита традиционалног знања може лишити светску заједницу вредног знања. Неки могу сматрати да принципи либералне демократије налажу да знање треба слободно да се размењује, а не да се ограничава на неке људе или групе. Заштита традиционалног знања може спречити оне који нису чланови групе да добију шансу да се користе традицијом, медицинском или неком другом, која припада староседелачкој култури. Када се потеже тај аргумент, треба ипак имати у виду да принципи либералне демократије, иако широко прихваћени у западном свету, нису обавезно и почетна позиција у овој расправи са којом ће се сви сложити.

Повећати свест уместо да се мењају закони. Неке организације су заговарале заштиту традиционалног знања преко невладиних организација и пројеката, уместо преко законодавства. На пример, Међувладин комитет за заштиту нематеријалне културне баштине је начинио листу нематеријалне културне баштине којој је потребна хитна заштита ([List of Intangible Heritage in Need of Urgent Safeguarding](#)). УНЕСКО је пописао пројекте који се баве заштитом нематеријалне културне баштине у афричким земљама (<http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?pg=00176>). Групе академика и активиста креирале су заједничке стандарде за оне, као рецимо антропологе, чији рад утиче на староседелачке културе и може садржати осетљива питања откривања традиционалног знања.

Шта ако неко хоће да користи фолклорне елементе у свом раду?

Треба проверити како национални закон о ауторским правима регулише коришћење фолклорних елемената и израза, и да ли постоји неки посебан закон који се примењује на традиционална знања. Треба проверити и да ли је држава потписница неког од међународних споразума којима је то регулисано. У Србији се фолклор сматра јавним добром.

Додатни извори

Општи

Silke Von Lewinski Ed., Indigenous Heritage and Intellectual Property (2d. 2008). [WIPO's Database](#) , база података о законима, политици, протоколима и стандардним уговорима који се односе на снимање, дигитализацију и дисеминацију нематеријане културне баштине, са нагласком на питања интелектуалне својине.

[Who Owns Native Culture by Michael F. Brown](#) је добар извор за разумевање текућих расправа о правном статусу домородачке уметности, музике, фолклора, биолошких знања и светих места.

[Intellectual Property Rights Online](#) је зборник чланака о традиционалном знању и културном изразу

[The African Copyright & Access to Knowledge Project \(ACA2K\)](#) разматра однос између окружења националних закона о ауторском праву и приступа знању у афричким земљама.

[National Experiences with the Protection of Traditional Cultural Expressions/Expressions of Folklore: Preface](#)

[WIPO's resources on Traditional Cultural Expressions \(Folklore\)](#)

[Creative Heritage Project: Strategic Management of IP Rights and Interests](#)

листа извора за успостављање најбоље праксе и преглед постојеће праксе, протокола и политике.

[Resources on Indigenous Cultures and Cultural Property](#) је претражива база података закона, водича, политика, протокола и споразума који се односе на интелектуалну својину и дигитализацију. Она укључује и кратке студије случаја, приказујући неформални преглед најбоље праксе, мултимедијални материјал, чланке, законе и друге изворе.

[Is a Sui Generis System Necessary?](#) Даје преглед традиционалног законодавства у области заштите интелектуалне својине и наглашава потенцијалне проблеме са посебним, sui generis системима.

[WIPO](#) листа правних текстова о заштити традиционалног знања

[WIPO case studies of appropriated traditional cultural expressions](#) (студије случаја)

Примери националних посебних правила која регулишу традиционално знање

[Peter Jaszi, "Traditional Culture: A Step Forward for Protection in Indonesia" \(2009\)](#)

Lauryn Grant, "The Protection of Traditional or Indigenous Knowledge," SJ049 ALI-ABA 469 (2004).

Paul Kuruk, "Goading a Reluctant Dinosaur: Mutual Recognition Agreements as a Policy Response to the Misappropriation of Foreign Traditional Knowledge in the United States," 34 Pepp. L. Rev. 629 (2007).

Paul Kuruk, "The Role of Customary Law Under *Sui Generis* Frameworks of Intellectual Property Rights in Traditional and Indigenous Knowledge," 17 Ind. Int'l & Comp. L. Rev. 67 (2007).

Paul Kuruk, "Protecting Folklore Under Modern Intellectual Property Regimes: A Reappraisal of the Tensions Between Individual and Communal Rights in Africa and the United States," 48 Am. U. L. Rev. 769 (1999).

Stephen R. Munzer, Kal Raustiala, "The Uneasy Case for Intellectual Property Rights in Traditional Knowledge," 27 Cardozo Arts & Ent. L.J. 37 (2009).

[Wikipedia site](#) on the United State's Native American Mascot Controversy.

Примери регионалних споразума који регулишу традиционално знање

Adebambo Adewopo, "The Global Intellectual Property System and Sub-Sahara Africa: A Prognostic Reflection," 33 U. Tol. L. Rev. 749 (2002).

[African Intellectual Property Organization \(OAPI\)](#)

[African Regional Intellectual Property Organization \(ARIPO\)](#)

[Andean Community](#)

[Common Market of the South \(MERCOSUR\)](#)

[Pacific Islands Forum Secretariat](#)

Међународни правни инструменти

Laurence R. Helfer, "Toward a Human Rights Framework for Intellectual Property," 40 U.C. Davis Law Review 971 (2007).

[A critique of WIPO's Draft Principles from a coalition of indigenous groups](#)
(критика)

Политички аргументи

Megan Carpenter, Intellectual Property Law and Indigenous Peoples: "Adapting Copyright Law to the Needs of a Global Community," 7 Yale Hum. Rts. & Dev. L.J. 51 (2004).

Patty Gerstenblith, "Identity and Cultural Property: The Protection of Cultural Property in the United States," 75 B. U. L. REV. 559, 570 (1995).

Lorie Graham and Stephen McJohn, "Indigenous Peoples and Intellectual Property," 19 WASH. U. J.L. & POL'Y 313 (2005).

Kristen A. Carpenter, "Real Property and Peoplehood," 27 Stan. Envtl. L.J. 313, 345-51, 355-57 (2008).

Paul Kuruk, "Promoting Folklore under Modern Intellectual Property Regimes: A Reappraisal of the Tensions between Individual and Communal Rights in Africa and the US," 48 Am. U. L. Rev. 769 (1999).

Anupam Chander & Madhavi Sunder, "The Romance of the Public Domain," 92 California Law Review 1331 (2004).

Kristen A. Carpenter, Sonia Katyal, and Angela Riley, "In Defense of Property," 118 Yale L.J. 1022 (2009).

Овај модул су креирали [Conor Kennedy](#), [Emily Cox](#), [Adrienne Baker](#), [Ariel Rothstein](#) и [Miriam Weiler](#). Уредио га је [William Fisher](#).

Модул 9: АКТИВНОСТИ

Овај модул покушава да помогне библиотекарима у земљама у развоју који планирају да се организују како би утицали на обликовање закона о ауторским правима, тако што приказује како су у томе успеле неке друге групе. Нема јединственог одговора на основу ових студија случајева, али они дају основу за размишљање који облици активности су ефикасни, а који нису.

Случај број 1: Шведска Партија пирата

Изазов закону

Првог јула 2005. Шведски парламент, *Риксдаг*, је допунио закон о ауторским правима како би га ускладио са Европском директивом из 2004. ([2004 European Union directive](#)), која тражи од свих земаља чланица да забране преузимање материјала под заштитом закона без пристанка носиоца ауторских права. Пре краја те године, шведски судови су донели прве пресуде и казне за илегално преузимање материјала.

Локални фактори

Швеђани су имали добру основу да се организују против поштравања закона о ауторским правима захваљујући следећим локалним факторима:

- (1) Шведска влада је међу првима успоставила јавну мрежу брзог интернета, што је неауторизовано преузимање аудио и видео записа учинило веома лаким.
- (2) Швеђани имају културну предиспозицију да схватају својинска права више као средство за постизање општег добра него као природно право власника.
- (3) општа истраживачка организација – «тинк танк» под називом [Piratbyran](#) (или “Пиратски биро”) је јавно протестовала против заштите ауторских права у Шведској још од 2003.

Оснивање Партије пирата

На Нову годину 2006, неколико месеци после процесуирања првог случаја размене фајлова, ИТ предузетник Rickard Falkvinge је основао *Piratpartiet*, Шведску Партију пирата. Ни Фалквинге, ни други суоснивачи, нису имали никакво формално политичко искуство када су одлучили да оснују партију. Но сазнали су да партији треба 2.000 потписа грађана да би се формално регистровала код Шведске изборне комисије, *Valmyndigheten*. Када су то утврдили, поставили су вебсајт за грађане који су желели да јавно обзнане своје чланство у партији и започели су са прикупљањем физичких потписа лично. Када су формално регистровани, партија је предложила кандидате за изборе за парламент у септембру, израдила нацрт партијског програма, прикупила средства и изградила локалне организације по градским и сеоским срединама у целој Шведској.

Израда нацрта програма Партије пирата

Партија пирата је артикулисала циљ своје политике у односу на ауторска права као део напора да се прошири слобода приступа култури и да се заштите основна права.

Партија је издала више верзија својег програма. Од фебруара 2006. све верзије су садржале три основна принципа: фундаменталну реформу закона о ауторским правима, ослобађање патената и владино поштовање личне приватности.

Под геслом “Ослободите нашу културу”, Партија пирата објављује три детаљна циља своје политике: да смањи законску заштиту ауторских права на пет година од објављивања, да изузме сва прерађена дела из заштите ауторских права и да ограничи изузетке од овог општег правила на оне којима је то дато експлицитним законским актима.

Текуће издање, названо “Декларација о принципима Партије пирата 3.2,” описује текући покрет да се рашчисте законске препреке на путу “настајућег информатичкиг друштва”. Верзија 3.2 објављује и отворени позив Партије за партнерство са свим политичким савезима како би се постигао стратешки циљ: “Наш циљ је да позицију у парламенту користимо као полугу”.

Pirate Bay

Америчко филмско удружење (Motion Picture Association of America) и његов партнер у Шведској, АРВ, реаговали су тако што су притискали Шведску владу да кривично гони највећи сервис који олакшава илегално преузимање фајлова: Pirate Bay.

Пре тога су амерички носиоци ауторских права потрошили знатна средства да би успели у грађанској тужби против највећих сервиса за преузимање фајлова стационираних у САД: Napster, Aimster, Grokster и Morpheus. Носиоци ауторских права нису били тако успешни у затварању биторент сервиса као што су Supernova, Elite Torrents, TorrentSpy и eDonkey, који омогућавају једном рачунару да ефикасније преузме дело под заштитом закона о ауторским правима тако што се повезује са много других рачунара, од којих сваки добија задатак да пренесе мали део оригиналног фајла.

Као највећи и најмање познат биторент сервис, Pirate Bay је био истакнут сервис за неконтролисано илегално преузимање фајлова, који је био стациониран у Шведској. Pirate Bay је осмислио Gottfrig Svartholm, бивши члан *Piratbyran* think tank-a.

ТРИПС Споразум, ЕУ Директиве (размотрени у Модулу 2.), и имплементација закона од стране Шведског парламента ојачале су позицију носилаца ауторских права. Ако би Шведска одбила да примени свој закон о ауторским правима на Pirate Bay, носиоци ауторских права би могли да охрабре владу САД-а да иницира доношење резолуције у Светској трговинској организацији, која би, ако буде прихваћена, изложила Шведску реципрочним трговинским санкцијама. Америчко филмско удружење је директно контактирало Шведско министарство правде, тражећи да делује. Шведска влада је издала налог домаћој полицији 31. маја 2006. да траже опрему и затворе фајл сервере Pirate Bay-a.

Избори за Шведски парламент 2006.

Затварање сервиса је изазвало уличне протесте у Шведској, што је привукло пажњу светских медија. Чланство Партије пирата је брзо порасло, посебно када се Pirate Bay поново појавио у Холандији. Партија пирата нема формалну везу са

Pirate Bay-ом или са тинк-танком Пиратски биро, али јавност их доживљава као повезане.

Већина нових чланова партије су били премлади да гласају. Шведске школе редовно одржавају паралелне пробне изборе, и Партија пирата је освојила приближно 40% ученичких гласова. Препознајући могућу снагу ове групе на дужи рок, Партија пирата је одлучила да инвестира своје ресурсе и политички капитал у осигуравање гласова које ће ови чланови евентуално представљати. Партија је организовала ученичке групе “младих пирата”.

Одрасли Швеђани су били мање наклоњени томе да подрже Партију пирата него млади, посебно када би цена подршке превазишла шансе да се гласа за једну од водећих партија. Ова несклоност је ојачана новинским чланком из јула 2006, који открива да Pirate Bay има значајан профит од оглашавања. То је одступало од етике јавног сервиса коју је вођство Pirate Bay-а заговарало. Поново је јавност сматрала да, иако Партија пирата нема формалну везу са Pirate Bay сервисом, између њих постоји веза.

Када је 2006. гласање завршено, Партија пирата је освојила мање од 1% гласова и није успела да уђе у Шведски парламент.

Европски парламентарни избори, јун 2009.

Шведска Партија пирата била је успешнија у осигуравању седишта у Европском парламенту. На изборима у јуну 2009. партија је обезбедила довољно гласова да добије два од 736 места у Европском парламенту.

Успех Партије је био олакшан малом излазношћу на изборе. Подршка Партији пирата је расла, како је подршка њеним супарницима падала. *Piratpartiet* је добила више од 7% шведских гласова, од којих је већина одузета од Шведске левице.

Два изабрана члана Партије пирата су Christian Engstrom, активиста против патентирања софтвера и бивши технолог, и 22-годишња Amelia Andersdotter, један од првих чланова – ученика.

Данашња ситуација

Партија пирата има сада 49.000 чланова. Ако добије представника на изборима за Шведски парламент 2010. (планираним у септембру), њен став ће имати довољну флексибилност или да доведе црвено-зелени блок на власт или да повећа малу већину коју тренутно има владајући блок.

Но чак и пре него што се затворе биралишта 2010, сигурно је да је Партија пирата проширила свој утицај у последње три године. Све шведске партије левог крила сада дају јавну подршку ослобађању од казни према закону о ауторским правима приватних лица која преузимају аудио и видео записе за личну некомерцијалну употребу. То је најважније начело у програму Партије пирата. Шансе да то можда буде усвојено изгледа да расту.

Случај број 2: Лиценце на клик ("Click Wrap") и јединствени трговински закон

Јединствени трговински закон

У САД је закон о уговорима обликован и подржан законодавством и судовима појединих држава чланица, а не федералним законом и судовима. Како би се промовисала уједначеност закона о уговорима, угледна организација правника, научника и практичара, позната као Амерички институт за право (American Law Institute - ALI), сарађује са Националном конференцијом комесара за јединствени трговински закон (National Conference of Commissioners on Uniform State Laws - NCCUSL) како би прогласили Јединствени трговински закон (Uniform Commercial Code - UCC), свеобухватни модел скупа уговорних закона који предлажу као идеалну верзију државног закона. Иако ниједна држава чланица федерације није била обавезна да прихвати овај Јединствени трговински закон, све државе су то учиниле. Јединствени трговински закон није настао у име било којег од низа политичких интереса или правних ставова. Аура објективности коју ALI и NCCUSL одржавају отвореношћу процеса израде нацрта за све научнике из области права и стручњаке свих политичких уверења и порекла, као и све изворе експертског знања, охрабрује законодавце из појединачних држава да прихватају и сукцесивне верзије Јединственог трговинског закона уз веома мало измена.

Од 1994. године, ALI и NCCUSL започели су рад на допуни постојећег Јединственог трговинског закона, које би се односиле на применљивост овог закона на лиценце на клик ("click wrap" licenses).

Лиценце на клик - "Click Wrap" лиценце

Од 1980. многе софтверске компаније су почеле да пакују своје производе - физичке копије софтвера у кутије завијене у пластичну амбалажу. Често су у пакет убацивани и документи који су обезбеђивали да купац производа мора да се понаша по датим упутствима. Понекад су ти услови били одштампани на самим кутијама и тако видљиви кроз провидну пластичну амбалажу, или су одштампани на посебном папиру и стога невидљиви пре саме куповине. У низу услова била је и одредба да се купац, самим чином отпакивања односно кидања омота, обавезује да ће поштовати и све остале услове, уколико не врати производ продавцу. Софтверске компаније су ову праксу назвале "shrink wrap" licensing.

Касније је постало уобичајено да се софтвер не дистрибуира продајом физичких копија, него тако што потрошачи после уплате одређене надокнаде сами преузму софтверски производ преко Интернета. Када је промењен начин продаје, промењен је и начин давања дозвола за коришћење софтвера. Уместо да је низ услова дат као физички документ, фирме су исте услове постављале на своју веб страницу. Да би могао да преузме производ, купац је морао да кликне на квадратић којим потврђује да се слаже са условима. Ова промењена стратегија назива се лиценцом на клик ("click wrap" licensing).

Како се ова пракса ширила, академска популација и групе потрошача су све више оспоравале спроводљивост ових лиценци. Њихове примедбе су се делимично позивале на формални уговорни закон. Цепање пластичне амбалаже или "кликтање" на квадратић није довољно, тврдили су они, да замени "прихватање" уговорних услова, посебно у светлу тежине многих од ових услова. Њихове примедбе су се ослањале и на евидентно непоштење ове праксе. Потрошачи немају никакву другу праву могућност осим да прихвате низ одредби које их спречавају да користе многа права, која би иначе имали према закону о ауторским правима и према државном кривичном и уговорном закону.

У светлу ових примедби, остало је нејасно да ли те лиценце обавезују кориснике или не.

ALI разматра проблем

ALI и NCCUSL су одлучиле да разреше ту нејасноћу. Задатак су доделиле посебном комитету за израду нацрта ревизије Јединственог трговинског закона, који је требало да изради нови тип лиценце. Комитет је објавио иницијални низ нацрта законских модела у којима је сугерисано да су лиценце на клик пуноважни уговори и да могу да се користе. Чланови Америчког института за права су схватили да је то контроверзно становиште. Позвали су потенцијалне критичаре да одрже низ заједничких састанака са члановима комитета и да пошаљу своје коментаре у облику меморандума или појединачних писама.

Критика научника који се баве ауторским правом

Значајна група научника, коју су предводили Цем Канер, Памела Самјуелсон и Дејвид Нимер, прихватила је позив. У својој представци Комитету и у низу радова које су објавили, доказивали су да лиценца на клик не може да буде подржана и да Јединствени трговински закон не треба да се модификује тако да би се и такве лиценце учиниле законитим. У представци су изнети и правни и економски аргументи.

Правни аргументи

Устав САД ограничава снагу федералног националног законодавства, али обезбеђује да закони који су на одговарајући начин усвојени на националном нивоу потискују односно поништавају дејство неконзистентних закона појединих федералних држава. Федерални судови су интерпретирали тај принцип тако да он поништава не само оне законе појединих држава који су јасно неконзистентни са валидним федералним законом, него и оне законе појединих држава који нису у духу или не поштују намеру валидних федералних закона. Резултат је да опсег овог принципа првенства федералног закона није до краја јасан. Неке федерални закони, укључујући и закон о ауторским правима, покушавају да смање нејасноћу одређујући врсте закона федералних јединица чије дејство поништавају, али те одредбе не елиминишу до краја постојећу несигурност.

У овако нејасном амбијенту, критичари лиценци на клик сматрају да коришћење закона појединих федералних држава за њихово озакоњење треба да буде поништено коришћењем федералног Закона о ауторским правима. Првенствени

разлог је то што лиценце на клик обично спречавају купце да користе многе привилегије које имају према закону о ауторском праву и стога нарушавају деликатну равнотежу између права носилаца ауторских права и изузетака и ограничења у корист купаца, равнотежу која је, као што смо видели, суштинска за систем заштите ауторских права.

У најмању руку је, сматрају критичари, проблем довољно сложен да су се федерални судови годинама борили да одреде степен до којег се поништавање дејства закона појединих држава може применити у овом контексту, остављајући важност лиценци нејасним и подривајући основну тежњу Јединственог трговинског закона да осигура уједначеност уговорних закона на целој територији САД.

На крају, критичари из академског света, као што је Дејвид Нимер, сматрају да ако се масовно тржиште лиценци на клик озваничи предложеном ревизијом Јединственог трговинског закона, продавци софтвера тиме спречавају купце да имају избор и гуше конкуренцију, користећи исту лиценцу типа “узми или остави” у читавој индустрији. Нимер је сугерисао да је то једнако увођењу “приватног законодавства које служи да промени јавна права гарантована Законом о ауторским правима”.

Економски аргументи

Сет Канер је тврдио на јавном скупу и у објављеном јавном писму да предложена измена Јединственог трговинског закона мења односе између произвођача софтвера и њихових купаца. “Слагали се са мном или не, важно је да разумете да се мењају основна правила”, написао је марта 1996. у једном чланку у часопису.

Канер је признао легитимну забринутост софтверских компанија. Уколико се трговински закон не промени тако да ограничи одговорност компанија за последице кривотворења њихових производа, компаније ће бити принуђене да дигну цене својих производа. Сви потрошачи ће онда претрпети штету до неке мере. Прецизније, потрошачи као група би поднели трошак компензације за релативно мали број потрошача који су претрпели економску штету као резултат грешака у софтверским производима.

Но, тврди даље Канер, омогућавање компанијама да користе лиценце на клик, како би избегле одговорност за грешке, довело би до још горих последица. Повећана

моћ продавца софтвера их не би мотивисала да своје уштеде усмере на снижавање цена својих производа. То би их пре подстакло да троше мање новаца на тестирање својих производа на главне могуће проблеме или поправљање тих проблема пре пуштања производа на отворено тржиште.

David Nimmer сматра да би продавци друге врсте интелектуалних производа вероватно пратили пут софтверских компанија. Предвидео је да би амерички потрошачи могли ускоро да купују поезију, уметничка дела, романе и филмове само онлајн, преко малопродајних објеката, који би користили лиценце на клик како би се ослободили свих гарантних обавеза.

Амандман McManis-a

Маја 1997, професор Charles McManis је понудио на састанку Комитета, предлог да се иницијалном нацрту предложеног члана 2Б, којим би лиценце на клик биле важеће, дода и његов амандман. Амандман се односи на то да је федерални закон важећи и да су забрањене све лиценце за софтвер на тржишту које ограничавају права предвиђена федералним законом о ауторским правима. Амандман је усвојен тесном већином.

Овај амандман су оштро критиковале софтверске компаније. Њихове примедбе су емитоване на важној научној конференцији одржаној на Универзитету Беркли у Калфорнији.

UC Berkeley UCC 2B Conference/California Law Review Symposia

Универзитет у Калифорнији је у Беркли центру за право и технологију био домаћин конференције у априлу 1998, на којој су разматране импликације и користи од предложеног члана 2Б Закона. Конференцију је подржао Амерички институт за право и на њој су учествовали стручњаци из праксе и професори права који су заступали различита гледишта.

Презентирани су различити аргументи. Уводничар је био Raymond Nimmer, извештач у име Комитета за израду нацрта, који је изнео противљење амандману McManisa, јер је веровао да је члан 2Б већ "неутралан" у својим утицајима на федерални закон о ауторским правима. Многи учесници се нису сложили. До краја конференције изгледало је да (а) "click wrap" лиценце не дају могућност потрошачу

да на начин који нешто значи прихвати или одбије услове масовних лиценци о којима се не може преговарати и (б) оквир федералне предности над посебним законима држава је довољно несигуран да је вероватно да се судови неће увек сложити, што може створити нежељени мозаик неконзистентних закона у земљи.

Ефекти конференције

Учесници конференције су објавили низ научних радова посвећених члану 2Б током 1999. у California Law Review symposium volume. Дотле су се ALI и NCCUSL довољно уверили да међусобни утицај члана 2Б и федералног закона о ауторским правима представља фаталну грешку и стога су га повукли из предложеног текста ревизије закона. NCCUSL је издао декларацију која каже да свака дефинитивна верзија члана 2Б треба да садржи одредбу која дозвољава судовима да пониште софтверске лиценце за масовну употребу које су “бескрупулосне” и ALI је одложила одобрење овог члана чекајући даље разматрање његових односа са федералним законом о ауторским правима. На крају су у априлу 1999. ALI и NCCUSL заједно објавили саопштење за штампу у којем је речено да они не подржавају члан 2Б.

NCCUSL је касније објавио сопствене препоруке како да се оснаже лиценце на клик на основу модела закона под називом: Јединствени акт о преносу рачунарских информација (The Uniform Computer Information Transactions Act - UCITA). Но само две федералне јединице од педесет су прихватиле тај модел, а неке су увеле одредбе којима штите своје грађане од његовог утицаја. Напор да се правно учврсти важење лиценци на клик у целој држави није успео.

Случај број 3: Закон о ауторским правима и фолклор

Захтев за већу заштиту традиционалног знања

Мобилизација староседелачких заједница

Светска организација за интелектуалну својину WIPO 1998-1999 – Мисије за утврђивање стања

Светска организација за интелектуалну својину у оквиру Уједињених нација је реаговала на растући притисак староседелачких заједница и група и националних

влада земаља у којима су оне лоциране тако што је одредила девет мисија за утврђивање стања у 28 земаља, како би се утврдила очекивања тих група. WIPO је прикупила податке и објавила извештај Intellectual Property Needs and Expectations of Traditional Knowledge Holders, доступан на: <http://www.wipo.int/tk/en/tk/ffm/report/index.html>. Неке заједнице су се залагале за државни систем плаћања надокнада за коришћење традиционалног знања и културе, друге су се противиле било каквој продаји приступа фолклору, неке су желеле да држава евидентира и документује фолклор, а други су сматрали да ће то олакшати пут онима који желе да га злоупотребе у комерцијалне сврхе. Прикупљене су и сугестије домородачких заједница о томе како треба да се промени систем заштите ауторских права. Прикупљене су и декларације којима су поједине заједнице дефинисале своје захтеве:

[Mataatua Declaration on Cultural and Intellectual Property Rights of Indigenous Peoples](#), Нови Зеланд, 1993

[Kari-Oca Declaration and the Indigenous People's Earth Charter](#) , 1992
(староседелачке групе из Азије, Африке, Европе и Пацифика)

[COICA Statement](#), Santa Cruz de la Sierra Statement on Intellectual Property, Боливија, 1994

[Julayinbul Statement on Indigenous Intellectual Property Rights](#). Аустралија, 1993

Акције староседелачких група у заштити традиционалног знања

Осим што се залажу за промене закона, староседелачке групе су од скора почеле да покрећу акције, самостално или уз помоћ других организација, како би заштитиле традиционално знање. То укључује обуку у области права интелектуалне својине и коришћења технологије (Масаи племе), фестивале ([Garma Festival](#), Аустралија), политику ([Sto:lo Nation Heritage Policy](#)), коришћење трговачких ознака за заштиту традиционалног знања ([Gab Titui Cultural Centre](#), Аустралија, [Silver Hand Program](#), Аљаска, [Pauktuutit Inuit Women's Association of Canada](#), Канада)

Додатни извори

Општи

Susan K. Sell, *Private Power, Public Law: The Globalization of Intellectual Property Rights*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

Шведска Партија пирата

[Wikipedia: Pirate Party \(Sweden\)](#)

Miaoran Li, ["The Pirate Party and the Pirate Bay: How the Pirate Bay Influences Sweden and International Copyright Relations,"](#) *21 Pace International Law Review* 281, 2009.

Jonas Anderson, ["For the Good of the Net: The Pirate Bay As a Strategic Sovereign,"](#) *Cultural Machine*, Volume 10: 2009.

Henry Chu, ["Sweden's Pirate Party Battles Web Laws,"](#) *Los Angeles Times*, 27.12.09.

["Swedish Pirate Party gains votes in European elections,"](#) *The Independent*, 08.06.09.

Marie Demker, [A New Era of Party Politics in a Globalised World. The Concept of Virtue Parties,](#) University Of Gothenburg: The Quality of Government Institute, September 2008.

Quinn Norton, ["A Nation Divided Over Piracy,"](#) *Wired*, 17.08.06.

Quinn Norton, ["Secrets of the Pirate Bay,"](#) *Wired*, 16.08.06.

Quinn Norton, ["Pirate Bay Bloodied But Unbowed,"](#) *Wired*, 06.06.06.

Ann Harrison, ["The Pirate Bay: Here To Stay?,"](#) *Wired*, 13.03.06.

["Sweden Convicts First File-Sharer,"](#) *BBC News* 25.11.05.

"Click Wrap" лиценце и Јединствени трговински закон

[Wikipedia: Uniform Commercial Code](#)

Garry L. Founds, ["Shrinkwrap and Clickwrap Agreements: 2B or Not 2B?,"](#) *52 Federal Communications Law Journal* 99, 1999.

Pamela Samuelson and Kurt Opsahl, ["Licensing Information in the Global Information Market: Freedom of Contract Meets Public Policy,"](#) *21 European Intellectual Property Review* 386, 1999.

Pamela Samuelson, ["Symposium: Intellectual Property and Contract Law for the Information Age: Foreword."](#) *87 California Law Review* 1, 1999.

Nimmer D, Brown E & Frischling G, ["Symposium: The Metamorphosis of Contract into Expand."](#) *87 California Law Review* 17, 1999.

Charles McManis, ["Symposium: Privatization or Shrink-Wrapping of American Copyright Law."](#) *87 California Law Review* 173, 1999.

Pamela Samuelson, ["Legally Speaking: Does Information Really Want to be Licensed?."](#) *41 Communications of the ACM* 9, September 1998.

[UCC 2B Conference Website](#), 25.04.08.

Subcommittee On Software Contracting Of the Uniform Commercial Code Committee, [Briefing Paper: Proposed UCC Article 2B](#), American Bar Association, 24.07.97.

Pamela Samuelson, ["Legally Speaking: The Never-Ending Struggle for Balance."](#) *40 Communications of the ACM* 5, May 1997.

Cem Kaner, [Uniform Commercial Code Article 2B A New Law of Software Quality](#), *3 Software Quality Assurance* 10, March 1996.

Закон о ауторским правима и фолклор

"Traditional Knowledge, Traditional Cultural Expressions, and Intellectual Property Law in the Asia-Pacific Region." Ed. Christoph Antons. New York: Wolters Kluwer, 2009.

Debora J. Halbert, *Resisting Intellectual Property*. New York: Routledge, 2005.

J. Michael Finger and Philip Schuler, "Poor People's Knowledge: Promoting Intellectual Property in Developing Countries." (World Bank) 15.04.04.

Secretariat of the Pacific Community, "2nd SPC/PIFS/NESCO Working Group For Legal Experts on the Protection of Traditional Knowledge and Expressions of Culture." New Caledonia, 2003.

[Srividhya Ragavan, "Protection of Traditional Knowledge," 2 Minn. Intell. Prop. Rev. 1](#)

Professor Michael Blakeney, ["The Protection of Traditional Cultural Expressions"](#)

ЛИНКОВИ ДО ПОЈЕДИНИХ МОДУЛА НА ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ

[Introduction](#)

Course Materials:

- [Module 1: Copyright and the Public Domain](#)
- [Module 2: The International Framework](#)
- [Module 3: The Scope of Copyright Law](#)
- [Module 4: Rights, Exceptions, and Limitations](#)
- [Module 5: Managing Rights](#)
- [Module 6: Creative Approaches and Alternatives](#)
- [Module 7: Enforcement](#)
- [Module 8: Traditional Knowledge](#)
- [Module 9: Activism](#)
- [Glossary](#)